

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3209

84-8

4-63

1673

800

194-UT

1875

A.P.
L.O.C.

XVI, III.

ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՎ ԿԸՍԸԳԻՏԸԿԸՆ—ՄԱՐԳԱՐԱՆԱԿԸՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Նուէր Յովհաննէս Էս Կարապէտ Խալա-
թեաննեից՝ ի յիշատակ իրենց Եղբօր՝ պրօժ.
Գրիգոր Խալաթեանի:

2900
84-3
K-63

Ա. ԱԶԱՐ

Այ 000000

ՀԵՏՎԻՃԻ ԵՐԴՈՒՄԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Գ. ՄՍԵՐԵԱՆ

1001
355

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏՐԳՐԱՆ ԵԱՐՈՒԹՒՐՆ ՏԷՏԷԿԱՆ

Զվիռնիս

ՏՊԱԴՐՈՒԹՒՐՆ ՏԷՏԷԿԱՆ

1875

2003

Գիրքերը անցնելու, կրայ են :

Դեռ, մտերս մտիկ կ'ընէի չարագուշակ մարգարէ մը որ կը պնդէր թէ օրագիրներու հետզհետէ աւելնալովք՝ քսան տարի չերթար ամենէ ուսու.մնասէր մարդը վայրիկ մը ծամանակ չպիտի ունենայ միակ հատոր մը զիրք աչքէ անցընելու :

Մարգարէն կարելի է իրաւունք ունէր, բայց, փառք Աստուծոյ, դեռ, հոն հասած չենք եւ ունինք քանի մը հեղինակներ որոնց տաղանդը, հասարակութեան բարի ընդունելութիւնը քաջալեր գտնելով՝ արիաբար կը մրցին անդու :

Ասոնց մէջ Ամէտէ Աջար առաջին կարգ մը կը բռնէ եւ անգամ մը եւս կը հաստատէ թէ ոսկեղինիկ գրիչ մը երբէք չկորսուիր :

Հէրմէի երբեք այն գողտրիկ ու փափուկ վէպերէ մէկն է որ շատոնց հետէ կարդացուած չեն :

Երբահիւս ոն, հետաքրքրական տեղեկութիւններ, նաշակով հիւսուած դէպքեր, ասոնք են գլխաւոր շատկութիւնները որոնցմով այս գործին ընդունելութիւնը ապահովուած է եւ մեր առաջին ըսածին հակառակ՝ Հէրմէի երբեք չէ թէ անցնելիք այլ ՄԻԱԼՈՒ համար չիմուած գիրք մէ :

Բ. ՎԵՐՈՆ

Խմբագիր Տեղեկէ Ըստիւրի երգիչու լրագրոյ :

ՀԵՏՎԻՃԻ ԵՐԴՈՒՄԸ

Ա.

ԼԵՂԱՅԻ գաղթականութիւնը Բարկղի ընկերութեան մէջ զատ տեղ մը կը բռնէ : Իր հասարակ զինուորներովը՝ զորձաւորներու դատուն կը հսկի ու իր դիւցազնական բանակներու փորձուած հրամանատարներովը որոնք ամբողջութեամբ Ռուսական բոլոր զորութիւնը ահագոզի մէջ ձգեցին՝ Սէն-ժերմէն արուարձանին ազնուականութեան՝ և Ֆրանսայի ամենէ լուսամիտ և զործօն ընկերութեան կը խառնուի :

Թէ վերն ու թէ վար՝ ամեն տեղ է ու ամենէն կը յարգուի , կը պատուի և կը սիրուի : Շանթէ փշրուած կաղնիի մը ոստերուն պէս՝ իր տարածուած ու ցան ու ցիր կարգերու մէջ՝ հրաշքներ գործող դիւցազուններ , յանդգնութեան , յարատեւութեան անվախ յաջողակութեան սքանչելիքներ ընող զորապետներ կը պահուին :

Հայրենիքէ տարազիր բոլոր այս աքսորեալներու մէջ՝ եզրայրական համերաշխութիւն (solidarité) մը հաստատուած է որով զերար կը պաշտպանեն անոնք և իրարու կ'օգնեն յարածամ :

Կապ մը կայ որ զիրենք կը միացնէ , այն է՝ բացակայ հայրենիքի անջնջելի սէրը :

Այս սէրը մեռնողներէն ծնողներու կը կտակուի և ամենքն ալ միահամուռ , ինչպէս չբաւորները նոյնպէս հարուստները՝ հարազատ զաւակներն են ոգեսպառ Լեհաստանի որ իրենց մտքին մէջ անմահ կը մնայ :

Այս կացութիւնը՝ որ կերպով մը Իւրայէլի ժողովրդեան կացութեանը կը նմանի, ժողովուրդ՝ որ երկրի վրայ թափառիկ ու ստանդական՝ Սրբոյն Երուսաղէմի արթննալը կ'երազէ իր քնոյն մէջ, Լեհական ընտանիքը ցեղի մը դարձուցած է որ իր յատուկ նկարագիրն ու յատկանիշը ունի : Տարիները կ'անցնին ու անոր տարերքը չեն արեր : Ընդհակառակը՝ նոր զոհերու խումբեր մերթ ընդ մերթ կու գան կը զօրացընեն զայն և նահատակութեան մկրտութիւնն աւնող թարմ արեան պատուաստով մը կը նորոգեն :

Այս յաղթահարներու կեանքը, ցաւերով և յոյսերով խառն է, դառն ցաւեր, բուռն և մշտավառ յոյսեր՝ որոնցմով կազմ ու պատրաստ են անոնք յարածամ, և միշտ յեղափոխումի մը մէջ, հանդիստը միայն դիպուածով կը ճանչեն, չեն բնակիր ՚ի Ֆրանսա զոր իրենցմէ շատերը հայրենիք ընտրած են իրենց, այլ հոն կը բանակին և աչքերնին արեւելքի կողմը դարձուցած՝ կը յուսան անդադար որ օրին մէկը թնդանօթին զոռ որոտումը զիրենք իրենց նուիրական դետոյն՝ Վիսթիւլի ափերու վրայ պիտի վերականչէ յանկարծ :

Սոյն ակնկալութիւնը՝ որ բանէ մը չյուզնիր, ոչ իրենց անողորք թնջամուտն ամենօրեայ յաղթանակներէ, ոչ քաղաքականութեան անզօրութենէն, ոչ բազդին մատնութիւններէն, իրենց կեանքին մէջ ասպետական տարր մը կը խառնէ որ հետզհետէ Եւրոպայի մնացեալ մասերէ անհետ և աներևոյթ լինելու վրայ է :

Բօլժնիայի զաւակները կարծես թէ նահատակ լինելու նախասահմանուած են, մտքով անոր տառապանքը կ'երեակայեն կանխաւ և պատեհ ժամուն՝ իրենց ազատութիւնն ու արիւնը կը նուիրեն մտադիւր :

Շղթայակապ ու արիւնաթաթաւ հայրենիքի համար ապագանին կը զոհեն, գիտնալով որ ամեն բան, ընտանիք ու հարստութիւն՝ անոր սեպհականութիւններն են, և այս հաւատք իրենց միտքը այնպիսի բարձրութեան մը մէջ կը պահէ, ուր ամբոխի փցուն փառասիրութիւնները չեն հասնիր բնա :

Հայրենիքի եռանդն ու աւիւնը որ այնքան անստգիւտ բաներ են այսօր, իրենց սրտերու մէջ վառ ու կենդանի է :

Այն թուականին ուր այս պատմութիւնը կ'անցնի, այն անձերէ մեծ մասը որոնց իրաւամբ Բարիզեան անունը կրնայ տացուիլ՝ գոնէ տեւքով կը ճանչնին Յովհան Ջէլէպի զօրապետը, 1831ի մեծ ապստամբութեան ամենէ սէգ մարտիկներէ մին :

Ամենականնաւոր սովորութիւններ ունէր նա, ձմեռը՝ ամեն օր ժամը երկուքին ու ամառը հինգին ձիով Շանդ-Լիդէէ կ'անցնէր ծանրաքայլ, և թէև գլուխը թեթև մը կուրծքին վրայ կախ՝ խրոխտ դէմքով և գաւազան մ'ի ձեռին՝ որմէ երբէք չէր բաժնուեր :

Ջէլէպի կոմսը միջհասակ մարդ մ'էր, այլ իր անդամներու ու շարժումներու մէջ այնպիսի ներդաշնակութիւն մը կար որ դիւրաւ իրականեն աւելի բարձր կ'երևար : Նիհարնալու կ'ըսկէր ու ինչպէս որ դիտուած է երկարատև յոգնութիւններ քաշած կամ յալէոյթ հասած մարդերու վրայ, կը չորնար :

Լայն ուսեր, ուժեղ կազմուածք, չորաբեկ դէմք, պզտի և նուրբ ձեռք, կըմիտտի զոյն աչեր, քունքերու բոլորաթիքը դանդող (fistottant) մոխրապոյն մազերով ծածկուած կըր գլուխ ունէր, քիչ մը յամր այլ անոյշ ձայն, քաղցր և սքողեալ նայուածք և երազող մարդու մ'երևոյթը :

Սակայն երբ կը զայրանար նա, ամեն բան կը փոխուէր, այլակերպութիւն մը տեղի կ'ունենար : Չանի պատերազմի դաշտին վրայ տեսնողները սլ իր դէմքը չէին կրնար մոռնալ : Հրազնի մ'առաջին ձայնը լուածին պէս, աչքերը փայլակներ կ'արձակէին, նայուածքը մետաղական ու ձայնը որոտացող կը լինէր :

Թնդանօթին ձայնէն բորբոքող հրաբուխ մ'էր, բայց իր պայթման ամենէ սաստիկ ատենը ինք իրեն տէրն էր, ամեն բան կը տեսնէր և կը վարէր : Ռուս զօրաբաժիններու դէմ վարուած առաջին կռիւներու ատենէն, հեծելազօր բանակի մը կարգէն յառաջ երթալով իր զինուորներու վրայ տարօրինակ իշխանութիւն մը ստացեր էր : Իր առաջնորդութեամբ դերանդակիր՝ դասակները մարտկոցները կ'աւնէին :

* Գեւորդաւիլի (faucheur) կ'ուսէին պէտէ մը մանգաղներով զննուող բանակները որ 1831ին Բօլժնիայի ասպետաբաժնեան մէջ երկուսն առաջին անգամ : Մ. Թ.

Պատերազմիկ մարդու մը ընդածին ձիրքերն ունէր, նոյնին աչքի ճշդութիւնն ու արագութիւնը, ծայրայեղ յաւակնութիւն մը գերազոյն խոհեմութեան մը հետ, ներշնչական փայլակներ և անսասան յամառութիւն մը :

Յովհանն Զէլէսքի վերջին պատերազմը մղեր էր, իր յետին վաշտերը վերջին ճղի մը մէջ սպառելով : Երբ բիւր վէրքերով ծածկուած ափ մը մարդով սահմանազուխն անցաւ, կատողութեան արտասուքներ այսերէն դար վար կը հոսէին, առաջին արտասուքները՝ որ կտորածներու և հրդեհներու սկիզբէն ՚ի վեր թափեր էր նա :

Իր բարեկամներէ մէկու անսալով Զէլէսքի, իր հարստութեան մէկ մասը՝ որ Անկլիայի մէջ շահու գրուած էր՝ ազատեր էր : Յետոյ՝ ամուսնացեր էր Բողէնի մեծ գքսութենէն հարուստ ժառանգուհիի մը հետ որ իր հոշակին զարնուեր էր և զոր կնքը տասը տարի կատարելապէս երջանիկ ըրեր էր :

Այս ամուսնութենէն ունեցած էր աղջիկ մը՝ որ Ղեհաստանէ ետքը ամեն բանէ աւելի կը սիրէր աշխարհիս մէջ : Հետվիճ աքթորի զաւակ՝ հոն կը մեծնար իր գեղեցկութեամբ մօրը՝ ու բնութեամբ հօրը նմանելու երեւութով :

Կոմսը իր աղջկանը հետ Շանդելիդէի մօտ ապարանք մը կը բնակէր : Ստեպ ճամբորդութեան կ'ենէր զՀետվիճ իր հետը Լօնտօն, Մատրիս, Հռոմ, Պերլին տանելով, բայց միշտ կը վերագաւնար իր բոյնը՝ ուր իր հայրենակիցներու շնորհիւ՝ դրեթէ կորուսեալ հայրենիքի մթնոլորտը կը գտնէր :

Ամեն տեղ ու բարձրագոյն ընկերութեան մէջ՝ լաւ ընդունելութիւն կ'ընէին իրեն : Այս յարատե ճամբորդութիւններն ու շարժումը որ զինքը այնքան այլազան դէմքերու հետ յարաբերութեան մէջ կը գնէին, Հետվիճի աղիւ ու առնական դաստիարակութիւն մը կ'տային որմէ իր միտքը մեծապէս կը շահէր, թէև տարիքը չառած հասուն և հաստատուն կը լինէր այն, բայց պարմանուհին իր ցեղէ այնպիսի աւիւն մը ժառանգեր էր որ զինքը պատող աշխարհային ցամաքութենէն կը պահպանուէր :

Չօրսպեար ամեն մայրաքաղաքներու մէջ ուր բնակած էր՝ փորձուած և ճշմարիտ բարեկամներ ունէր, իր բարուց աղնութիւնը,

մեծ անշահասիրութեանը ու ճշմարիտ անձնուրացութեանը համար : Այս բարեկամներու մէջ առաջին տեղը բունող, ամենէ սիրելին ու ամենէ սերտը՝ Մաթիաս Քլօքա Մաճառ կոմսն էր որ 1849ի սպասերազմի ժամանակ իր զինակիցն եղած էր :

Մաճառստանի զաւակները իրենց հայրենաց անկախութեան համար ոտք ելած ատեն Զէլէսքի կոմսը ապստամբութեան մէջ նետուելու և ուրիշ պատերազմի դաշտերուն վրայ ձեռք ձգած փորձառութիւնը գործ ածելու փութացեր էր իր սովորական արիւթութեամբ :

Քլօքա կոմսը որ նմանապէս հեծելազօրքէ առջև եկեր էր, և Զէլէսքի զօրադէտը քսան անգամ առիթ ունեցեր էին իրար պատահելու, առիթներ՝ ուր իրենց քաջութիւնն ու անձնուրիթիւնը ցուցցեր էին : Իրենց բարեկամութիւնը սկսեր էր տեսակ մը ոտխտութեամբ կամ հակառակորդութեամբ՝ որ սակաւ սակաւ ատելութեան ճամբուն մէջ կը մտնէր :

Սակայն դիպուած մ'այլազոգ որոշեր էր :

Օր մը որ առժամանակեայ վարչութեան անակնկալ մէկ հրամանովը Զէլէսքի կոմսը պատերազմը սկսած էր աներկիւղաբար, Քլօքայի մէկ բուռն յարձակումը յաղթանակը ապահովցուցեր էր, յաղթանակ՝ որ Զէլէսքի հրամանատարին զիւցազնութիւնը ու յամառութիւնը՝ թիւով գերազանց թշնամիին ձեռքէն կրցած չէր խլել տակալին :

Երկու զօրապետները յաղթութեան միջոցին զիրար վնասեր էին և իրենց ձեռքերը միացուցեր էին իրարու վրայ հպարտանալով և այնպիսի եռանդով մը մղուած որ ոխերը (raucune) կը ջնջէ :

Մաճառստան նուաճուելէ ետքը, Քլօքա և Զէլէսքի զիրար ՚ի Բարիզ գտեր էին : Հոն իրենց արժանեաց աւելի խոր ծանօթութիւն մը իրենց մտերմութիւնը կնքեց : Երկու զօրապետներու մէջ ֆիզիք (physique) նմանութիւն մը չկար ամենեւին : Մաճառը բարձրահասակ, նուրբ, զիւրազեք էր կատուի մը նման, բարակ

*Physique բառը զոր ոմանս հայերէնի լարբանելու արեւն (խալէս և մէնս բառէն և երբեմն անգլո-լատինացի) ֆիզիքական բառն էն ֆիզիք բառն
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՊՈՒՄԸ 2

ու զեղնած դէմքով որ սյախուած էր խարտեաշ մազերու անտառով մը որոնք անբիծ ճակտի մը վրայ վէտ վէտ դանդուրներով կը բարձրանային :

Մաթիաս կոմսը տղայ մ'ունէր Ստեփան Գլօսքա՝ զոր իր բարեկամները իրենց մէջ Բիսթա կը կոչէին , ընտանեկան կրճատում որ Մաճառ լեզուի սովորութեանց մէջ է :

1849ին Ստեփան քսան տարեկան էր միայն , իսկ Լեհն ու Մաճառը Բարիզ գտած վայրկեաննուս՝ քսան և վեց կամ քսան և եօթ տարեկան էր :

Ստեփան Գլօսքա՝ իր հօր կենդանի պատկերն էր նոյն աշխոյժ նորասիրութեամբ ու շուքով որ երիտասարդութեան ընկերներն են :

Քրանսա ապստանող Լեհ ընտանիքներու մէջէ , Չէլէսքի ընտանիքը մասնաւոր կացութիւն մ'ունէր : Գարերու մէջէ իր աղնուանութիւնը կը հասնէր մինչև ծնունդը այն միապետութեան՝ որ Յովհաննէս Սօսիէսքիի հետ քրիստոնէութիւնը ազատեց ու Քաղիմիր-Օկիսթի հետ աներևոյթ եղաւ : Ար պատմուէր թէ երեք Չէլէսքիներ սուր ՚ի ձեռին մեռած էին Ճերմակ նժոյղներու վրայ հեծած , մէկը Մոսկովէն , միւսը Տաճիկէն և երրորդ մը Ղուկտցիէն սպաննուած :

Յովհաննէս Չէլէսքի՝ այսպիսի դեղեցիկ վախճան մը չէր յուսար : Չայն կը պտըտէր , — դոնէ՛ Բօտօլիաի մէջ՝ ուրիշ իր ընտանիքը կու գար , աւանդութիւնը պահուած էր , — Թէ երբ Չէլէսքի մը նոյն տարւոյն մէջ պիտի մեռնէր , առջևէն իր ուրուականին անցնիլը կը տեսնէր : Ասոր վրայ եթէ ցուլի մ'ոյժն ու մայիս ամսուան երիտասարդութիւնն անդամ ունենար , նոյն տարին սահելու աստեն զինքն ալ կը տանէր :

Հեղ մը այս աւանդութեան վրայ կոմսին հարցում եղած ատեն , անիկա խօսքը դարձնելու աշխատեր էր բայց հարցումներէ նեղուելով ,

էնչ հոս , որի պէտքով որ Ֆելիքսիան սիւս նշանակութեան մը կ'աւանտ և իբրեւ ալ այն կերպով իրենէ բնականական ըսելէ փնջութե փայն բնականի նշանակութեան ունի :

— Ի՛հ , ի՛նչ կայ , իրաւ է , ըսած էր :

Քլօսքա կոմսը որու առջև առաջին անգամ այս պատմութիւնը կը հաստատէր նա , իր ձեռքը բռնեց :

— Իրօք այդպէս կը հաւատաս , հարցուց :

— Պիտի տեսնես :

Այսպէս էին այս մարդերը որոնք 185 . . . ին ամեն օր իրարու այցելութեան կ'ենէին և իրարմէ գաղտնիք մը չէին պահէր : Քլօսքա կոմսին բարեկամութեան մէջ յարգանքի որոշ գոյն մը կար և կոմս Չէլէսքի բարեկամութեան մէջ հրամայական ամենաթեթև հով մը , բայց անձնուրիշութիւնը հաւասար էր երկու կողմէն : Առտու կամ իրիկուն իրարու կը հանդպէին և խօսքը ինչ կերպով որ սկսեր՝ շուտ մը կը դառնար այն երկիրներուն վրայ՝ ուր իրենց սիրտերը մնացեր էին իրենց արեան մէկ մասին հետ :

Մեռնողներուն , ողջ մնացողներուն և այննահասակներուն խօսքը կ'ընէին որոնք Սիսերիայի ձիւներուն կամ ամրոցներու մթութեան մէջ կը թաղուէին անյարիւր , իրենց բոլոր սրտով աղօթելով որ նոր կռիւներու ժամն հնչէ :

Այս երկու հողներու կեանքը ստորերկրեայ վրդովումներով լի կեանք մ'էր , անխառն դոյութիւն մը որ մրրիկներէ կ'ընդհատուէր մերթ ընդ մերթ : Իրենց ոտքին մէկը ընկերութեան՝ և միւսը յեղափոխութեան մէջ էր : Եռանգոտ արտորեալներու , զօրձակալներու ու ապստամբներու խումբ մը Չէլէսքի այստանէն Գլօսքայի այստանը կ'երթեկէր , ակնդէտ սպասելով այն կայծը որ Եւրոպան կրակի պիտի տար և որ հրացանի ամենափոքր ձայնին ախանջը կը սնկէր :

Յովհաննէս ու Մաթիաս կոմսերը այս խումբին հողներ էին :

Իր հայրը գէշալիւճ գրեթէ բոլորովին անձնիշխան ձղած էր : Ամբողջ օրեր այստանին թանգարանին մէջ կ'անցնէր կոմսին թղթակցութիւնը կարգի դնելով : Քիչ անգամ դուրս կ'ենէր և շատ փնտուած էր : Իր ամենէ մեծ դրօսանքը ընդարձակ պարտիզի մը մէջ շրջիւն էր որ կ'ապրիէլ ծառուղոյն կը գտնար : Հոն շատ անգամ զիշերը վրայ կը հասնէր աստղերուն շողիւնը և տեղներու մէջէ սողսկող լուսնոյ ճառագայթի մը բեկբեկումները

գիտելու ատենը , բայց զինքն զբաղեցնող երազները մէկու մը չէր աւանդեր նա :

Հէտվիճ թէև քսան տարին անցուցած՝ և իր զեղն ու օծտին հարստութիւնը ազնուական երիտասարդներու աչքին զարկած էր , ամուսնանալու փափաք մը չէր յայտներ , և իր առջև անոնցմէ մէկու խօսքը ամեն անգամ եղած ատեն , զեռ սպասելու ժամամանակ ունիմ և կըստասեմ , կը կրկնէր նա :

Ստեփան ալ նոյն ազատ դաստիարակութիւնը ընդունած էր իր սեռին պատշաճ ուղղութեամբ , և իր մօրը՝ որ Հետվիճի մօրը պէտքսնի մը տարի յառաջ մեռած էր , հարստութիւնը ըստ իւր հաճոյից կը մխտէր : Իր հօրը հետ Հունգարիայի մէջ մարտ մղելէ ետքը Քլօսքա կոմսը փափաքեր էր որ իր տղան Եւրոպա ու Արևելք ճամբորդութիւն ընէ , փափաք որ Ստեփան հաճութեամբ նատարեր էր իր ճաշակին խիստ յարմար ըլլալուն :

Այս յարատե բացակայութիւնները երկու պարմանիներու սերտ մտերմութեանը չէր փնտսեր սակայն և անոնք կը տեսնուէին Ստեփանի Բարիզ դարձած միջոցներուն , և այս առիթներով իրենց բարեկամութիւնը որ Հետվիճի կողմէ քիչ մը սիրատիպ , և Ստեփանի հողմէ անկեղծ ու մտերմական էր , կը վերակենդանանար :

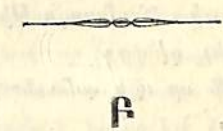
Մաճառ երիտասարդին բնութեանը մէջ մեծ հակապատկերներ կային , զարմանալի եռանդով մը խառն հանդարտութիւն մը , ձայնին ու նայուածքին մէջ յանկարծ երևան ելնող աւելին մը հետ մեծ խոհեմութիւն մը : Զբաղուն կեանքը կը սիրէր նա : Քլօսքա կոմսը զայն կը ճանաչէր ու ապահով էր որ իր հայրական իշխանութիւնը վախնալու տեղի մը չունէր :

Այս ապահովութիւնը ծագեր էր պարադայէ մը որ Ստեփանի մտքին մէջ խորին հետքեր ձգած էր , ինչպէս որ երբեմն ծառաշունկ մը ծոկու համար մրրիկ մը կը բաւէ :

Այն թուականին որ Ռուսական հրոսակներու զօրութեան տակ Հունգարիա պիտի ընկնէր , Ստեփան որ տակաւին շատ զեռահաս էր , Քէշթի ազնուապետական ընկերութեան մէջ հանդպած մէկ կնոջը համար զանց առաւ պարտաւորութիւն մը՝ որու պատասխանաւորութիւնը իր վրայ առած էր : Սթափած ատեն՝ ըրած օխալէն

այլ յայլմէ՝ զինքը մտրոցընող անցաւոր զինովութենէ ունեցած՝ իր պատիւը յախտենապէս մեռած կը կարծէր :

Իր կարծեաց միջ սխալած էր սակայն , վասն զի հայրը անոր տեղը բռնէր ու ամեն բան կարգի դրեր էր : Ստեփան կուռն մէջ մտած ատեն այնպէս համարուեցաւ որ գաղտնի հրամաններ ի դործ դնելու համար աներևոյթ եղած էր : Քլօսքա իրեն յանդիմանութիւն մը չըրաւ , այլ տղան իր հօրը աչաց մէջ անոր քաշած վիշտն ու տառապանքը նշմարեց , և այս սոսկալի վայրկեանը մէջերնին այնպիսի կաս մը գրաւ զոր Ստեփան խել չճանաց բնաւ :

Օր մը , Յովհաննէս Չէլէսքի Մաթիատ Քլօսքաի սեննակը մտաւ :
— Եթէ կը հաճիս , վայրկեան մը այցելու մի՛ ընդունիր , ըսաւ քեզի խօսելիք ունիմ :

Քլօսքա զանկը հնչելով , ծառային պատուիրեց որ ոչ ոք տունը ընդունի :

— Ծերանալու վրայ եմ , աւելցուց Չէլէսքի : Եթէ յանկարծ մեռնիմ , կը հաւանին աղջկանս խնամակալութիւնը վրադ առնուլ :

— Ինչ կըսես , գոչեց Մաճառը :

— Ամենապարզ բան մը : Քեզ կը հարցընեմ որ եթէ մեռնիմ աղջկանս խնամակալութիւնը վրադ առնելու կը հաւանին :

— Անտարակոյս կը հաւանիմ , բայց ինչո՞ւ հիմակ այդ խօսքը վճնես ինձ : Երկաթեայ կազմութիւն մ'ունիս . . . :

— Երկաթը կը մաշի , այլուր ամեն բան կանխաւ հոգալու է : Եթէ յանկարծ անանկ բան մը պատահի չեմ ուզեր որ Հետվիճ առանձին մնայ և զքեզ յիշեցի :

— Աղէկ ըրիր : Իմ տունը աղջկանց տունը պիտի ըլլայ և եթէ քեզի դժբաղդութիւն մը պատահի փոխանակ մէկի՛ երկու զաւակ կ'ունենամ :

— Շնորհ ունիմ :

— Բայց աւելի աղէկ բան մը կրնանք ընել, տղայ մ'ունիմ, բարի երիտասարդ մ'է . . . աղջկանդ ձեռքը անոր համար ինձ կը շնորհէս :

— Այդ բանը ես պիտի առաջարկէի քեզ, վասն զի Հէտվիճի հասակաւ և զեղով պարմանուհի մը տղիդ հետ միենոյն յարկի ներքեւ ապրելով, կրնան անպատշաճութիւններ ծագիլ . . . մինչդեռ ամուսնութիւն մը ամեն բան կարգի կը դնէ : Սպեֆան աղան է :

— Այո . . . միայն քանի մը մանր մունր տարփիկներ (amourette) ունի : Հիմակ Խտալիա ճամբորդութիւն կ'ընէ :

— Պէտք է հոս կանչել զինքը :

— Կը փափաքիս ուրեմն որ այս ամուսնութիւնը կարելի եղածին չափ շուտով կատարուի :

— Անշուշտ : Հետս քանի մը թուղթեր անդամ բերած եմ որոնք իմ հարստութեան վրայ քեզի ճիշդ գաղափար մը կու տան : Մեծապէս նուազած է այն և զրեթէ միայն Հէտվիճի յատուկ մասը մնացած է իմինիս քանի մը բեկորներովը . . . : Իմ բոլորտիքը հայրենակիցներս այնքան կը տառապին որ . . . :

— Այդ հոգ չէ, ըսաւ Քլօքա մէկգի ընելով այն թուղթերը զորս Յովհաննէս կոմսը սեղանին վրայ կը բանար, բայց զուն այնպէս մը կը խօսիս որ կարծես թէ վաղը կրնաս աներեւոյթ ըլլալ :

— Այն պատճառաւ որ վաղն իրօք կրնամ մեռնիլ :

— Հիւանդ ես :

— Ոչ :

— Ինչ կայ ուրեմն :

Ձէլէսքի թեթեակի յօնքերը պուտեց : Քլօքա իր նայուածքը անոր աչերուն մէջ սեւեռեց ու յանկարծ բան մը յիշեց :

— Արդեօք, ըսաւ . . . :

— Լաւ, ահա այն . . . ալ մի հարցըներ : Կարելի է իմ յոգնաբեկ միտքը, քիմերական երեւոյթներու զոհ եղաւ, կարելի է նաև որ խորհրդաւոր և անբացատրելի ճշմարտութիւններ օգնեցին ինձ

ապագան դուշակելու : Ինչ և է, երէկ ես իմ ուրուականը տեսայ . . . և ներքին ձայն մ'ինձ սրուաց որ պիտի մեռնէի :

Քլօքա՛ կոմսին ձեռքը իրենին մէջ առնելով,

— Բայց ասիկա խենդութիւն մ'է, զօչեց :

Ձէլէսքի զլուխը ցնցեց :

— Միթէ տղադ աղջիկս պիտի աճնէ, ըսաւ :

— Աներկբայ :

— Ուրեմն իրեն նամակ մը գրէ :

Այս ըսելով ոտք ելաւ, հուժկու ձեռքով մը բարեկամին ձեռքը թոթուեց և անորմէ բաժնուելու կէտին՝

— Ա՛հ, ըսաւ, Հէտվիճ այս ամեն բաներէ տեղեկութիւն չունի, միայն սա չափը զիտէ որ իրեն համար Ստեֆանը մտքէս անցուցի, հետեւբար կանխատեսութեանցս վրայ մի խօսիր իրեն :

Ձէլէսքի՛ Քլօքա կոմսէն զատուելէ ետքը, այս վերջինը բոլորովին այլալայձ՝ նամակ մը գրեց իր տղուն անոր վերագարձը փութացընելու համար : Արդէն զիտեք որ Ստեֆան յատալիա ճամբորդութիւն կ'ընէր, բայց Քլօքա կոմսը չէր զիտեր որ նա առանձին ճամբայ ելած չէր :

Այն ատենները, Ստեֆան սիրային մեծ տենդի մը մէջ կ'ապրէր, որով իրեն կ'երեւէր թէ երկրի վրայ ու երկնի տակ, ներկային ու ասպագային մէջ՝ միայն մէկ էակ, միայն կին մը կար, այն էր Մարի Լօպօկովից կոմսուհին :

Արդէն ասոր հետ միատեղ Խտալիան ցամաքակողմոյն մեծ մասը հիւ եկած էր, յետոյ կոմսուհին Լիւքքի և Լիվօրնօի մէջ տեղ՝ ծովեզերեայ առօջոյի (villa) մը քաշուեր էր ուր զինքն եկեր գտեր էր նա յուսալով որ հայրն ու ժամանակը այս առանձնութեան մէջ զինքը պիտի մոռնան :

Մամբանոյը սարաւանդի մը ստորոտը ձիթենիի անտառներու ետին պահուրտած էր մեծ ճամբէն բաւական հեռի, այնպէս որ մասնաւորապէս զայն չփնտռողի մը համար տաղտկալի էր հոն երթալ : Չովստուն, հոսեան և հովանաւոր ձորի մէջ թաղուած էր այն իրեն հորիզոն ունենալով մէկ կողմէ կոհակաձև սարակներ և միւս կողմէն անսահման ու կայտաւակ ծովը :

Մարի և Ստեփան Տեոսոսները շրջադայութեան չէին երթար իրաւ փրկենց սահմանները բուրաստանէ մ'անդին չէին անցներ, մի և նոյն պուրակներու շուրջը կը դառնային, նոյն շաւիղներէ կը քալէին, նոյն աղբերականց ավերուն վրայ կը հանդիպէին, նոյն ծովեզերքէ վրայ կը մոլորէին շարունակ և երկրի այս անկիւնը՝ որու շրջանը մանուկ մը խաղալու ատեն կրնար ընել, իրենց կը բաւէր, վասն զի իրարու հետ հոն էին :

Լօպօկովից կոմսուհին Պօզէմիայի ականաւոր ընտանիքէ մ'էր, և ունէր բոլոր եռանդն ու հրաբորբոք աւիւնը այն երազոտ ու վառ վրունցիին՝ որ Ժան Էլիսի հետ իր մարդարէններն ու Ժան Յիսքայի հետ իր դիւցազունները ունեցաւ :

Պղտի տարիքէն համանուն կոմսին հետ ամուսնացեր՝ ու շուտով բաժնուէր էր անորմէ այնպիսի պատճառներով՝ որոնց մէջ իրաւունքն իր կողմն էր : Ահազին հարստութեան մը տէր ըլլալով կոմսը իր ամեն յեղեղով հաճոյքներով Եւրոպայի բոլոր մայր քաղաքները շրջեր էր և աւելի ծանօթ էր թերմոնեան շուրթեր ունեցող քաղաքներուն՝ քան իր բանակին, վասն զի դատարկաշրջիկ բնութիւն մը ու յեղեղովի ճաշակ մ'ունէր նա որով երկար ատեն ոչ միևնոյն տեղը կենալ և ոչ նոյն անձը կրնար սիրել :

Կը փոխուէր փոխուելու համար և կերպիւ իւրք անձանօթի հիւանդութիւնն ունենալուն՝ յարատև և անվերջանալի փախուստներ կ'ընէր և անհասնում բացակայութիւններ կ'ունենար : Ասանկով Լօպօկովից կոմսին սովորութեանց տրամաբանական մէկ հետևութեամբը կոմսուհին քսան և երեք տարեկան հասակին մէջ մինակ մնաց :

Մէջերնին կուլու ու շմոր շանցաւ բնաւին, կոմսը կոմսուհոյն առանձին հարստութեան կիրառութիւնը անոր ձգեց իրենին մէկ մասն ալ վեհանաճարար անոր աւելցընելով և անկէ ետև այս ամոլները միայն ճամբորդութեանց մէջ իրար հանդպեցան :

Մարի որը էր և անդաւակ :

Քսան և երեք տարեկան հասակին մէջ կին մը երկար ատեն մեռնակեայ չմնար, մանաւանդ երբ Մարի կոմսուհոյն կը նմանի : Այն կիներէ մէկն էր նէ որ կարծես թէ անձանօթ աստուածէ մ'երիտաարդ ասրելու և միշտ երիտասարդ մեռնելու նախատահանութեամբ էն :

Նէ բոլորովին եռանդով ու տպաւորութիւններով շարուած էր և բարակը չհաշուող, այնպէս որ միևնոյն սաստկութեամբ կը հպատակէր ամենուն ալ, վերջին տպաւորութիւնը միշտ ճշմարտագոյնը կարծելով : Գիմադէտ մը (physionomiste) անոր կերպարանէն իր ներքին էութիւնը կրնար գուշակել : Խտտաբարոյ բարոյադէտ մը այս գուշակութենէ կրնար տխրիլ բայց և այնպէս դադանի համակրութիւն մը չէր կրնար չզղալ նէրա անձին համար :

Մարի, մանկային աչեր ունէր, փառ փառ փայլուն, լայն, լուսաւոր և կապուտակ դոյնով մ'որ ժամանակին՝ ու իրմէ անկախ բնական տրամադրութեանցը համեմատ կը փոխուէր : Երբեմն յստակ կապոյտ, երբեմն դորշախայտ և մերթ կանաչ կը դառնային : Զգալական բերան մը նուրբ շուրթերով պատուն, կլորակ կզակ, նուրբ ու կարճ քիթ մը վարդագոյն ու շարժուն ունդունքով սքնապէս ընկերացած և աղեղնաձև յոնքեր :

Իր թարմատիպ ժպիտը սիրուն փոսեր կը յօրինէր իր այտերուն մէջ՝ որոնց թաւշանման տեսքը սպիտակ վարդի մը երանդն ունէր : Իր սթամփ ու նուրբ իմացականութիւնը ամեն բան կ'ըմբռնէր ու ամեն բանի կը պառկէր (se plier) : Իր վաղվաղուկ բնութիւնը ստախտութենէ կը խորշէր : Երբ խնդար երջանիկ ըլլաուն կը խնդար և երբ կու լար՝ վշտացած էր և այսպէսով վիշտ կամ խինդ՝ պէտք էին իր դէմքի վրայ արտայայտիլ :

Մարի իր ամուսինէն լքուած ատեն քիչ մը վշտացեր, քիչ մը թափաւոր և դրեթէ ցաւեր էր այն մարդէն բաժնուելուն՝ որ մէկ մ'ալ պիտի չտեսներ, բայց յետոյ իր երիտասարդական սրտին մէջ անհասնում կենդանութիւն մը զղալով, Բարիզ եկած էր իր մանկութեան բարեկամուհիներէ մէկուն ետևէն որու ամուսինը Աստորիոյ դեսպանատան մէջ պաշտօն ունէր :

Միայնակ և զօշոտիչ կնոջ մը համար դրօսանքները պակաս չեն մանաւանդ երբ ինքն ալ զանոնք կը փնտռէ : Կոմսուհին ընկերութեան մէջ Ստեփանի պատահեցաւ : Իրենց սերոյ յիմափը ապացոյց մ'եղաւ այն տեսակ զգայումներով՝ որոնք հրաբխային պայթման մը սաստկութիւնն ու ուժգնութիւնը ունին : Կայծակի հարուածներէ մէկն եղաւ այն որոց վրայ Սթանտալ կը խօսի :

ՀԵՏԱԻՃԻ ԵՐԳՈՒԾԸ

1001
556

Զիրար տեսան ու սիրեցին :

Իրենց հանդիպումը պարի* մը մէջ եղած էր : Տանտիրուհին զՍտեֆանը ներկայացուց Մարիի որ իր կուրծքին մէջ տաք հովի հոսանքի նման բան մը զգաց : Առաջին խօսքերը փոխանակուելէ ետքը , հանդիսական մը կոմսուհւոյն մօտեցաւ զան փառի հանելու համար :

Ստեֆան յանկարծ դեղնեցաւ : Նայուածքովը անոր հետեցաւ մինչդեռ կաքաւը զան իր յորձանքին մէջ կը տանէր :

Քիչ մը ետք իր անզը վերադարձաւ նէ :

— Վաւը սոսկալի բան մ'է , ըսաւ Քլօսքա , եթէ սիրէի , սրտիս սիրած անձը պիտի չթողուի որ վալտէ երբէք :

— Եւ դո՞ւն , ըսաւ Մարի իր խոշոր աչերը անոր վրայ վերցընելով :

— Ե՛ս . . . կեանքս անոր պիտի նուիրէի :

Նորէն ուրիշ մէկը մօտեցաւ կոմսուհւոյն :

— Ա՛լ չեմ պարեր , պատասխանեց անոր կոմսուհին :

Ստեֆան հաղիւ կրցաւ ներսէն եկող աղաղակ մը զսպել . . . Ահա այս ժամէն 'ի վեր և այսպէս՝ այս երկու սրտերը իրարու նուիրուեցան :

Այն օրն որ Քլօսքա կոմսին իր որդւոյն զրած նամակը , Քօրլի ամարանոյրը պիտի հասնէր , Ստեֆան շոճիներու պուրակի մը շուքին փակ , ըսուտ նստարանի մը վրայ նստած էր իր մօտը ունեւնալով զիրը մ'որու թերթերը միայն հովը կը դարձընէր մինչդեռ ինքը անորոշ կերպիւ առջին կը նայէր :

Մարի իրեն մօտեցաւ ու իր մէկ ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով :

— Ի՞նչ բանի վրայ կը մտածէիր , ըսաւ :

— Ար մտածէի թէ . . .

— Չայնդ կարէ , զոչեց նէ : Ար դուշակեմ որ իմ վրայ չէր եթէ ըսածս ճիշդ չըլլար արդէն երկու ձեռքերս ալ փոփոխակի կամ երկուքը մէկէն պիտի համբուրէիր : Ըսէ նայիմ , ինչո՞ւ և

*Bal որբոր ballare բառին որ կը նշանակէ պարել , նոյն օրէնակէն հետեւելով կ'ըսենք պար ֆոխանակ պարահանրեալ ըսելու :

օրու համար զիս կը խարես դու : Ա՛խ , ինչպէս ինձ չես նմանիր : Ես , մաքիս , սրտիս , յիշատակներուս և յոյսերուս մէջ քե՛նէ ուրիշ բան մը չունիմ . . . :

Ստեֆան զանի իր մօտը քաշեց , կոմսուհին ինքզինքը անոր թողլով , շարունակեց ,

— Երբեմնակի այն հեռաւոր օրերը կը յիշեմ , ուր զքեզ չէի ճանաչէր : Ի՞նչ աղմուկ ու ինչ շարժում կար այն ատեն : Այնպիսի կիներու շրջանակի մը մէջ կ'այրէի , որոնց կեանքը հիմա դժուարաւ կ'ըմբռնեմ : Յաւիտենական պարեր , հանդէսներ ու ճամբորդութիւններ . . . : Եւ ես կը կարծէի թէ ժամերս պարասպ չէին անցնէր որովհետեւ ժամ մը չկար որ յուզուած ու աղմկալի չըլլար . . . : Պարասպ ու ունայնութեան օրեր էին անոնք , մինչդեռ հիմա երանաւէտ լիութեան (plenitude) զգացում մը զիս կը զինուլցընէ և ամեն զիս պատող բաները ընդու մ'ունին որու քաղցրութիւնը կը համակէր . . . : Որքան կը մեղքընամ զանոնք որ մնացած են ընկերութեան մէջ՝ ուր ես ալ չեմ ուզեր երեւիլ մշտապէս . . .

Ստեֆան անոր ոտքն ընկաւ :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայի եթէ կորսնցընէի զքեզ . . .

Կոմսուհին դէպ անոր շուրթերը ծռեցաւ :

— Եւ դո՞ւն , մնջեց , վաղն ալ այսօրուան պէս պիտի ըլլաս , և հետեւեալ օրերն ալ վաղուան պէս :

Ստեֆան անոր պատասխանելու վրայ էր , ծառուղիի մը առաջը պարտիզին խորէն կռնեց , նարնջենիներու անտառակի մ'ետեէն մարդ մ'երեցաւ ձեռքը ափսէ մը բռնած :

— Ա՛հ , դարձեալ նամակ , գոչեց Մարի :

Իրօք նամակներ կը բերէր նա : Կոմսուհին անհամբեր ձեռքով առաւ զանոնք և մարմանդին վրայ տարածելով ,

— Չե՛ն կրնար զմեզ մոռնալ արդեօք , ըսաւ , զմեզ որ բոլոր աշխարհքը կը մոռնանք : Մարդ այնքան երջանիկ կըլլայ իր բոլոր ծանօթներէ հեռի գանուած ատեն :

Եւ հողմհարի մը ծայրովը՝ որով կը խաղար նէ , մարդադեռնին վրայ ցրուեալ նամակներէն մէկ քանին խառնեց :

— Այս ամեն զիրերը որով կրնան ըլլալ, յարեց նէ, բարեկամներ ունիմ որոնց անունն անդամ մոռցած եմ և չեմ գիտեր թէ Բարիչ, Ախէննա կամ Լօնտօն կը գտնուին, և այս քաղաքները անէ ճրքան հետի են:

Ստեֆան անոր ձեռքերը կը համբուրէր անցողակի: Յանկարծ իր նայուածքը այս նամակներէ մէկու վրայ ընկնելով զայն ձեռքն առաւ:

— Հօրմէս է այս:

Մարտու մ'անցաւ Ստեֆանի դէմքին վրայէն որ նամակին պահարանը պատուեր էր:

— Ինչ է այն, հարցոյ կոմսուհին:

— Տես, պատասխանեց նա, նամակը անոր երկնցընելով:

Մէկ նայուածքով նէ այս քանի մը տողերը կարդաց:

«Սոյն հետայն հոս եկու, քենէ պէտք ունիմ:»

Մարի աշխուժիւ մօտելով,

— Եւ պիտի երթամ, ըսաւ:

— Պէտք է երթալ . . . կանչողը հայրս է:

Կոմսուհւոյն աչերը արցունքով թրջուեցան:

— Քիչ մը յառաջ ինչ երջանիկ էինք, ըսաւ,

Յետոյ սոսկումի աղաղակով մը,

— Ա՛հ, իմացայ, անշուշտ դաւմը կամ արշաւանք մը կայ կարելի է: Միշտ վտանգ, միշտ արիւն, շարունակեց լալով:

Ստեֆան զնէ իր թւերուն մէջ առաւ ու ճակատը, այտերը և ականողիքն համբուրելով

— Միտ գիր, ըսաւ, կարծած բաներդ չկան հոս: Քլօսքա կոմսին չափ մեր գարծերու վիճակը գիտեմ: Այս վայրկենիս բան մը կարելի չէ ընել: Աւելի ետքը, մէկ երկու տարիէն կրնայ ըլլալ:

— Ինչ կայ ուրեմն:

— Չգիտեմ: Միայն թէ հայրս կը ճանչեմ, քանի որ այս կերպով կը գրէ, ծանրակշիւ բան մը պէտք է ըլլալ:

— Եւ բան մը մտքէդ չայնիր:

— Ոչինչ:

— Եթէ զքեզ կարգել ուզէ:

— Ինչ խնթո թիւն:

— Բայց թէ որ ուզէր . . . :

— Միթէ ես քուկը չեմ:

— Պիտի մերժես:

— Կը տարակուսիս:

Մարի Ստեֆանի վիզը պլլուեցաւ:

— Գիտես, ինչ կը վախնամ, կրկնեց Ստեֆան:

Անձկանօք անոր երեսը նայեցաւ նէ:

— Կը վախնամ որ հայրս հիւանդ չըլլայ:

— Իրաւունք ունիս, պէտք ես երթալ:

Այս ըսելով ոտք ելաւ ու զէպ ամբարանոցին կողմը սկսաւ երթալ ծանրաքայլ: Շնչառութիւնը կը դժուարանար և բոլորաիքը կը նայէր:

— Հիմակ ամեն բան տխուր կ'երեւայ ինձ . . . Տես ալ արեւ չշողար: Ա՛խ, այդ նամակները, ճրքան իրաւունք ունէի զանոնք չուզելու:

Ստեֆան կը միտիթարէր զնէ և խանդաղատանօք կը խօսէր հետը, բայց իր սիրտն ալ նոյնքան կը տառապէր:

Երեք օր ետքը կը մտնէր նա իր հօրը տունը որ զինքը կ'ըստպատէր:

— Ահաասիկ եմ, ինչ կայ:

— Այն կայ որ զքեզ պիտի կարգեմ:

Ստեֆան կարծեց թէ դէշ լսեր էր:

— Հրամանեք, կրկնեց սրտայոյզ ձայնով մը:

— Կ'ըսեմ թէ, մեր Զէլէսքի բարեկամին աղջիկը պիտի առնես:

— Հէտվիճը, նոր ելաւ այդ, ինչո՞ւ:

— Քեզի բացատրեմ: Զէլէսքի կոմսին հետ ունեցած սերտ բարեկամութիւնս զիտես, տարիներէ 'ի վեր անոր աղջիկն և դու մէկտեղ կ'ապրիք: Լաւագոյն խնամութիւն մը չէի կրնար երազել:

— Բայց թէ որ սիրտս ուրիշինն է:

— Քլօսքա կոմսը ժպտեցաւ:

— Գիտեմ, ըսաւ, բայց քսան և վեց տարեկան ես . . . :

Ստեֆան շարժում մ'ըրաւ:

— Այլուր , արդէն խօսք տուած եմ , շարայարեց Քլօսքա :
Ստեֆան մեռելի պէս դեղնեցաւ : Գլխին հարուած մ'իջեր էր :
Պահ մը լուռ թիւն տիրեց :

— Նոյն խի այսօր , վրայ բերաւ Քլօսքա , Զէլէսքի կոմսը զքեզ
պաշտօնապէս իր աղջկան պիտի ներկայացնէ :

Ստեֆան անպատում սրանեղութեամբ մը հօրմէն բաժնուեցաւ :
Ուրեմն Լօպօկովից կոմսուհւոյն ունեցած վախն իրաւայի էր , զին-
քը կարգել կ'ուզէին , իր գալուստը չսպասեր , իրեն խորհուրդ
չհարցուցեր էին անդամ : Իր ամեն երազները փճացած ու յոյսերը
յօգս ցնդած էին : Ապագան ըմբեր էր :

Բայց ինչ կրնար ընել : Հօրը վերջին խօսքերը միշտ իր ախան-
ջին կը հնչէին : Սոսկալի ու անողբելի քարընդօտը հօն էր . . .
ժամերը կը սահէին կ'անցնէին , կը մօտենար այն վայրկեանը որ
Զէլէսքի կոմսին տունը պիտի երթար և զՄարի տեսնելու անդի-
մադրելի փափաք մը կ'ըզգար : Ուստի այս պարզ խօսքերը զրեց
անոր ,

«Առանց վայրկեան մը կորուսնելու եկաւ . . . անպապ'ը :»
Խեղճը կը կարծէր թէ անոր գալովը փրկութիւն պիտի դսնէր :

Գ

Աեսօրէ ետքը , Ստեֆան իր հօրը հետ Զէլէսքի կոմսին տունը
դնաց որ զինքը ամենէ անկեղծ սիրոյ նշաններով բայց ծանրու-
թեամբ ընդունեց հօր մը պէս՝ որ իր ձեռքը կ'երկնցրնէ այն
մարդուն՝ որմէ իր միակ զաւկին երջանկութիւնը կախում պիտի ու-
նենայ :

Ստեֆանի միտքը զաղափարով մը լուսաւորուեցաւ յանկարծ ,
անշուշտ իր փրկութիւնը անով պիտի բլլար :

— Խօսակցութիւնը աւելի յառաջ չտարած , ըսաւ նա Զէլէսքի

կոմսին , կը ներէք որ վայրիկ մը օրիորդ Հէտովիճի հետ առանձին
խօսիմ :

Հէտովիճ ու Ստեֆան սարտէզը դայիին :

Նէ քիչ մը յուզուած էր այլ խնդուներսով մը որ իր գէմքը
կը փայլեցրնէր : Իսկ նա յամբ ու անձայն կը կենար , վասն զի
ըսելիքը գժուար էր և այսպիսի խօստովանութիւն մ'ինչ կերպով
ընելիքը չէր զիտեր : Մինչև ո՞ր իր սիրտը բանար : Սակայն ան-
պատճառ այս խնամութիւնը պէտք էր ետ ձգել և միայն Հէտովիճի
ձեռքով կրնար ետ մնալ այն :

— Հոս գտըւս պատճառը զիտէք , ըսաւ նա վերջապէս :

— Հայրս հոգ տարեր էր զայն ինձ իմացրնելու :

— Ար ներէք որ զձեզ բարեկամուհիս՝ աշխարհիս մէջ ունե-
ցած ամենէ ընտիր բարեկամուհիս տեղ զնելով խօսիմ՝ հետեւ-
նիդ :

— Արնաք ընել մեծ աղատութեամբ , մանաւանդ անոր համար որ
ինձ առած տխորոնուդ անարժան չեմ , վասն զի ձեր բարեկամու-
հին եմ ու պիտի մնամ միշտ :

— Ահա ատոր համար իմ սիրտս ձեզի բանալու կը քաջալե-
րուիմ : Պիտի ներէք ձեզի ըսելիք փափուկ բաներուս , մտածելով որ
ձեր և իմ օգտին համար պէտք եմ այսպէս ընել :

— Ինձ ցաւ պատճառելիդ չդիտեմ , բայց ձեզի ներելիք բան
մը պիտի չունենամ քանի որ ինձի հետ անկեղծօրէն պիտի խօսիք :
Ստեֆան քայլերը ծանրացրնելով ձայնը զօրացրնելու աշխատե-
ցաւ :

— Գիտէք , ըսաւ , ձեր կեանքի իբրև ընկեր զիս ընտրեր է ձեր
հայրը :

— Իբրև է . . . : Արդէն քանի մ'օր կայ իր այդ դիտաւորու-
թիւնը ինձի իմացուց : Ար յաւելցրնեմ նաև թէ այս առաջարկու-
թիւնը ինձ զարմանք չ'առ թեյ : Շատ բնական կ'երևէր ինձ որ Զէ-
լէսքի կոմսին աղջիկը Քլօսքա կոմսին տղան հետ ամուսնանայ :

— Բայց սակայն , այդ ամուսնութիւնը անկարելի է , Հէտովիճ :

— Անկարելի' : Եւ ինչո՞ւ :

— Որովհետև աղաւ չեմ :

— Միթէ կարդուած էք, գոչեց նէ սովորներով:

— Չէ, ուրիշը կը սիրեմ:

— Ա՛հ, — բրբա նէ, և ետքը իր ընթացքը շարունակելով, —

Միթէ սիրածնիդ նորատի օրիորդ մ'է որու անունը հանած ըլլալով իբր պատուաւոր մարդ կ'ուզէք ինքզինքնիդ անոր նուիրել:

Ստեփան վարանեցաւ:

— Ո՛հ, ամեն բան կրնաք ըսել, շարունակեց նէ . . . զիտէք որ միամիտ աղջիկի մը պէս մեծցած չեմ և ընկերութեան գոները կանուխկեկ և ազատօրէն բացուեցան ինծի: Հետեաբար, կ'աղաչեմ իբրև այնպիսի կին մը նկատէք զիս՝ որու հետ մարդ կրնայ խօսիլ . . . :

— Սիրածս գեռահաս օրիորդ մը չէ:

— Կարդուած կին մ'է՞ ուրեմն:

— Այո՛:

— Այդպիսի բաներ լսած եմ, թէ և չեմ կրնար ըմբռնել զանոնք . . . բայց այդ սէրը ինչպէս կրնայ կապել զձեզ: Ախ մը որ իր հաւատը դրժած է, ձեռնէ ինչ հաւատարմութիւն պահանջելու իրաւունք կրնայ ունենալ:

— Ա՛հ, չէք ճանաչեր զնէ:

— Զնէ չեմ ճանչեր, բայց զիտեմ որ այդ սէրը կը մեռնի ինչպէս որ ծնաւ: Ինչո՞ւ կ'ուզէք որ անցաւոր բան մը, յախտանական բան մ'արզիլէ:

— Այլ եթէ կը սիրեմ զնէ:

— Ստեփան, միթէ կը կարծէք ուրեմն թէ զձեզ չեմ սիրեր ես ալ . . . :

Ստեփան Հետովիճի երեսը նայեցաւ: Հետովիճ կրակի պէս կարմրեր էր:

— Տարակոյս չկայ որ կը սիրեմ զձեզ, քանի որ ինձ ըրած խոստովանութենէդ ետքը զայն ձեզի կը յայտնեմ: Իմ սէրը ներելի կ'ըլլայ իր հնութեամբը . . . վեց տարիէ աւելի է որ կը տևէ:

— Ա՛ե՛ց տարի, կրկնեց Ստեփան:

— Մտիկ ըրէք որ զիս իմանաք . . . : Ձեզի հետ խօսողը սիրտս է . . . Այս սէրն սկսած ատեն զրեթէ մանուկ մ'էի: Ձեր սի-

րելի հայրենիքը կը գտնուէինք, պատերազմի ատեն էր: Գիշեր մը Հոնվեաներու շոկատ մը կը յառաջանար, ձեր բարեկամ Կապօր Էքքլըքիի առաջնորդութեան տակ՝ որ զիս հօրս կը տանէր յատուկ հրամանաւ որ վայրիեան մը շիրուանէ: Ա՛նձընէր: Յանկարծ հեռուն կարմիր լոյսեր հորիզոնը կը լուսաւորեն և հրազէններու պայթիւն մը կը դուայ: Գրեթէ նոյն հետայն կին մը խաւարին մէջ երևան կ'ելնէ ու բոլորովին այլայլմէ՝ Կապօրի սրունքներուն կը փարի: Միակ աղաղակ մը կը խուսափի իր շուրթերէ «Աղջիկս» և նշանացի՝ բոցավառեալ գիւղը կը ցուցնէ: Բայց ձեր բարեկամը յատուկ հրաման ընդունած էր, ուստի զլուխը ցնցեց: Ան ատեն դուք զինքը վեր վերցընելով,

«— Առաջնորդէ ինձ, ըսիք, ես ազատ եմ, չըսուի թէ՛ տակս ձի և սուր մ'ի ձեռին ունեցած ատենս՝ որդեկորոյս ու լալազին մօր մը չօգնեցի . . . : Ար յիշէ՛ք:

— Այո՛, այո՛:

— Աինը ընդ յառաջ կը խոյանայ, և դուք կը հետևէք իրեն: Հոնվեաները աւելի ծանրաբայլ կը քալէին, ես մուծիւն մէջը կը նայէի: Վայրիեաններ անցան որոնք դարերու պէս երկայն երկցան ինծի: Մէկէն ՚ի մէկ արադավաղ քաւարշաւ (galop) մը լսուեցաւ և խաւարին մէջէ երկու ստուերներ մէկ տեղ ելան: Վախէն կէս մը մեռած պասանուհի մը գրկած էիք:

«— Լմեցաւ, ըսիք: Չգիտեմ ինչպէս եղաւ, բայց ահա երկուսն ալ ողջ առողջ են . . . :

«Ձեր ձեռքի յետակողմով դէմքերնուդ վրայ ցայտած քանի մ'արեան կաթիլներ կը սրբէիք: Եւ ես ինձ ընկերացող կնոջ ալանջին ծուելով,

«— Ար անննես այս մարդը, ըսի իրեն. կ'երզնում որ Ստեփան Քլօքա ամուսինս պիտի ըլլայ կամ վանքը պիտի քաշուիմ: Հիմակ կ'ապրիք դուք, ես ալ ձերն եմ:

— Նաև ըսածս զիտնալով:

— Այո՛, զայն զիտնալով իսկ: Չարմացած կ'երևիք, Ստեփան, պատճառն ան է որ դուք երբէք իջած չէք հոգւոյ մը խորը որ միակ յուսով մը ապրած է . . . զձեզ միշտ այս սիրոյ արժանի

Ճանչցած եմ և ինքզինքս կարող կ'զգամ անոր բոլոր պարտաւորութիւնները ընդունելու . . . : Եւ այժմ կ'ուզէք որ մերժեմ, հրաժարիմ այն երազէն որով բոլոր երիտասարդութիւնս սնած է . . . : Բա՛րէ, բարեկամդ իմ, աշխարհս շատ տեսայ, շատ սրահներ մտայ ելայ և զանոնք ծածկող քողերու մէկ քանին թափանցելովս . . . կրցայ դուշակել թէ սրտի այն թեթեւ զգացումները ինչպէս կը ծնին ու կը մեռնին, մտքի խաբեր (surprise) զորս սէր կոչելով անուն մը կը սղծեն, վասն զի այս անունը չկրնար տացուիլ այն վաղանցուկ զգացումներու զորս ամուսնութեամբ չնուիրագործեր Աստուած :

— Չնէ չէք ճանչեր, կ'ըսեմ, Հետովիճ :

— Չնէ չեմ ճանչեր, այլ ինքզինքս կը ճանչեմ : Կը սնդեմ թէ նէ զձեզ չսիրեր ինչպես որ ես կը սիրեմ : Քանի որ երկու անգամ սիրած է . . . երրորդ անգամ մ'ալ պիտի սիրէ . . . :

Հետովիճ ու Ստեֆան քանի մը քայլ ըրին անմուռնջ ու լռելեայն :

Ստեֆան քալելու ատեն իր կոշիկներու ներբանը աւազին մէջ կը մխեր շուրթերը կրծելով :

— Հետովիճ, կրկնեց նա, կ'աղաչեմ զձեզ, այնպէս մ'ըրէք որ մերժումը ձեր կողմէ դայ, ձեր բերնին մէկ խօսքով այս ամուսնութիւնը կ'աւրուի : Իբրև քոյրաթիւ բարեկամուհի պիտի սիրեմ զձեզ . . . :

— Ոչ, կամ ձեր կիներ կամ ոչինչ :

— Այլ տեսէք անգամ մը, թէ ինչ ասպայ մը կը հայթայթէք . . . : Անբակտերի կապով մ'իրարու պիտի կապուինք մինչդեռ մեր սիրտերը բաժնուած պիտի ըլլան :

Օրիորդ Զէլէսքի գլուխը վեր վերցնելով հպարտութեամբ պատասխանեց,

— Ապագային կը վստահիմ :

— Ուրեմն ձեր որոշումն ըրած էք :

— Այո՛ :

— Օր մը թէ որ ձեր ամուսինն ըլլամ, ինձ յանդիմանութիւն մը պիտի չընէք :

— Ինչ բանի յանձնառու ըլլալս զիտեմ, ու անձնուիրութիւնը ջիւրին պիտի ըլլայ ինձ :

Ստեֆան ոտքը գետին զարկաւ :

— Աստուած վկայ է ինձ, որ ժամանակին քեզ իմաց տուի, գոչեց :

Այս միջոցին՝ ասպարանէն պարտէզին վրայ հանող դուռը բացուեցաւ :

— Լմեցա՛մ, հարցուց գորովալի ձայնով մը Զէլէսքի կոմսը, գետնայարկին սանդուղին վրայ երևելով :

— Լմեցաւ, պատասխանեց Հետովիճ :

Դ

Ստեֆան տուն դարձաւ այնպիսի վիճակի մը մէջ՝ որ խենթու՛թեան մօտ էր : Ամեն բան ըսած էր անունէ մը զատ, ամեն բան ըրեր էր իր ազատութիւնը ձեռք ձգելու համար և զինքը կաշկանդող շղթային և ոչ մէկ օղակը կտրուած էր :

Կ'անիծէր զՀետովիճ, ոչ անոր զեղեցկութիւնը զինքը կը հրապուրէր, ոչ իրեն յայտնած սէրը զինքը կը գորովէր, մանաւանդ թէ ապագային վրայ նէրա ունեցած սէր վստահութիւնը զինքը կը գրգռէր : Մեր չսիրած անձերնուս ամեն ինչը կը վիրաւորէ կամ անասորժ կը թուի մեզի : Այնքան ինքիրեն վրայ վստահ եղող անձնուիրութիւնը իրեն ինչուն պէտք էր : Ինչո՛ւ նէ այն տրփալի սէրը կը տածէր իրեն համար : Անորմէ սէր խնդրողն ո՛վ էր :

Նէ ինչ պէտք ունէր այնքան հեռուոր յիշատակներ իր հոգւոյն խորը պահելու : Եթէ յետոյ՝ նէ օրին մէկը արիւն արտտուք թափէր, յանցանքն իրը պիտի ըլլար, բայց միթէ իր սիրուհիին թափածները անոնցմէ ալ աւելի կակճական պիտի չըլլային :

Քլօսքա կոմսը, առանց ամեն բան իր տղուն յայտնելու՝ Զէ-

լէսքի կոմսին հետ ունեցած խօսակցութեան քանի մը հանդամանքս
ները, որոնց մէջ՝ Հետովիճի հետ իր ամուսնութիւնը որոշուած էր,
իրեն պատմեր էր: Այս հանդամանքներու մէջ՝ Ստեփան մերժումի
նոր արդեւքներ կը տեսնէր:

Եթէ իր հօրը կատարեալ խոստովանութիւն մ'ընէր, իր կացու-
թիւնը աւելի կը դժուարանար: Քլօքա կոմսը ինչպէս սլիտի ըն-
դունէր յաւիտենական կապի մը զաղափարը այնպիսի կնոջ մը հետ՝
որ իր անունէ տարբեր անուն մը կը կրէր: Միթէ իր տղուն այս-
պիսի յարաբերութիւն մ'ունենալը առարկելի պատճառ մ'էր որ նա
իր խօսքը ետ առնէր:

Մինչ այս մինչ այն, օրերը կ'անցնէին: Ստեփան՝ պատմած տե-
տարանէս 'ի վեր՝ զՀետովիճ միայն ընկերութիւններու մէջ տեսած
էր, և բան մը իրաւունք չէր տար իրեն յուսալու որ նէ իր գա-
ղափարները փոխած էր: Լօպօկովից կոմսուհին 'ի մօտոյ Բարիզ
պիտի դար:

Նէ եկաւ, և Ստեփան զայն նամակաւ մ'իմանալով ներատունը
վազեց:

- Մարի անոր ձեռքերը բռնելով, երեսը նայեցաւ:
- Վրանին դժբաղդութիւն մը կայ, այնպէս չէ՞, ըսաւ:
- Բարէ, այո՞:
- Հայրդ հիւանդ չէ սակայն:
- Չէ:
- Ինչ կայ ուրեմն: Ա՛հ, գուշակեցի: Ամուսնութիւն մը . . . :
- Ստեփան գլուխը ծռեց առանց պատասխանելու:
- Ա՛հ, վատ սիրտ . . . լաւ ուրեմն, թող, մէկ մ'ալ զիս
պիտի շտեմնես . . .

Այս վերջին խօսքերուն՝ այնպիսի յուսահատութիւն մը տիրեց
Ստեփանի դէմքին վրայ, որ յանկարծ տպաւորութեանց այն սաստ-
կութեամբ՝ որ իր բնութեանը մէջ էր, նէ անոր թեւերու մէջ նե-
տուեցաւ:

- Բայց ուրեմն այդ ամուսնութիւնը պիտի չկատարես:
- Ստեփան գլուխը ցնցեց:
- Կեցիք նայի՛նք, կ'ուզեմ հանդարտ ըլլալ, կրկնեցնէ, միտքդ

լաւ մը չեմ ըմբռներ . . . բան մը կայ որ ինէ կը պահես:

— Կան զոհողութիւններ որ մարդ կընայ չընել իր հօրը համար՝
որու իր կեանքը կը պարտաւորի, սակայն հողուով մարմնով պէտք
է զոհուիս ան մարդուն՝ որ քու պատիւն ազատած է:

- Ի՞նչ ըսել կ'ուզես:
- Տկարութեան ժամն ունեցայ, և եթէ հայրս չըլլար, այն ա-
նիծեալ ժամը, կրած անուանս վրայ անջնջելի արատ մը պիտի
թողոր: Գասալիք զինուոր մ'էի և հայրս պատիւս փրկեց:

- Գո՛ւն:
- Գեղնութիւնս նայէ և տես թէ կը ստե՛մ: Հողուով մարմնով
Քլօքա կոմսինն եմ և անոր կամքը իմ հաւատն է:

— Ա՛ն է ուրեմն:

Ստեփան գլուխը ծռեց:
Հուրթերը դողդալով, բիւրազդի զգացումներով յուզուած՝ ո-
րոնք զինքը փոփոխակի սէրէ յուսահատութիւն և յուսահատու-
թենէ յարգահատանք կը շարժէին, կոմսուհին ձեռքը յանկարծ
Ստեփանի սրտին վրայ դրաւ:

— Եւ եթէ ներա հետ ամուսնանաս, զիս միշտ պիտի սիրե՞ս, ը-
սաւ:

- Յառաջմէ աւելի:
- Նէ միայն քու անունը պիտի առնո՞ւ:
- Այդ բանին վրայ կ'երգնում քեզ:
- Ա՛հ, չէի կարծեր որ զքեզ այսքան մոլեղնութեամբ կը սի-
րեմ. . . :

Հատ չդնաց Լեհ և Մաճառ գաղթականութեան բոլոր բարե-
կամները իմացան թէ Զէլէսքի կոմսին աղջիկը Քլօքա կոմսին տղան
պիտի առնէր: Կարծես թէ այս երկու զիւցազնական աղջերը ա-
նոնցմով պիտի միանային: Ամեն կողմէ երկու ընտանիքները շնոր-
հաւորելու կը վազէին:

Պաշտօնական ծանուցումները տպուած էին:

Զէլէսքի՝ հարսանիքը կը փութացրներ, այնպիսի մէկու մը պէս
կը շարժէր որ իր աղջիկը աղէկ ձեռքերու չյանձնած մեռնելու
կը վախնայ: Ալ իր նախազգացումներու վրայ խօսք բացած չէր

Քլոսքա կոմսին, բայց յայտնի էր թէ իր մէկ խորհուրդի վրայ էր
էր բոլոր կեանքը՝ որու ժամերը համրուած կը կարծէր :

Ստեֆան զՀետովիճ ամեն օր կը տեսնէր : Նէ խաղաղ ու ան-
վրդով էր միշտ : Երբ նա զինքը չէր գիտեր, նէ իր նշանածին
վրայ երկար նայուածքներ կը նետէր և կարծես թէ անոնցմով անօր
հոգւոյն խորը թափանցել և իր ճակատագրին գաղտնիքը կ'ուզէր
կարդալ :

Իրենց նայուածքը իրար հանդպած ատեն, նէ իրը չէր դար-
ձըներ ու իր շարժումներու մէջ ամենեւին յայտնի չէր թէ վեհերոտ
կամ վշտացեալ էր :

Հարսանեաց օրէն քանի մ'օր յառաջ, Ստեֆան զնէ մէկ կողմ
կանչեց :

- Տակաւին ժամանակ կայ, լաւ մտածեցիք, ըսաւ անոր :
- Ինչո՞ւ մտածեմ քանի որ որոշումս ըրած եմ :
- Միտքերնիդ չփոխեցիք ուրեմն :
- Ոչ :
- Ըսածիս հակառակ :
- Կարելի է նոյն իսկ ըսածնուդ համար չփոխեցի, պատասխա-
նեց Հետովիճ :

Ստեֆան ապշած երեսը նայեցաւ :

— Միթէ պիտի քաշուէի՞ եթէ մահացու հիւանդութիւն մը
դար վրանիդ : Չէք կարծեր, այնպէս չէ : Այժմ ձեր հոգին հի-
ւանդ է . . . : Օր մը առանձին պիտի մնաք, ան ատեն պիտի
ցաւիք, ինչո՞ւ քաշուիմ ուրեմն : Պիտի համբերեմ ինչպէս որ մին-
չև հիմա կրցայ համբերել :

— Չեր կամքը ըլլայ ուրեմն : Իմ խիղճս մաքուր պիտի ըլլայ :

Պսակը Մագդաղինէի եկեղեցին օրհնուեցաւ՝ ամենէ ընտիր ու
շքեղ ընկերութեան ներկայութեանմբ : Իր հարսնական զարդերու
տակ հոյակապ էր Հետովիճ : Իր սպիտակ քողին ներքև դեղնած դէմ-
քով այլ հաստատ քայլերով անցաւ բազմութեան մէջէն՝ որու աչ-
քերը զինքը կը փնտռէին : Կացուրդին ճամբուն վրայ, առաջին
կարդին մէջ՝ բոլորովին սգազգեաց կին մը տեսաւ նէ որ ոտքի
վրայ կանգուն՝ գլուխը ընդ յառաջ կը ծռէր աւելի աղէկ տեսնե-
լու համար :

Գէմքը փղոսկրի պէս էր, գունատ շուրթերով ու տխրանոյշ ա-
չերով : Աթոռի մը յենարանին (dossier) կ'ընծայ ձեռքը կը դող-
դղար : Իրենց նայուածքը իրարու հանդպեցան և Հետովիճի սրտին
մէջ բան մը սարսուայ, ձայն մը ըսաւ իրեն թէ «աւասիկ էր
նէ :»

Իրօք Լօպօկովից կոմսուհին էր նէ որ թէև հանդիսին ներկայ
չգտնուելու խոստացեր էր թէ ինքն իրեն՝ և թէ Ստեֆանի, բայց
վերջին ժամուն անդամագրելի զօրութիւն մը մղեր էր զինքը : Իր
ոտխուհին իր միօրեայ յաղթանակի բոլոր փառքին մէջ ուզեր էր
տեսնել և կարելի է իր ներկայութեամբ Ստեֆանի մտքին միշտ
ներկայ մնալ :

Հատ կիներ կան որ վշտի մը հրապուրին չեն կրնար դիմանալ
և յուզմունքով սնած՝ կուզեն լալ երբ չեն կարող զինովնալ :

Մարի, ընդբարչ մինչև եկեղեցի եկած էր, աւելի մեռած քան
կենդանի հոն մտեր էր, չգիտեմ ինչ դառն զօրութեամբ մը դօ-
տեպինդ :

Եկեղեցւոյն դրան երկու փեղկերը բացուածին պէս՝ յանկարծ
կանգուն գտնուեր էր և ալ բան մը չկար որ կարենար զինքը շար-
ժել այն տեղէ՝ ուր մահացու կերպով կը տառապէր : Ստեֆան ան-
միջապէս զինքը նշմարեց :

Նէ հրեղէն նայուածք մը նետեց անոր վրայ և երբ Ստեֆան
իր քովէ անցաւ, իր շարժարանքին մէջ բերկրութեան փայլակ մը
ունեցաւ անոր դէմքի վրայ նկարուած մահատիպ յուսահատու-
թիւնը տեսնելով :

— Գոնէ իր միտքը, միւսին հետ պիտի չըլլայ, ըսաւ իւրովի :

Այս միջոցին՝ իրօք Հետովիճի միտքը Ստեֆանի հետ չէր այլ այն
անձանօթ կնոջ հետ՝ որ իր մարմարեայ գէմքը ցուցըցեր էր ի-
րեն : Անորոշ յատակի մը վրայ իր առջև կանգնած խաչափայտ մը
կ'ընդհնամարէր ուր իր ամենէ մաքուր արիւնը պիտի թափէր, բայց
սոյն վերջին ժամուն՝ չէ պիտի չըսէր եթէ կարելի ըլլար անգամ
ըսել : Երբ աւանդատունը երթալու համար Ստեֆանի թևը մտած
խորանէ հեռացաւ, յանկարծ սգազգեաց կինը իր առջին գտնուե-
ցաւ անշարժ :

Ստեֆանի թևը դողաց :

— Ա՛հ, ըսաւ Հետովիճ իւրովի, կարծիքս սխալ չէր :

Ե

Քլօսթա կոմսը իր սղուն և հարսին համար ֆօպուր սէն-թ'Օնօրէ փողոցը ապարանի մը գետնայարկը պատրաստել տուած էր որու պարտէզը Մաթինսօն փողոցի երկայնութեամբը կը տարածուէր :

Ստեֆան զՀետովիճ հօն տարաւ : Իրիկունը՝ երկու ամուսնացեալոց ծնողքն ու ամենէ մտերիմ բարեկամները մէկտեղ ընթերլէ ետքը մեկնեցան : Յովհաննէս Զէլէսքի ամենէ վերջը գնաց : Հետովիճի ճակատէն այնպէս մը համբուրեց որ կարծես թէ մէյ մ'ալ պիտի շտեմնէր և իր փեսին ձեռքը սեղմելով,

— Զնէ քեզ յանձնեցի, ըսաւ, Աստուծոյ առջև անոր համար ինձ պատասխանատու ես :

Ստեֆան խոնարհեցաւ լռելեայն, բայց քիչ մը ետքը զՀետովիճ իր նաժիշտներու ձեռքը թողլով և զնէ բարևելէ ետքը կը հեռանար :

Հետովիճ մեծ սենեկի մը մէջ՝ որու սքանչելի կահն ու կարասին ու մետաքսի վիժակներն իրեն համար բոլորովին նոր ու օտար ըլլալով իրեն բան մը չէին յիշեցնէր, առանձին մնացածին պէս՝ ահանջ գրաւ : Սիրտը հեղձուցիչ կերպով մը կը արօփէր : Բոլորտիքը նայեցաւ, Բուսթիներու վրայ դրուած մոմերով լուսաւորուած հայելիներու մէջ՝ իր պատկերը տեսաւ որ իր բեհեղեայ պարեգօսէ աւելի սպիտակ էր :

Ար մտածէր թէ արդեօք Ստեֆանը պիտի տեսնէ՞, ինչ պիտի ըսէր նա իրեն : Աղէկ լսած էր որ նա դուրս ելնելու ատեն երկու դուռ վրայէն գոցուեր էին : Արդեօք նա այս սենեակէ ուրիշ կու պայ մ'ուսէր : Ար յիշէր թէ Զէլէսքի կոմսն ու իր մայրը միայն մէկ ննջարան ունէին :

— Բայց անոնք զիրար կը սիրէին, ըսաւ նէ իւրովի :

Պատուհանի մը մօտեցաւ մեղմիկ, կարծես վախնալով որ ըրածը շտեմնեն և դուրս նայեցաւ :

Գարպասին պարտէզը կը տարածուէր պատուհանին տակն ուր ծաղկաւետ եղանակին տերեւներովը ծածկուած ծառեր բարձրուղէշ կը սիղային : Սոխակ մը անոնց վարսաւոր հովանոցներու տակ կը գեղղեղէր : Առսինը որ յստակ երկինքի մ'երեսը կը ծփար, տերևուտ ոստերու մէջէ թափանցելով կը լուսաւորէր դալարագեղ մարմանդները՝ որոնց մէջտեղ ապրիմ-մեռնիմները (marguerite) արծաթի աստղերու պէս շող շող կը փալիլային : Հինօրեայ պողիներու (orme) մէջէ հովի թեթև գողեր կ'անցնէին մերթ ընդ մերթ և միմուսնով լի այերային կեանք մը կու տային անոնց :

Բիւրազղի խորհուրդներ Հետովիճի միտքը պատելով կը պաշարէին : Ճակատը ասպակիին փակցուցած, նայուածքն այն պայծառ գիշերուան մութալուսին (demi-transparence) մէջ կորսուած՝ կը հարցնէր ինքն իրեն թէ իր կեանքը զինքը չսիրող սրտի մը յանձնելովը սխալած չէր :

Ինքզինքը տալով 'ի տրիտուր ինչ կ'ընդունէր, բայց և այնպէս իր ներքը նէ կ'ըզզար գորովոյ և ինքնուիրութեան անսպառ գանձեր՝ զորս դուրս թափել կ'ուզէր : Իրեն անկարելի կը թուէր թէ Ստեֆանի իրեն ցոյց տուած անտարբերութեան չյաղթէ : Ինքն ալ զեղանի ու խելանի էր և իր հողին միայն աղնիւ ու պատուակիր խորհուրդներով աւելի :

Իր բոլոր կեանքը Ստեֆանի նոիրուած անցեր էր, բան մը իր սէրը չմուցուցեր էր իրեն : Հետովիճ զինքը Ստեֆանի համար պահած էր ինչպէս որ կանթեղ մը կը պահուի տաճարի մը մէջ :

Անկարելի էր որ օրին մէկը Ստեֆան չգար իր ոտքը ըյնելով ներում չխնդրէր զինքը ճանչցած չըլլալուն համար : Ա՛հ, ան ատեն ինչ բերկրութեամբ և ինչպէս պիտի ներէր անոր :

Հուսկ յետոյ իր մտմտութեան ուրիշ ուղղութիւն մ'առին :

Աշխարհիս մէջ շատ գաղտնիքներու վերահասու եղեր էր (surprendre) զորս լաւ չէր իմանար, բայց որոնց պատճառներն ու հետևութիւնը կրցեր էր ըմբռնել (saisir) իր ընթերցումներով և

արտորի առթիւ դացած զանազան տեղերն առած դաստիարակութեամբ : Արցունքի մէջ խեղդուած ժպիտներ տեսած էր , յետոյ արցունքներու մէջէն ծլած նոր ժպիտներ , բայց ամենքն ալ անցաւոր եղեր էին :

Մարդիկ աւաղի վրայ հիւմ գնելէ ետքը՝ օր մը աւերակներու և բեկորներու մէջ կ'արթնային : Ար յիշէր կորսուած էութիւններ , կիներ՝ որոնք թուքումուր եղած և ընկերութենէ մերժուած էին , ինչպէս նաև իրենց գործակից հոմանիները որոնք նոյն կիներու անհասնողութեան ու նուաստութեան կը մասնակցէին : Անկարելի կը համարէր թէ Քլոսքա կոմսին տղան՝ զոր երբեմն այնքան արիասիրտ ու մեծանձն տեսած էր , այսպիսի վիճակի մը մէջ երկար ատեն ապրելու յանձնառու ըլլայ : Իր սիրտը գոհ ընող ճարակ մը չէր այն , վասն զի լաւագոյն ղգայութիւններու սերմը կը կրէր :

Հեռի չէր այն ժամը ուր երկնքի առջև , Աստուծոյ նայուածքին տակ՝ ամուսնութեան սրբութեանը և պարտականութեան մէջ , օրհնուած յոյսի մը և ընկերական կենցաղի մը մէջ սէրը պիտի փնտուէր նա , քաջ ճանչելով որ անկէ դուրս ելածը միայն արիւմ ու փոշի է . . . :

Այս միջոցին տան խորերէն շշուկ մը լսուեցաւ յանկարծ :

Հետվիճ բոլորովին յուզուած զլուխը գարձուց : Իրեն այնպէս երեցաւ թէ մէկը զգուշեալ կը քալէր , ուստի վարագոյրներու մէջ պլլուեցաւ պահուեցաւ :

Ուսանձայնը հեռացաւ ու յետոյ կորսուեցաւ բոլորովին :

Արդեօք սխալած էր : — Բայց այն կէտին՝ որ երեսը պատուհանին կողմը դարձուցած տակաւին միտ կը գնէր , ստուեր մը տեսնել կարծեց որ պարտէզէն կ'անցնէր : Ճապաղ քայլերու ներքև աւաղը կը կռնչէր : Անիկա Ստեֆանն էր :

Գրպանէն բանալի մը հանեց , բաղեղներու ներքև կէս մը ծածկուած դուռ մը բացաւ և աներևոյթ եղաւ :

Հետվիճի աչերու առջևէ մուսլ մ'անցաւ , սերտը արոփելէ դադարեցաւ , քանի մը քայլ առաւ յանգէտս և մեռելիպէս գորդին վրայ ընկաւ : Անդամութեան ղգայում մը՝ այսինքն վշտերու ղգայումը գեռ վրան էր սակայն : Աչերը կիսափակ , քունքն ու ձեռքերուն

մէջը քիրտով թըլուած , օրտաթուստ՝ իրեն երեցաւ որ ատանց անալի հայելիի մը ետևէն այն սևազգեաց կնոջ սպիտակ դէմքը կ'անցնէր , տարաչէկ աչերը իր վրայ սեւեռելով :

Պահ մը սառած մնալէն ետև , Հետվիճ վերջապէս իր արմուկին վրայ կոթնելով ոտք ելաւ և բոլորափքը նայեցաւ : Իրականութեան ճշգրիտ գաղափարը միտքն եկաւ այն ատեն : Անողոք պայքարը սկսած էր , պայքար ամենօրեայ , անգութ , անդուռ ու դժուարին : Ստեֆանի ըրածէն կ'իմանար նէ այն բոլոր կարողութիւնը որ անձանօթը ունէր անոր վրայ :

Ստեֆան իմաց տուեր էր իրեն կանխաւ բայց ինքն հաւատացած չէր և հիմա ալ ևս չէր սարակուսէր : Ձեռքով ճակատը սրբեց և ոտք ելաւ նէ :

— Լաւ է , ըսաւ , այրի եմ :

Անքուն ու կենսայոյզ գիշերէ մը ետքը , Հետվիճ երկրորդ անգամ ճնշիչ վհատութիւն մ'ղգայ : Խորհեցաւ թէ իր երկայն օրերը ինչպէս պիտի անցնէին . . . : Ընդ քարշ զնաց մինչև այն պատահանը ուրկէ ճշմարտութիւնը տեսեր էր , բայցաւ զայն , պզտի ծառուղոցն աւաղը՝ որ պարտիզին պատին քովէն կ'երկնար՝ տակաւին Ստեֆանի ոտից հետքը կը կրէր : Այն հետքերուն վրայ մեռնիլ կ'ուզէր : Վարելի է լացը զինքն սփոփէր քիչ մը , բայց չէր կրնար լալ :

Ինչ եղեր էին այն արիութիւնը ու հպարտութիւնը որոնցմով Ստեֆան իր խոստովանութիւնը ընելու ատեն զիմացեր էր : — Այն ատեն քանի վստահ կը կարծէր ինքզինքը սպաղային վրայ : Ինչ սէգ ինքնապատանութիւն և ինչ ապահովութիւն ունէր իր սիրոյ զօրութեամբ ամեն բանի յաղթելու :

Ուրեմն կա՞ն եղեր դժբաղդութիւններ՝ որոնց ծանրութիւնը մարդս միայն զլուխը եկած ատեն կ'ղգայ : Հետվիճ առջի օրէ մասնուած տեսնելով ինքզինքը՝ նկուն և ընկճած կ'ըզար : Հասցաւ երկրորդ և յաջորդ օրերը ինչ պիտի ընէր :

Նէ թեւերը կախ ու զգեանեալ մնաց աթոռի մը վրայ , աչքերը պարտիզին դրան վրայ բևեռած :

Սակայն քիչ մը վերակենդանացաւ յիշելով որ հայրը նոյն ան-

աւուտ իրեն այցելութեան պիտի դար : Ինքը կրնար տառապիլ բայց հայրը ոչ :

— Աղէ , ըսաւ ինքնիւրեն , ընտրութիւնս ըրի , ոտք ելնենք :

Ասոր վրայ զանկը զարկաւ և իր հայրը ընդունելու համար հագուեցաւ : Հայելիի մը մէջ նայելու ասեն իր գեղնութիւնը տեսաւ ու սարսափեցաւ :

— Թէ որ զիս այսպէս տեսնէ նա , աւելցուց , պիտի իմանայ թէ յուսահատութիւնը զիս կ'ուտէ :

Քիչ մը կարմիր շպարով դէմքը գեղերեսեց , և ինքզինքը այսպէս շարեալ տեսնելով տխրանայ ժպիտ մ'անցաւ իր շուրթերու վրայէ :

— Առաջին սուտս այս պիտի ըլլայ , ըսաւ իւրովի :

Զ

Ճաշի ատեն՝ Ստեֆան առաւօտեայ հաղուստովը երեցաւ և իր ձեռքը բռնելով ուղեց զան համբուրել :

Հետվիճ չթողուց :

— Հիմակ չէ , այլ քիչ մը ետքը եթէ կը հաճիք , ըսաւ :

Ստեֆան հետաքրքրութեամբ երեսը նայեցաւ :

— Ձեզ աղերս մ'ունիմ ընելիք , կրկնեց Հետվիճ , հիմակ հայրս պիտի գայ ձեռքս անոր առջև պահնէք : Քիչ մը կեղծաւորութիւն կը խնդրեմ ձեռնէ , միայն քիչ մը : Զիս ինչ որ կ'ուզէք ըրէք , ինք զինքս ձեզ տուած եմ , բայց հօրս խնայեցէք :

— Հրամայեցէք , ձեր ուղածը ընելու պատրաստ եմ :

— Ուղածս ընելու : Ապահով էք որ պիտի ընէք :

— Այո , վասն զի ձեր գիտցածը զիսնայրովիդ՝ հաւատարի եմ որ ինէ միայն այնպիսի բան մը պիտի պահանջէք որ կարենամ շնորհել ձեզի :

— Իրաւունք ունիք և շնորհակալ եմ ձեր կնոջ վրայ ունեցած բարի համարումն համար : Օրին մէկը կարելի է ատեմ զձեզ , բայց երբէք պիտի չարհամարհեմ որովհետեւ զիս չխաբեցիք . . . : Այս զիշեր ձեր դուրս ելած ատեն պատահանը կը գտնուէի . . . :

Ստեֆան դողաց :

— Ա'երդնում ձեզ որ զիս հոն մղողը հետաքրքրութեան զղացում մը չէր :

— Ար հաւատամ :

— Տեսածս մեր գեղերը կը գիւրացընէ , այո , կարելի է աւելի աղէկ կ'ընէի զձեզ մտիկ ընելով . . . : Ձէք զիտեր թէ սրտէս ինչ կ'անցնէր . . . : Մարդ երկար ատեն երազով մ'ապրելովը կը կարծէ թէ նոյն երազը կրնայ իրանալ : Հիմակ ալ կարի ուշ է , միայն կը յուսամ թէ հօրս առջև՝ երեւոյթները ներկելու պիտի հաւանիք , վասն զի եթէ զիս թշուառ կարծէ նա պիտի մեռնի ցաւէն : Ասիկէ զատ չեմ ուզեր որ զձեզ ատէ : Անոր առջև ջան ըրէք քիչ մը խանդաղատանք ցուցընելու ինձ , բան մը՝ որ նորապսակ ամուսնոյ մը իր նորատի կնոջ համար ունեցած սիրոյն նմանի : Ան դայածին պէս զձեզ ազատ պիտի ձգեմ նորէն :

— Հետվիճ , ամիս մը յառաջ քեզի համար մեծ բարեկամութիւն մ'ունէի , զիւրին պիտի ըլլայ ինձ զայն յիշել :

— Թէ քեզի և թէ ինձ , շարունակեցնէ , առանց այս պատասխանին վրայ իր խօսքը կտրելու , ձեռք չտար որ մեր այս կացութեան վրայ հասարակութիւնը տեղեկութիւն ունենայ , ոմանց հետաքրքրութեամբ և ոմանց չարութեամբը շուտով կրնայ գուշակուիլ այն , յանդգնութիւնը աւելորդ է . . .

— Իրաւունք ունիս :

Չայն տրուեցաւ թէ Զէլէսքի կոմսն եկեր էր : Հետվիճ իսկոյն անոր առջև վազեց :

— Ձեզ մէկտեղ կը գտնեմ , այս աղէկ նշան է , ըսաւ նա , և ձեռքն Ստեֆանի երկնցընելով , — Բարի լոյս , տղաս , օրին մէկը պիտի ճանչես քու պահպանութեան յանձնած սիրտս :

— Մեզի հետ ճաշելու կը կենաք , ըսաւ Ստեֆան :

— Թէ որ անհանգիստ չէք ըլլար . . . :

— Ո՛հ, դուն ըսելը դարձեալ մենք ըսել է, գոչեց Հետվիճ՝ որ շէր հայրը իր՝ ու Ստեֆանի մէջ տեղ նստեցուց ու մեծ հանդարտութեամբ խօսք բացաւ :

Յովհաննէս կոմսը որ բանէ մը չէր կատկածեր, բան մը չտեսաւ և զնէ կապարեկապէս երջանիկ կարծեց : Միշտ համոզուած էր որ տաբին չլմնցուցած պիտի մեռնի, բայց սիրտը հանդարտեցաւ, հանգիստ կրնար մեռնիլ :

Սղջիկը օդնական մը, պաշտպան մ՛ունէր որ ամեն պարագայի մէջ իր քովը պիտի ըլլար :

Ճաշը լմնցածին պէս, Ստեֆան սկսաւ ըստ դիպաց քալել սենեկին մէջ, վախ կար որ իր կեղծիքը զգալի պիտի ըլլար :

Էրիկ մարդիկ աւօրեայ նենդերու արհեստը, դիպուածներու հասարակ թեզանը հիւսող պղտի բաներու մէջ, կանանց չափ նորը վարպետութիւն չունին, թէ և մեծ բաներու մէջ երբեմն անոնց կը հասնին :

Հետվիճ հնչական քրքանք մը ձգեց :

— Ա՛հ, բնչպէս կեղծել չես դիտեր, ըսաւ : Միթէ չեմ տեսներ որ սիրական սիկարէդ զուրկ ես : Անհոգ եղիր, չեմ ուզեր որ քու մէկ սովորոյթը ինձ զոհես . . . պարտէզը սա տեղն է, զնա ծխէ : Հայրս թող վկայէ որ արդարասէր անձ մ՛եմ :

Ստեֆան զգացած նեղութենէ վայրկեան մը սրծեղուն վրայ բուրովին դոհ՝ հնազանդեցաւ : Հետվիճ իւր թեք հօրը թեին սակ անցուց և զայն հրելով,

— Ինծի համար մի նեղանար, ըսաւ, քու առնը չե՞ս մի : Բխութայի օրինակին հետեւէ :

Չէլէսքի սքանչացած պարտէզը իջաւ :

Գուռը գոցուելով առանձին մնացածին՝ այէս Հետվիճ գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ, յետոյ սայլիտի (fauteuil) մը վրայ ըյնելով,

— Ո՛հ, խնթեմնալուք բան է : Միթէ ամեն օր այնպէս պիտի ըլլայ, գոչեց . . . : Եթէ քառորդ մը ևս տեէր, ալ պիտի չդիմանայի :

Այս միջոցին կոմսը Ստեֆանը դտեր էր և զան պարտիզին խորը տանելով,

— Քենէ ծառայութիւն մը կը խնդրեմ, նա աւելին քեզ աղերս մ՛ունիմ, կ'ըսէր :

— Ի՛նծի, խօսեցէք :

— Ար խոստանան ինձ թէ տարին չանցած աղջիկս դուրս չես տանիր . . . : Առողջութենէս զոհ չեմ և Հետվիճէ չեմ ուզեր բաժնուիլ :

— Ա՛յդ է միայն ձեր խնդիրքը :

— Այո՛, և մեծ խնդիրք մ՛է . . . վասն զի զիտեմ որ երբեմն ճամբորդութիւններ ընելու պարտաւոր ես . . . կարելի է կինդ Հեղվէտիա կամ Խտալիա տանելու գիտաւորութիւն ունիս . . . զալ տարի քու աղատութիւնը դարձեալ կը շնորհեմ քեզի :

— Անհոգ եղիք, եթէ պէտք ըլլայ որ Բարիլէ մեկնիմ, մինակ կ'երթամ :

— Շնորհ տնիմ, չդիտես ինչ աղէկութիւն կ'ընես ինձ . . . : Օրին մէկը հայր եղած աստն կը հասկընաս զայն . . . բայց ասոր վրայ Հետվիճի հետ խօսք մը չես բանար, այնպէս չէ :

Պարտիզին մէջ քանի մը շրջան ըրին : Ակամայ շարժումով մը Ստեֆան աւազին վրայ սպաւորուած ոտքին հետքերը կը սրբէր քայլելու աստն : Այս ալեծաղիկ ձերուսոյն առջև որ կը յարկը իր ներսէն բան մը կը թնդար կը մրմուար, և նոյն իսկ Ղօպօկովից կոմսուհւոյն համար ունեցած սրփանքը այս ներքին ձայնը չէր խեղդէր :

— Ի՛նչ կ'զգար, ըսաւ անոր վրդոված, անհանդստութիւն մը, ցաւ մը : Ոչ դուք և ոչ հայրս ասոր վրայ խօսք մը բացած չէք ինծի :

— Ո՛հ, կարելի է բան մը չէ, բայց ինձ կը թուի թէ կը նմանիմ այն ծառերուն սրոնց կեղեր տակաւին ստիւտն և տերևները կանաչ են, մինչպիսի ներսէն բունը փոշի դարձած է :

Սրահը մտան : Հետվիճ գաշնակին առջև նստած էր : Արման ալ նստաւ : Ստեֆանի նայուածքը մէկ երկու անդամ՝ ժամացուցին կողմը դարձաւ :

— Ժամադրութիւն (rendez-vous) մ՛ունիս, բարեկամ, ըսաւ Հետվիճ . . . բարեկամներդ ինծի դէմ պիտի սրբողին թէ որ

— Ի՞նչ կայ, հարցոյց Ստեփան :

— Ոչինչ, միայն թէ կը մեկնիմ :

— Կը մեկնիս :

— Անտարակոյս, երէկ Գլօսքա կոմսուհւոյն հետ Օրէրայի թաւրոնն էիր : Յորեկը դարձեալ անոր հետ քսան անգամ Շանդ-Էլիզէ ելար իջար, ես, ալ հոս գործ չունիմ . . . : Ասկէ զատ շունչս կը հասնի . . . ժամէ մը ասկէ հեռու պիտի ըլլամ :

— Եւ ո՞ր կ'երթաս :

— Գիտեմ . . . Հելվէտիա, Ռէնի փոռնքներու վրայ, կարելի է Իտալիա, տեսնելու համար այն ամարանոցը ուր զիս սիրեցիր :

— Լաւ ուրեմն, դնա . . . ես ալ ետեւդ կու գամ :

Կէ կայ առաւ, բոլորովին շիկնած ու փալիլուն աչերով :

— Ստուգիւ . . . դու այդ բանը կ'ընես :

— Այո, և լաւ գիտես որ միայն քու գտնուած տեղը ես շունչ կ'առնեմ :

Կոմսուհին թեւերը բացաւ :

— Ա՛հ, կեանք կու տաս ինձի . . . կ'ուզե՞ս, այս իրիկուն երթանք :

— Այո իրիկուն :

Կէ Ստեփանի գլուխը ձեռքին մէջ առաւ ու տրփանօք համբուրեց :

— Հիմակ քաջ կը տեսնեմ որ զիս կը սիրես դու : Թո՛ղ, շատ առաւպեցայ . . . : Երէկ կարծեցի որ պիտի մեռնէի . . . Շանդ-Էլիզէ կը գտնուէի, կառքի մը խորը՝ այն ժամուն որ անոր հետ հիւ կու դայիր : Գիտուած մը զիս հոն տարեր էր . . . չէ թէ դիպուածը, այլ հոն քեզ պատահելու յոյսը : Ջքեզ տեսնելու պէտք ունէի : Քսան անգամ ներսէս եկաւ որ ձիերուդ ոտքն ըյնելով «Ես եմ», քու Մարիդ է՞» դռնէմ. կարծէի թէ մեռնելու ըլլայի նէ զիս պիտի չլինայիր մոռնալ : Այսպէս մտածելով շղարշիս տակէ արտօսք կը թափէի : Այս պտոյտը վերջապէս լմնցաւ : Իրիկունը, Բրակայի հին բարեկամներէս մէկը, այն մասնաւոր բարեկամներէ մէկը որու հետ կը տեսնուիմ, վասն զի իմ թագստոցը գտած է նա, զիս Օրէրայի թատրոնը տանիլ առաջարկեց :

Բարօճաբէրէ կը խաղային, որու վերջին արարքին մէջ այնպիսի վշտովի եղանակներ կան որ սիրտս յօշոտելով իսկ զիս կ'սքանչացընեն, ասկէ զատ դուն ալ պիտի չդայիր . . . : Թատրոն կը հասնիմ, աչքերս սրահին շրջանը կ'ընեն, դարձեալ զնէ կը տեսնեմ և դու ալ հետը : Կարծեցի թէ խեղքս գլխէս կ'երթար : Ա՛լ չէի լսեր, չէի տեսներ . . . ինք ինքնէ կ'ըսէի, Տարակոյս չկայ զնէ կը սիրէ Ստեփան : — Ծեր բարեկամն լուծենէ վրդոված երեսս կը նայեցաւ : — Հիւանդ էք, ըսաւ ինձ : — Իր թեւը մտայ ու դուրս ելայ : Բոլոր գիշեր ոտքի վրայ կեցայ : Լուսցածին պէս երթալու որոշում ըրի : Ջքեզ պիտի չտեսնէի և ոչ իսկ նամակ պիտի գրէի, կարծելով թէ ալ չեմ սիրեր դքեզ : Ահա ներս մտար . . . և կը պաշտեմ դքեզ :

Կոմսուհին ասոնք ըսելով փոփոխակի կը խնդար :

— Ա՛հ, հոն ինչ երջանիկ պիտի ըլլամ, շարունակեց ծափելով, մէջերնիս ոչ ոք պիտի ըլլայ :

Յետոյ յանկարծ Ստեփանի երեսը նայեցաւ շուարած :

— Ձիս չես խաբեր դու . . . կու գաս, այնպէս չէ :

— Այո իրիկուն հաւատալու պիտի ստիպուիս :

— Ուրեմն, ալ աուն մի գառնար : Ի՞նչ պէտք ունիս ինէ բաժնուելու, եթէ մեկնիս պիտի վախնամ :

— Չեմ երթար :

Օրուան մէջ Հետովի՞ճ նամակ մ'ընդունեցաւ որով Ստեփան իրեն կ'իմացընէր թէ խիստ կարեւոր գործի մը համար, յանկարծ մեկնելու ստիպուած էր :

«Անհոգ եղիր, կ'ըսէր զայն վերջացընելու ատեն, թէ որ բացակայութիւնս ամսէ մ'աւելի տեւէ քեզ կ'իմացընեմ :»

Կէ այս նամակը աչքէ անցընելէ ետքը, որուն մէջ Ստեփան ճշմարտութիւնը վարագուրելու անգամ հոգ չէր տարեր, Հետովի՞ճ ձեռքերը ծնկերուն վրայ ընկան :

— Արդեօք մէկ մ'ալ պիտի վերագառնայ, ըսաւ իւրովի :

Իրեն խոստացեալ ապագային վրայ շատ պատրանք չունէր ալ Հետովի՞ճ, այլ այս անակնկալ փախուստը որու ներքև առւանդ մը կը գուշակէր նէ, իր ամեն վախերը կը վանցանէր :

— Իրեն յանդիմանութիւն մ'ընելու իրաւունք չունիմ, ըսաւ ինքնին, կանխաւ իմացուցած էր ինձ նա : Ա'յս, անդու թ կերպով մ'իւր խոստումը կը բռնէ . . .

Նամակը նորէն ձեռք առաւ և անոր ամեն բառերը կը ըսէ :

— Այո՛, ճիշդ այս է, կրկնեց սրտաբեկ, այն խիստ կարեւոր գործը նէ է . . . Մէկտեղ կը մեկնին . . . ինձ զէկ պիտի առնէ եթէ իր բացակայութիւնը ամսէ մ'աւելի տեւէ . . . : Ամիս մը, երկու ամիս . . . : Արդեօք քանի ամիսներ պիտի անցնին մինչև զինքը վերատին տեսնելու :

Այց սրահին մէջ իր հօրը տոնաձայնը լսեց և արտորնօք Ստեֆանի նամակը զզոցի մը մէջ պահեց :

— Առանձին ես, ըսաւ կոմսը :

— Այո՛ :

— Ինչ ունիս, գոյնդ նետեր է բոլորովին :

— Արովհետև Ստեֆան յանկարծ մեկնեցաւ : Հիմակ հոս էր . . . յանկարծ նամակ մը կ'ստանայ . . . որով բարեկամ մը, իր լաւաւոյն բարեկամներէ մէկը զինքը կ'ուզէր : — Ծանրակշիռ բան մը կայ, ըսաւ ինձ Ստեֆան, և չեմ կրնար չերթալ : Ներէ ինձ : — Ասոր վրայ զիս դիկեց նա ու գնաց :

— Հեռաւոր երկիր պիտի երթայ :

— Այո՛, կարծեմ . . . Գերմանիա կամ Իտալիա . . . վասն զի այնքան յուզուած էի որ չեմ յիշեր . . . : Մեր առաջին բաժանումն է այս :

Հետովիճ այս խօսքերուն՝ իր գլուխը հօրը ուսին վրայ դրաւ, իր շատ լցուած սիրտը փռչկեցաւ և սկսաւ լալ : Կոմսը ձեռքով ներս մաղերը կը շոյէր :

— Բարեսիրտ տղայ, ըսաւ նա, Ստեֆանի վրայ մտածելով, խօսքը բռնեց և ազջիկս չհեռացուց ինէ . . .

— Իրեն գէ՛մ մի նեղանար, աղջիկս, վրայ բերաւ յետոյ բարձրաձայն . մարդիկ նուիրական պարտաւորութիւններ ունին որոնցմէ խոյս առլ ներելի չէ իրենց :

— Ա՛հ, չեմ նեղանար . . . խոստացաւ որ ինձ գրէ . . . լաւովս գրեղ կը վշտացընեմ, բայց ինչ ընեմ, կարողութենէս վեր է :

— Խեղճ ու սիրելի զաւակս, ան ալ այս բոժանման վրայ շատ ցաւած է անշուշտ . . . :

Ը

Հետովիճ օրերով լուր չառաւ իր ամուսինէն ու իր մորմուքն ու ցաւը խեղդեց : Հօրն ըրած պատմութիւնը ըրաւ Քլօքսա կոմսին ալ որ իր տղուն վրայ լուր կը հարցընէր :

— Եւ զինքը կանչող բարակամին անունը չես զիտեր, հարցոց նա :

— Ա՛հ, հարկաւ . . . և այդ գաղտնիքը կրնամ ձեղ վստահել : Կապոր Էքքլի բարեկամը կանչէր էր զինքը և Ստեֆան պատուիրեց որ մարդու բան մը չըսեմ :

Այս սուտը կարկտելէ անմիջապէս ետքը, Հետովիճ Կապորի նամակ մը կը գրէր անոր իմաց տալու համար թէ իր Ստեֆան բարեկամին մի ամենագաղտնի նպատակաւ մ'ըրած ճամբորդութիւնը բարուրելու համար՝ նէ իր անունը 'ի կիր առեր էր :

Կապոր պատասխանեց իրեն թէ իր անձն ու անունը Ստեֆանի և անոր կնոջ ծառայութեանը գնելու պատրաստ էր :

Ստեֆանի առ Հետովիճ դրած առաջին նամակը Ֆլօրանսէ թուագրեալ (datée) էր : Անոր մէջ վերադարձի խօսք չէր ընէր նա : Այս լակոնական գրոյն պահարանը բանալու ատեն, անոր մէջէ անոյշ և թեթև հոտ մը դուրս եկաւ :

— Ա՛հ, ըսաւ նէ, թուղթը պատուելով, իր տարփուհին կ'ուզէ որ ամեն բանի տեղեակ ըլլամ :

Ամիս մը, երկու ամիս և ս անցան, Ստեֆան չէր գար : Սև հնահուք մը զՀետովիճ կը մաշեցընէր : Նոյեմբերի առաջին օրերն էին : Յովհաննէս կոմսը երթալով կը տխարանար, բայց կը դիմանար նման յաղթ ծառի մը որ թէև մրկալի հովերէ խախտուած է,

բայց զորաւոր արմատներով երկրին հետ միացած ըլլալուն տակաւին հաստատուն կը մնայ :

Հետվիճի համար իր գորովը աւելի խորին ու հաղորդուն , կերպիւ ի իբ մայրական բան մ'եղած էր : Մանաւանդ Ստեփանի մեկնելէն 'ի վեր զնէ ամեն օր կը տեսնէր , շատ անգամ նաև օրներկու անգամ : Կամ ինքն անոր աունը կը ճաշէր կամ նէ իր տունը :

Այլուր՝ իր սուրբոյթները ամենն ին փոխած չէր , միևնոյն ժամերուն դուրս կ'ելնէր ու Շանդ-Էլիդէի մէջ իր աւօրեայ պոռոտը կ'ընէր ձիով : Սակայն Հետվիճ որ զան անհանդիստ սրտով մը կը խնամէր , անոր նայուածքին մէջ եղական բան մը կը նշմարէր , անոր ժպիտը ակ նոյնը չէր : Նէ չէր դիտեր թէ ինչ բանէ կը վախնար , բայց անհանդիստ էր և կը զիտէր որ Քլուքա կոմսն ալ իրեն պէս նոյն հողերու մէջ էր :

Այս միջոցին , Ստեփան ամարանոցին մէջ կ'ապրէր ինքնամուռ և երբեմն ինքն իրեն կը հարցընէր թէ արդեօք իրօք ամուսնացած էր : Չեղջայէս իր անունը կրող ու զինքն սպասող կնոջ առջև միթէ պարտականութիւն մ'ունէր : Անոր հետ պատկուած ժամանակը նէ չէր դիտեր որ ինք իր տէրը չէր : Լօպօկովից կոմսուհայն քով մնայած ատեն՝ ինքը մարդկային ամեն օրէնքներէ դեր 'ի վեր օրէնքի մը կը հպատակէր , այն էր իր սրտին ձայնը՝ զոր ինչպէս որ ինքը ազատութեամբ նուիրեր նոյնպէս ընդուներ էր և նէ :

Կոմսուհին անբաւ երանութեան զրացում մը կ'զգար : Քաջ կը տեսնէր հիմակ , թէ զինքը չխաբեր էր Ստեփան և իրօք իրեն նուիրուած էր : Իր սիրոյ՝ որ նոյն ատեն իր ամենէ սաստիկ բորբոքման մէջ էր , կը միանար Հետվիճի վրայ տարած յաղթանակին զրացումը :

Իսկ Հետվիճ՝ դամ քան զգամ Ստեփանի բացակայութիւնը արգարացընելու բարուրանք չցանել կ'սկսէր : Նամակ դրած էր Կապօր Էքզըլիի նկատմամբ ըրածն իրեն իմացընելու և ներում խնդրեր էր անորմէ առանց իր հաւանութեան վարուելուն համար : Բայց նամակներուն մէջ յանդիմանութիւն մը կամ բան մը չկար որ հասկըցընէր Ստեփանի թէ իր կինը իր տարակայութեան պատճառը գուշակած էր :

Ստեփան չէր կրնար իր կնոջ իրաւունքը չճանչել : Նէրա վսեմ բնութեան , հաստատուն անձնուիրութեան , պարտքի նուրբ զրացումին ու արժանապատուութեանը վրայ կը զարմանար , բայց երբեմն նաև , այսպէս ըլլալուն վրայ կը բարկանար : Եթէ նէ զայրացած ապստամբէր , իրեն հաւանարած պիտի ըլլար և ինքզինքը զրեթէ պատասխանատուութիւնէ զերծ պիտի զգար , մինչդեռ հիմակ իր անհատնում համբերութեամբ և որդիական առաքինութեամբ՝ նէ իր երանութեանց մէջ փուշ մը կը դնէր :

Իրերն ահա այս վիճակին մէջ էին , օր մը Զէլէսքի կոմսը իր աղջկան քով եղած ատեն՝ յանկարծ զոյնը նետեց , զողաց իր ծունկերուն վրայ և դետին ընկաւ :

Բժիշկը վտանդին մեծութիւնը Հետվիճէ չպահեց : Ազգու դեղերով յաջողեցան կոմսին խելքը զլուխը բերելու այլ սակայն անոր կենսական ոյժերը սպառած էին :

Զէլէսքի՝ մահացու կերպով փնտուած էր , և ինք իր վիճակը զիտէր : Երբ նա իր աղջիկը ոտքն ընկած տեսաւ լալաղին , թևերը բացաւ :

— Շատուց պատրաստ էի , ըսաւ անոր , պէտք ենք իրարու մնաս բարև ըսել : Սնքան ցաւով չեմ մեռնիր , որովհետև զքեզ Ստեփանի յանձնած կը մեռնիմ :

Հետվիճ թեւաղիւր մը զրկեց իր ամուսնոյն :

« Հայրս մեռնելու վրայ է , եթէ զինքը տեսնել կ'ուզես , եկու անսյապաղ : »

Հեռաղիւրը զՍտեփան զինովութեան մէջ գտաւ , բայց երկու ժամ ետքը Բարիզի ճամբուն վրայ կը գտնուէր նա :

Ժամանակին հասաւ Զէլէսքիի միտս բարեկենս ընդունելու համար որ ակ միայն իր կամեցողութեան ուժով կ'ապրէր : Իր կեանքը որքան որ յուզուած՝ մահը նոյնքան խաղաղ էր :

— Երկար ժամանակէ 'ի վեր , հրամեշտ տուած եմ աշխարհիս , կ'ըսէր նա իր աղջկան զնէ սփոփելու ջանալով : Աստուած հաճեցաւ ինձ կանխաւ զեկ տալ . . . ուստի մահը զիս պատրաստ պիտի դանէ :

Հետվիճ և Ստեփան իր մօտն էին ծնրաղիւր , ձեռքերնին անոր

Ճեռքին մէջ: Մաթիաս Քլօքբա, ոտքի վրայ կայնած, աղեյօշ սրախե-
կը անտնէր այն գիւցազնին մահը՝ որ պատերազմներու կրակին մէջ
տեսներ էր:

Աւայրելի մը Զէլէսքի դատողութիւնը կորոյս: Այիսկտուր բառեր
արտասանեց որոնք զինքը իր անցեալ կոխներու մէջ կը փոխա-
գրէին մտովի, յետոյ աւելի յստակ բոց մը փայլեցաւ իր աչերուն
մէջ, պայծառ ծանրութեան հով մը դէմքին վրայ տարածուեցաւ
ու Ստեֆանի կողմը դառնալով,

— Աղջիկս երջանիկ ըրիր դու, ըսաւ անոր. օրհնութիւնս վրայդ
ըլլայ:

Ստեֆանն զլուրը ծուեց: Պահ մ'ետը Յովհաննէս Զէլէսքի մն-
ւած էր:

Թ

Ամբողջ տարի մը Հետովիճ ամենակատարեալ առանձնութեան մը մէջ
աւարեցաւ միայն իր հանդուցեալ հօրը ծերունի բարեկամներու հետ
տեսնուելով: Իր ըրած կորստեան մեծութիւնը միայն ինքը կրնար
զգոյլ: Աոմնին մահը իր կեանքի մէջ պարսպ անդ մը կը ձգէր, և
էր բոլորաթիքը նէ այս պարսպը լեցընող բան մը չէր տեսներ:

Մաթիաս Քլօքբա, Ստեֆանէ աւելի ստեպ իր հետը կը կենար
թէ և նա տակաւին չէր սպաւնար հեռանալու: Նէ ժամանակ մը
մտքէն ամենէ յուսահատական գիտաւորութիւններն կ'անցընէր. այ-
սուհետէ ինչ երանութիւն կրնար սպասել. ալ Տայր չունէր, ամուսին
երբէք ունեցած չէր. ինչ հարկ կար իր հոգեվարքը աւելի ևս եր-
կարելու:

Սակայն իր ծայրագոյն յուսահատութեան միջոցին՝ երիտասարդու-
թեան զրպանակը զինքը բռնեց: Մարդ քսան տարեկան հասակին
մէջ կեանքի ասպարէզէն խոյս չտար դասալիք, մանաւանդ երբ իր
հօրմէ հաստատամտութեան և գերածայր աւաքինութեան դասերն
ընդունած է:

Հետովիճ տեսած էր իր հայրը որ թշուառութեան ու սև օրերու
մէջ, քայլ առ քայլ ու անդադար կուռելով տեղի տուեր էր
թշնամոյն առջև ու իր պարտաւորութիւնն էր հօրը օրինակին հօրը
օրինակին հետևիլ: Ստեֆանի հետ միևնոյն յարկի ներքև կը բնա-
կէր, ինչո՞ւ զան իր քովը պահելու պիտի չաշխատէր:

Միթէ բոլորովին անհնար էր գտնել այն բժժանքը որով ուրիշ
մը զան իր քովը կը պահէր: Այս պայքարին մէջ իր բոլոր զօ-
րութիւնը թափէր էր նէ: Իր վերջին ճիգը ու ոյժը շսպառած
պէտք էր ինքզինքը պարտեալ խոստովանիլ. . . : Ասկէ զատ նէ
զՍտեֆան կը սիրէր տակաւին:

Աստի իր հօրը մահուամբ զգացած առաջին վճատութենէն ե-
լածին պէս, Հետովիճ սկսաւ փնտուել այն բաները որոնք Ստեֆանի
հաճելի ըլլալու յատկութիւնն ունէին: Անոր համար համեստ պըրանք,
թեաքօղեալ գորով, հրապուրիչ հլուութիւն մը ունեցաւ որոնք նուազ
արփալիք հոգի մ'իսկոյն պիտի նուաճէին: Իր առաջին պարտու-
թիւնները զինքը չվճատեցուցին, անոր հակառակ՝ իր սիրալիք խնամքը
կրկնապատկեց. իր յարաբերութեանցը մէջ վեհերոտ և զոշտիչ
լքում մը դրաւ և կերպիւ իւրիք հրապուրիչ ըլլալու ջանաց:

Նորատի աղջկան տակ՝ կինն ՚ի յայտ կու գար ինչպէս որ գե-
ղեցիկ մարդավայր մը երևան կու գայ թեթև մշուշի մը տակէ որ
առաւօտեայ ճառագայթներու առջև կը ցրուի: Յայտնի չէր թէ
իւր ամուսինը օր մը իրմէ բաժնուած էր և թէ անորմէ դժգոհու-
թիւն մ'ունէր նէ: Թպիտներով կ'ընդունէր ու ժպիտներով կը բա-
րեէր զան, այնպէս որ Ստեֆանի հոգւոյն մէջ կարելի է կսկիծ
մը թափանցեց, բայց այս զգացումը աւելի առջև չգնաց: Իր կնոջ
հետ աւելի գորովալի էր նա, և պզտի հոգատարութիւններ ունե-
նար նէրա համար, բայց ոչինչ աւելի:

Մինչ այս մինչ այն, Հետովիճ կ'ըզար որ կը տկարանար, ջերմ
ունէր, անբուն գիշերներ կ'անցընէր ու ցորեկը սաստիկ տաղտ-
կութեան մը ենթակայ էր: Յոյսը՝ որու փարելու կը ջանար նէ,
կը հեռանար իրմէ. կ'ըզար այն յոգնութիւնը որ ճամբորդ մը կ'ըզ-
գայ ծովեզերքի մը վրայ որու մատնտու աւալը իր ոտքերու տակէ
խոյս կու տայ: Ար քալէ ու չյառաջեր նա:

Գիշեր մը պարտիզին դռնակը վերստին բացուեր էր որմէ կը յայնուէր թէ սեւազդեաց կիներ վերագարձած էր :

Առտօտ մը , Հեովիճ չկրցաւ ոտք ելնել , ճիգ մը ընելով ոտքը դետինը դրաւ , բայց իր բոլորտիքը ամեն բան դարձաւ ու ինքը ջղաբեկ մնաց բաղրոնակին (lit) եզերքը : Սաստիկ տաղնապ մը վրան եկաւ ու քանի մը ժամ ետքը կեանքն 'ի վտանդի էր :

— Հօր մահը իր մահուան պատճառ կ'ըլլայ , կ'ըսէին զլիսուն վերեր :

Ստեֆան իր քովը նստած էր , բայց չենք կրնար հաւատնել թէ անդու թանձնասիրութեան խորհուրդ մը իր մտքէն չանցաւ , վասն զի Լօսյոկովից կոմսն ալ ճիշդ ան օրերը մեռեր էր , Թրանսիլվանիի անտառներուն մէջ վարազ որսալու ատեն :

Սակայն ութ օր ետքը վտանդին առջեւ առնուեր էր , իր կազմութեան առողջութեամբը Հեովիճ ազատած էր : Կէ թեթեւ ժպիտով մը ծիծաղեցաւ , աչկունքը այս հարսանեկան կուպային բոլորտիքը նետելով որ իրեն այնքան վիշտ և տառապանք պահած էր ու զՍտեֆան իր քովը կանչելով :

— Չմեռնելուս համար քենէ ներում կը խնդրեմ , ըսաւ անոր
— Հեովիճ , պոռայ Ստեֆան :

— Ինչ հարկ սուտ ըսելու : Ըսէ նայիմ պիտի ցտէկը վրաս : Հիւանդները երբեմն կրկին տեսողութիւն կ'ունենան : Անցեալ զիշեր աչերս բաց էին : Ինչ կ'երևէր թէ գերեզմանէ կ'ելնէի : Երեսկը նայէի , դու կը քայլէիր սա պատուհանէն այդ դուռը երթալով ծանրութեամբ : Ճակտիդ վրայ քու խորհուրդներու ստուերները կ'երևէին ու սե էին անոնք : Անոնց սոսկալի յառաջադիմութեան կը հետևէի . . . : Եթէ Աստուած աղօթքս ըւեր , զիս այն միջոցին կ'առնէր :

— Կը պողտիմ քեզի , այդպէս մի խօսիր . . . ըսաւ Ստեֆան : Ինչ գողափարներ ունիս դու :

— Գու անունը կրելէս 'ի վեր ունեցած գողափարներուս մէջէ ամենէ իրաւացիներն ու ճիշդերն են ասոնք : Հիմակ քաջ կը տեսնեմ որ իրաւունք ունէիր : Ասոր համար ինձի դէմ մի սրդողիր սակայն : Եթէ դու ալ կը տառապիս , դարձեալ երկուքնուս մէջէ

ամենէ մեղքընալքը ես եմ : Սէրէս կուրացած էի և անկարելի կը թուէր ինձ որ օր մը անով չհամակուիս դու : Ըրածս ինքնասիրութիւն էր և ահա անով կորսուեցայ . . . :

Ստեֆան իբրև թէ անոր ձեռքը բռնելու համար շարժում մը ըրաւ :

— Ո՛հ , կրնաս բռնել զայն , ըսաւ նէ իր դունատ ու վտիտ ձեռքն անոր երկնցընելով , այն միշտ առաքինի կնոջմը ձեռքը պիտի մնայ :

Պահ մը մտածելէ ետքը աւելցուց :

— Կաւ բարեկամուհիի մը մը ձեռքը :

Եւ տեսնելով որ Ստեֆան ուշի ուշով երեսը կը նայէր ,

— Կրնայ ըլլալ որ , յարեց , դիպուած մը օրին մէկը սիրային վէրքը թունաւորէ , եթէ անատեն զժբաղդ ըլլաս , ես ալ անդու թ պիտի ըլլամ :

Իր ձեռքը սահեցաւ ծանրացաւ Ստեֆանի ձեռքէն որ ալ չէր պատասխաներ :

— Ինչ և ըլլայ , կրկնեց պահ մը լուրթնէ ետքը , խօսքդ ետ կը վերադարձընեմ քեզի . . . մեր մէջ կեղծաւորութիւնը անօգուտ է : Հայրս մեռած է , ալ կեղծաւորութիւն չեմ պահանջեր քենէ : Գուն մտածէ թէ քու հօրդ առջև ինչ կ'ուզես ընել :

— Այլ դու , ինչ պիտի ընես , Հեովիճ :

— Բան մը պիտի չընեմ որ դու չհաւանիս : Պիտի յիշեմ որ Ջէյէսքի Յովհաննէս կոմսին աղջիկն եմ և եթէ կ'ուզես դարձեալ պիտի ապրիմ նոյն յարկին տակ՝ ուր նա միացուց զմեզ : Գուրս պիտի ելնես կամ հոս պիտի մնաս , ըստ քու հաճոյից : Հօրս անուանը յիշատակին արատ մը բերել չեմ ուզեր մեր բաժանումով : Սակայն թէ որ այնպէս կը պահանջես . . .

— Երբեք մտքէս անցուցած չեմ :

— Աս բանին կը զարմանամ : Կ'երեկ թէ ատոր վրայ մտածուած չէ , պատասխանեց նէ , այս բառին վրայ կ'ընելով : Կս իմ մասիս պիտի մտնեմ ելնեմ այն ընկերութեան մէջ՝ ուր ծնայ : Եթէ ոչ քու՝ Բլօքսա կոմսին ընկերակցութեամբ : Եթէ քաջուած ապրելու շարունակեմ , առջի ժամանակս անցած ըլլալուն պիտի կարծուի թէ առանձնութիւնը զաղտնի դորձած մէկ յանցանքիս հա-

մար ինձ տրուած պատիժն է, կասկած մը որ չեմ ուզեր անուանո վրայ ծանրանայ :

Ասոնք ըսելու համար Հետվիճի ըրած ճիշդ պատերուն վրայ թեթև կարմրութիւն մը բերած էր : Կէ ձեռքը իր հրատապ ճակտին վրայէն անցուց :

— Եւ հիմակ աշարունակեց, ազատ էք վերադառնալու դէպ 'ի

. . . :

Անունը իր շուրթերու վրայ սպառեցաւ : Յանկարծ սկսաւ հեծկլտալ ու իր դէմքը ձեռքերուն մէջ առնելով :

— Ա՛հ, Ստեֆան, եթէ դու ուզէի՛ր, գոչեց աղէկէլ ձայնիւ :

Ժ

Լօպօկովից կոմսին մեռնելէ ետքը, կոմսուհին անմխիթար սուգ մը չկեղծեր էր : Հասարակութեան պարտաւորած նկատուաներու հետ մէկտեղ իր կացութեան ինքնիշխանութիւնն ալ ունեցաւ : Ժառանգութեան գործերովը 'ի Պոհէմիա բռնուած էր բայց անհամբերութենէն զՍտեֆան իր քով կանչեց :

Հետվիճ ալ կատարելապէս առողջացած ու ոտք ելած էր, ուստի Ստեֆան մեկնեցաւ իսկոյն :

— Թէ որ հայրդ չճիւանդանայ, անհոգ եղիր, ինէ ևր մը պիտի չառնուս, ըսաւ նէ անորմէ բաժնուելու կէտին :

Կոմսուհին կամայ կամաց Հելվէտիա եկաւ իր հայրենի երկրին մէջ գործերը կարգի դնելէ ետք : Պահ մը փափաքեցաւ Ժրնէվ լիկին քովերը կենալ, բայց Բարիզ զինքը կը հրապուրէր, կարելի է յանդէտս իրեն՝ լուութիւնն ու պաղութիւնը 'ի բաց վանելու համար այն հին ապարանին ուր Բրակայի ֆրանսայթի մէջ թաղուեր էր :

Ստեֆան վերադարձին իր տունը բաց դտաւ : Հոն նախ և

յառաջ պատահած անձերէ մէկն եղաւ Կապոր Էքքլէի՝ որ զինքը տեսածին պէս չկրցաւ ծիծաղը բռնել : Քլօքա կոմսուհին քանի մը ամսուան մէջ փոխուեր ու մեծ տիկին մ'եղեր էր բառին լաւագոյն նշանակութեամբը :

— Այս իրիկուն քովս մնալու պատիւը պիտի ընէս ինձ, ըսաւ նէ իր ամուսնոյն, ընթրիքին քանի մը հողի հրաւիրած եմ որոնք չափազանց դժ պիտի ըլլան ձեռքը սեղմելով :

— Հայրս ալ անոնց մէջ է, հարցուց Ստեֆան այս ընդունելութենէ քիչ մը զայրացած :

— Միշտ, պատասխանեց հանդարտութեամբ Հետվիճ :

Պչրանքն աներեղթ եղած էր, բայց Ստեֆան իր ձիերը ախոռն ու կիսակառը (coupé) կայանին (remise) մէջ դտաւ : Գուռը մեծ բացուած էր : Քլօքա կոմսուհին կանոնաւոր կերպով քանի մը մտերիմներու այցելութիւնը կ'ընդունէր, որոնք իր բոլորտիքը կենդանութիւն կը սփռէին : Ի մօտոյ դիտաւորութիւն ունէր նէ բանալու իր սրահիկները որոնք Բարիզի ամենէ փայլուններու կարգն անցնելու յոյս կու տային :

Առաջին զարմանքն անցնելէ ետեւ Ստեֆան այս տեսակ կեանքին վարժեցաւ, զինքն ազատ կը ձգէր այն : Լօպօկովից կոմսուհին Պօժօն թաղին մէջ ապարանք մը կը բնակէր իրեն մօտ ու իր ամենէ ընտիր ժամերը կրնար հոն անցընել նա առանց իր բացակայութիւնն զգալի ընելու :

Այս թուականին, Լօպօկովից կոմսուհւոյն Ստեֆանի համար ունեցած սիրոյն մէջ թեթև այլայլութիւն մը կար :

Մարդուս կիրքերը, աշխարհակալի մը ետեւէ երթող կրակոտ բանակներու կը նմանին : Երբ ալ յառաջ չեն խաղար, ըսել է թէ յետս ընկրկելու խիստ մօտ են :

Կոմսուհին իր սիրականին անձին կատարեալ տէրն ըլլալէն 'ի վեր՝ առաջին անգամ իր շուրջը նայեցաւ : Երջանիկ էր իրաւ, բայց երանութիւնը կը բառէր իրեն : Ստեֆանը կը քննէր : Կա իր քոփն

* Ռուսականո՞՞ս մը որ la maison avait grande airը հըրէ- կը բացայայտէ կարճեմ :

Եկածին պէս միևնոյն խանդով կ'ընդունէր զան, այլ գայածին պէս իր մտածմանց մէջ կ'ընկղմէր և ալ յառաջուան պէս անոր յիշատակով չէր ապրեր: Զուարճութիւններէ չէր փախեր, զրեթէ կը փնտուէր զանոնք, ահա այս էր իր զրացման այլայլութիւնը:

Իր սուգը Հետախիճի սուղէն նոր ըլլալուն՝ կոմսուհին տակաւին ընկերութեան մէջ ազատ չէր կրնար մտնել, բայց մառդ կ'ընդունէր ու իր ասպարանը շէն էր:

Իսկ Ստեֆան՝ ինչպէս որ էր ֆորլի ամարանոցը՝ նոյնը կ'զանուէր նաև Բարիզի աղմուկին մէջ: Իր միակ մտածումը ու պաշտած կուռքը՝ Լօպօկովից կոմսուհին էր: Նէ իր կեանքը կ'ամփոփէր ինչպէս որ պլորեայ ոսպ մը լուսաւոր ճառագայթի մը բոլոր կայծերը իր կիզակէտին (foyer) վրայ կը կեդրոնէ:

Այս միջոցին օր մը Մաթիաս կոմսը իր տղուն տունը վազեց:

— Ծանրակշիռ բաներու վրայ քեզի հետ խօսելիք ունիմ, քսաւ նա զՍտեֆան իր դահլիճը տանելով: Գիտես որ Եւրոպա այնպիսի ճգնաժամերու մէկուն մէջ կը գտնուի որ կրնան տէրութեանց բաղբերուն վրայ խնդիրներ յարուցանել: Փոթորիկը Իտալիոյ կողմէ կը գոռայ: Մեր հայրենիքէ ստացած լուրերէս կը վախնամ որ յարմար ժամանակէ յառաջ դէպքերը չդահալիճին: Ծածուկ զործակալներ ամեն կողմ կը շրջին ու ապստամբութիւն կը քարոզեն, բայց կարծեմ թէ ժամանակն եկած չէ, կը վախնամ որ մեր սիրելի հայրենիքի արիւնը ընդունայն չլծափի: Մենէ մէկը պէտք է որ հոն երթայ և անխոհեմ ցոյցերը արդիլէ: Քեզի յանձնուեցաւ այս պաշտօնը որ վտանգաւոր է, վասն զի հարկ է մտնել այնպիսի երկիր մը՝ ուրտեղ երկուքնիս ալ մահու դատապարտուած ենք:

— Այդ բան մը չէ, ըսաւ Ստեֆան:

— Այս ձեռնարկութեան մէջ ունենալիք յատկութիւններդ միայն յանդգնութիւն և հնարաղիտութիւն չեն, շարունակեց Քլօսքա իր տղուն ձեռքը սեղմելով, մարդերու և եղելութեանց վրայ քաջ դատողութիւն և նուրբ դիտողութիւն կ'ուզէ: Ո՞վ դիտէ, մեր հայրենակիցները զէն առնելու յորդորողները կարելի է մեր ենթադրածէ աւելի բազմաթիւ միջոցներ ու սատար ունին: Այն ատեն լիա-

կար լռիանութիւն պիտի ունենաս ասպտամբութեան նշանը տալու, ես ալ չեմ ուշանար կը հասնիմ:

— Եւ երբ կ'ուզես որ երթամ, հարցուց Ստեֆան որ իր հօրը հայրենիքի վրայ խորհած միջոցին՝ Լօպօկովից կոմսուհւոյն վրայ կը մտածէր:

— Բայց քեզ ժամանակ կու տան քու հրածեշտը տալու Հետախիճի: Այնք, Յովհաննէս Զէլէպի կոմսին աղջիկն է և քու ճամբորդութեանդ դէմ չկենար:

— Անշուշտ . . . Ուրեմն այս իրիկուն:

— Այս իրիկուն, ու շատ շատ վաղը:

— Խեղճ Մարի, մրմուաց Ստեֆան:

Այս ըսելով նա՝ կամաց կամաց Պօօօն թաղին ասպարանն ուղջ դուեցաւ: Ար մտածէր թէ կոմսուհին ինչ պիտի ըսէր: Այսպիսի աղետալի լուր մը ինչպէս պիտի տար անոր: Եթէ իրեն հետեւիլ ուզէր, ինչ առարկութիւնով կրնար արդիլել զնէ: Իր արհամարհելիք վտանգներու վրայ՝ որոյ ամենէ պղտիկը իր գլուխն 'ի կառափնատ կրնար ասնիլ, բան մը պիտի չըսէր անշուշտ, բայց նէ պիտի դուշակէր:

— Ար ստեմ, ըսաւ իւրովի, այս ուղևորութիւնը իրրև շրջադայութիւն մը կը ներկայացնեմ իրեն: Ետքէն զինքը խարելուս կը ներէ . . . Եթէ վերադառնամ:

ԺԱ

Կոմսուհին առանձին չէր: Ներա քով Իտալեան մը կար զոր քանի մ'ատենէ 'ի վեր ներկայացուցեր էին, ճիօվանի Բիսթօլիօ մարքիզը որ Հուսմէ կու դար պապական ոստիկանութենէ արտորուած:

Խօսակցութիւնը զուարթ ձև մը առած էր, Ստեֆան խօսքի մտաւ: Բարիզի զուարճութեանց և մտաւրտ պատերազմին ելլց վրայ խօ-

սեցան : Մարբիզը անխեղք մէկը չէր , ընդհակառակն արագամիտ
և զուարթ անձ մ'էր , կոմսուհին կը խնդար :

Քառորդ մը ետքը մեկնեցաւ նա : Մարի Ստեֆանի հետ առանձին
մնացածին պէս իր երկու ձեռքերն անոր երկնցուց :

— Բիւրօլիօ մարդիկը շատ սիրուն է , ըսաւ նէ , բայց թէ որ
հինգ վայրկեանս ևս կենար պիտի պատժէի զինքը շաբաթ մը չըն-
դունելով :

Ստեֆան ներա երկու ձեռքը պաղաւ :

— Ամեն օր ինքզինքդ աւելի կը սիրցնես , ըսաւ :

— Կը յուսամ որ , այս իրիկուն քովս պիտի մնաս :

— Աւաղ , ոչ այս իրիկուն և ոչ վաղը :

— Ա՛հ , և ինչո՞ւ :

— Վասն զի կը մեկնիմ . . . հայրս այնպէս կ'ուզէ . . . բայց
բացակայութիւնս երկարատե պիտի չըլլայ :

— Եւ ո՞ւր կ'երթաս ,

— Գերմանիա :

— Միշտ ճամբորդութիւն , և ասոր նպատակն ի՞նչ է , դեռ ե-
րէկ խօսքը չկար :

— Անակնկալ գործ մը պատահեցաւ , բարեկամներ ունիմ զորս
պէտք եմ աղատել զէշ ճամբէ մը ուր յիմարաբար նետուերեն :

Կոմսուհին հառաչեց :

— Չգիտեմ ինչո՞ւ Բարիզը կը սիրուի , վրայ բերաւ նէ , ուր երկ-
րորդ օրուան վրայ երբէք ապահով չէ մարդ :

Յետոյ երկու ձեռքերը Ստեֆանի ուսերուն վրայ դնելով ,

— Ինէ բան մը կը պահես , շարայարեց նէ յանկարծ :

— Ի՛նչ կայ որ քենէ պահեմ : Հայրս քիչ մը հիւանդ է , և
մեզ սիրելի եղող անձերու համար նա չկրնալով մեկնել , ես կ'եր-
թամ :

Կոմսուհին արցունքի կայլակ մը սրբեց որ իր այտերէն դար վար
կը հոսէր մեղմիկ :

— Երանի թէ հետո գայի , ըսաւ :

— Անկարելի է , վասն զի մեր բարեկամներէ մէկը կ'ընկերանայ
ինձի :

— Ա՛ղէ , դնա ուրեմն , աւելցուց նէ , թեւերն անոր վիզն ան-
ցրնելով , և ուր որ ըլլաս , յիշէ թէ քու հետո եմ :

Ստեֆան ամենէ ծանր բեռէ մը թեթեցած առն դարձաւ :

Մարի բանաւոր կերպով վարուած էր : Հարկաւ արցունք թա-
փեր ու իրեն հետեւելու դիտաւորութիւն յայտնէր էր , բայց մեծ
սիրտաւ մը տեղի չունեցեր և Ստեֆան իր վախցած յուսահա-
տութեան մէկ հետքը չտեսած էր :

Ամեն բան աղէկ կ'երթար , սակայն անհանգստութեան խորունկ
զղացում մը կ'զղար նա , կարելի է կը ցաւէր չդտնելուն այն ար-
ցունքները որոնցմէ կը վախնար նախ և յառաջ :

Հետվիճի հետ բան մը չկեղծեց , նէ գիտէր որ այս ճամբորդու-
թեանէ կրնար ամենևին չվերադառնալ և կ'ուզէր անոր ձեռքը անկեղ-
ծօրէն սեղմել :

— Ներէ ինձ , ըսաւ ներա , քեզ պատճառած վշտերուս հա-
մար , արժան եղածիդ չափ զքեզ երջանիկ ըրած չըլլալուս ցաւը
հետս կը տանիմ : Թէ որ քու ոխն ու քէնը ինձ հետեւին կը վախ-
նամ որ հօրդ օրհնութիւնը կենացս վրայ չձանրանայ :

— Այդ բաները մէկդի , պատասխանեց Քլօսքա կոմսուհին :
Հայրդ ամեն բան յայտնեց ինձ : Ես զքեզ սիրեցի , վասն զի օր մը
տեսայ որ յանդուգն գործ մը ընելու չափ վեհանձն ու անձուէր
դանուեցար : Պարտքդ կատարէ ուրեմն : Քու անունը կը կրեմ և
այս անուան նկատող ամեն բաները նուիրական են ինձի համար :

Ստեֆանի ուղևորութիւնը անյուսալի յաջողութեամբ մը կատա-
րուեցաւ :

Յեղավիտական կուսակցութեան պարագլուխներու հետ ըրած տե-
տութիւնները զինքն համոզեցին որ իրենց երկրի այժմեան վիճակին
մէջ ասպտամբութիւն մը անօրուա տեղը արիւն թափելու պատճառ
պիտի ըլլար : Գլխաւորները իրենց դիտաւորութեանէն ետ կեցընելու
չափ ազդեցութիւն ունեցաւ նա , և զանազան կոմսութիւններու մէջ
որոնք իր պատանութեան աստեղի մարդերու յիշատակներն արժնու-
ցին , արշտանքներ ընելէ ետքը , կրցաւ Բարիզ վերադառնալ , բայց
ուրիշ ուղղութեան մը հետեւելով որ մեծ շրջան մը ընելու ստի-
պեց զինքը :

Վերջապէս Յրահասարակ սահմաններն հասած ատենը, երեք ամիսէ աւելի էր որ լուր չէր ստացած Լօպօկովից կոմսուհիէն որմէ երկու կամ երեք նամակ միայն կրցեր էր զոկել:

Որքան որ Բարիդի կը մօտենար, երկաթուղիներու դանդաղութեան վրայ զարմացած իր անհամբերութիւնը ևս աւելի կը սաստկանար:

Ար խորհէր թէ արդեօք ինչպէս պիտի գտնէր զնէ: Հիմակ իր վերադառնալու ատեն՝ չէր կրնար բմբռնել թէ ինչպէս կրցեր էր անորմէ հեռանալը աչքն առնել: Միթէ անորմէ հեռի անցուցած երեք ամիսները իր մնացած կեանքէ երեք ամիս կտրել չէր: Ապա դան այն երեք ամիսները պիտի չգարձընէր իրեն:

Մուկիին կը սիրէր զնէ: Ինչպէս որ հոյն ու բուքը բոցը կ'արծարծեն նոյնպէս բացակայութիւնն իր սէրը վառեր ու սաստկացուցեր էր:

Վերջապէս Բարիդ հասաւ:

Կոմսուհին սրահիկի մը մէջ էր, պատուհանի մ'առջև նստած. թուշը ձեռքին մէջ, մտախոհ գիւրբով:

Ստեֆանն ներս անուշը տուաւ:

Չայն մը ձգեց նէ, ոտք ելնել ուզեց ու իր հոմանունն թուրուռն մէջ ընկաւ նուազուն:

— Ա՛հ, դեռ ևս կը սիրէ զիս, ըսաւ Ստեֆանն:

Կոմսուհին աչերը բացածին պէս յարտօսր շարժեցաւ:

— Հանդարտէ՛ սակայն, գուցե Ստեֆանն, ես եմ, և ա՛լ պիտի չբաժնուիմ քեանէ:

Ամենէ եռանդօտ եղանակաւ և երկար ատեն անոր հետ խօսեցաւ նա, այլ այլ մէջ զնէ սրտին վրայ սեղմելով ու ամենէ գորովալիբ առնունները տալով ներս, բոլորովին զինով ու խենթ դարձած, կոմսուհին ազատ կը թողուր զնա, երեսը կը նայէր, կու լար, մերթ ընդ մերթ համբոյրներուն կը պատասխանէր, յանկարծ կը գողար, դարձեալ կ'ողբար, յետոյ գլուխը Ստեֆաննի կուրծքին մէջ կը պահէր ու կը հեծէր:

— Բայց ըսէ՛ նայիմ, ինչ ունիս, ըսաւ նա:

Կոմսուհին ոտք ելաւ:

— Ե՛ս, ոչինչ, զարմանքէս այսպէս կ'ընեմ: Զիս վեր ՚ի վայր յուզեցիր դու: Առանձին նստած կը մտածէի . . . : Մէյ մ'ալ յանկարծ ներս կը մտնես, և դեռ երեսդ չտեսած, ոտքս ընկած կը տեսնեմ զքեզ . . . ո՛հ, կարծեցի թէ կը մտնէի . . . :

Ստեֆանն Լօպօկովից կոմսուհիէն բաժնուելու հարկադրած ատենը, կ'ուզէր զուարթ ըլլալ ու տխուր էր, կը մտածէր թէ զինքն աղէկ ընդունած էր նէ ինչպէս որ ինքը կը բաղձար:

ԺԲ

Հետվիճ այնպիսի ընդունելութիւն մ'ըրաւ իրեն որ կարծես թէ տակաւին նախընթաց օրը տեսնուեր էին և նախ և յառաջ նէ իր ձեռքն երկնցուց անոր:

— Բոլոր ըրածներդ հօրմէդ իմացայ, ըսաւ անոր: Ծննդեանդ երկիրը գործերուդ յաջողութիւն տուաւ և քու ներկայութիւնը օգտակար ու երանաւէտ եղաւ ուրիշներու համար որ վտանգալից ճամբէ մը դարձուցիր: Քեանէ գո՛հ եմ:

Եւ տեսնելով որ այս խօսքերէն բոլորովին զարմացած էր նա,

— Ներեցի քեզի, շարունակեց ժպտելով, այն վիշտերու համար զորս ես ինձի առթեցի քեզի հետ ամուսնանալովս, հիմա քու բարեկամուհին եմ ու պիտի մնամ:

Տիկին Քլօքա՝ միտքն ազատ եղող անձի մը հանդարտութիւնն ունէր, ճամբորդութեանն այլ և այլ գէպքերուն՝ իր ամուսնոյն քաջած յողնութեանց, անցուցած վտանգներուն վրայ հարցումներ ըրաւ ու տեղեկացաւ թէ հաւատարիմ բարեկամներու տունը հանդիստ առած էր:

Ստեֆանն այս բազմադէտ արշաւանքին մանրամասն հանգամանքը պատմեց ներս, և երբ լմացաւ,

— Ես, ըսաւ նէ, քեզի պատմելու բան մը չունիմ: Արդէն

դիտես թէ չնչին դէպքերով՝ որոնք աւազի հասիկներու արժէքն ունին , լի կեանք մը ինչ է : Ամեն օրերը իրարու կը նմանին : Օրինակի համար՝ շատ խորհրդածութիւններ ըրի :

— Ինչ բանի նկատմամբ :

— Ինձի . . . և քեզի նկատմամբ : Հետեանքս աղէկ է և դու պիտի օգտիս անկէ : Աւերջին անգամ հետոյ խօսեցած ատենս , սրտիս մէջ քիչ մը դայրոյթ կար քեզի դէմ : Նորատի կին մը դժուարաւ կրնայ չսիրուելու հաւանիլ : Նէ կը կարծէ թէ ամեն բան պահանջելու իրաւունք ունի , նոյն իսկ այն մարդէն որ իրեն բան մը խոստացած չէ , ասկէ դատ մեծ դժբաղդութեան մը հարուածին ներքեւ լինելով անիրաւ էի : Հիմակ ամեն բանէ հրաժարած եմ :

— Ատով ըսել կ'ուզես թէ , ալ չես սիրեր զիս :

— Ընդհակառակը , շատ կը սիրեմ , այլ նոյն բանը չէ : Եթէ առանց կինդ ըլլալու կարենայի կրել անունդ , որով կը պարծիմ , պատուական էր : Գժբաղդարար չարիքն անբուժելի է , ուստի պէտք է որ դու ալ համակերպիս : Պատուակիր մարդերու կենակցութեամբ մեր կեանքը զեռ իր բարեբաստիկ օրերը կրնայ ունենայ : Իմն լռուտ յատակի մը վրայ սահող յատակ առուակի մը պէս կ'անցնի : Ահար բարեկամներու հետ կ'անցընեմ և կէսը արտաքին ընկերութիւններու մէջ որ դայն չմերժեր : Ինչպէս որ պիտի տեսնես շատ մարդ կ'ընդունին : Տունս հաճելի կը գտնեն ու կու գան : Իմ խնդրանքը Քլօսքա կոմսը , թատրոնը օթեակ մը բռնեց : Եթէ մեզ ընկերանալը դործիդ կու դայ քեզի տեղ մը կը պատրաստենք հոն : Պարել սկսայ որով հանդէսները ալ չեն ձանձրացրներ զիս : Աը յիշեմ որ սքանչելի կերպիւ կը վալտես դու : Առաջին անգամ որ հանդէսի մը մէջ իրար պիտի հանդպինք հաճէ զիս հրաւիրելու , դքեզ ամթով չեմ ձգեր : Շատ անգամ ձի կը հեծնեմ , գրեթէ ամեն առաւօտ : Քիչ մը նուազով , սակաւ ինչ ընթերցումով կը պարապիմ , ատենց վրայ քանի մը թաս թէյ կը խմեմ և ժամանակն է կ'անցնի : Ահա այս է անցուցած կեանքս , քուկդ նոյնը պիտի մնայ , վասն զի մեծ բաժինը քեզ ընկած է :

Ստեֆան քիչ մը ապշեցաւ :

— Աղէկ միտքս եկաւ , շարունակեց Հետովի՛ճ : Ինչպէս կ'ըլլայ որ Լօպօկովից կոմսուհին քեզ չընկերացաւ , քանի որ վստահաւոր ճամբորդութիւն մը կ'ընէիր :

— Տեղեկութիւն չունէր նէ , պատասխանեց Ստեֆան որ շուրթերը կը խածնէր :

— Եւ չգուշակեց :

Հետովի՛ճ՝ որ Ստեֆանի ներս մտած միջոցին պատկեր մը կ'ուրուագրէր , իր կայարեայ գրիչները ժողվտեց :

— Կոմսուհոյն աչերը դիտած ես , յաւելցուց : Անոնցմէ հմայելի ախանդիք տեսած չեմ ես , բայց ըստ պատշաճի շարժուն և փոխուող են , օրմը դեղեցիկ օրուան դոյնը և օր մը փոթորկի դոյն կ'ունենան : Աչք սրբի՛ն հայելի՛ն է , կ'ըսէ առածը :

— Առածները սուտ կը խօսին :

— Կարելի է :

Նէ այս ըսելով իր տուփերը ու թուղթերը վերցուց , և

— Գիտես որ դքեզ չեմ արգիլէր , վրայ բերաւ : Իմ գուռը քու առջև միշտ բաց պիտի ըլլայ և ուզածիդ չափ քովս պիտի մնաս , բայց մի կարծեր թէ այցելութիւններդ երկնցընելու պիտի պարտաորիս : Աւստի եթէ ընելիք արշաւանք մ'ունիս , մի քաշու իր :

— Չէ սակայն :

— Գու դիտես , ես գուրս պիտի ելնեմ :

Լօպօկովից կոմսուհին բաժնուելու ատեն Ստեֆանի սիրաբ տխուր էր , իսկ Հետովի՛ճը զատուելու միջոցին վշտացած :

Կոմսուհոյն աչերու նկատմամբ իր կնոջ ըսածները շիջդ էին , բայց ինչո՞ւ այն բանը որ երբեմն դեղ ու շորհք մը կը թուէր , հիմակ անհաճոյ եղած էր : Իր ճամբորդութենէ՛ ի վեր իր շուրջը ամեն ինչ փոխուած էր : Հետովի՛ճի այլակերպութիւնը բան մը չէր իրեն համար , բայց Լօպօկովից կոմսուհին նոր դէմքով մը տեսնելուն անհանգիստ կ'ըլլար :

Ստեֆան այսպէս մտածելու ատեն , անցելոյն վրայ ակնարկ մը նետեց : Սկսաւ խորհիլ թէ ինչո՞ւ կոմսուհին իր սիրականին իրմբ բան մը պահելը չնշմարեր էր : Եղած էր ժամանակ մը որ այսպիսի բան մը անտես չէր աւներ նէ , վասն զի իր աչերուն մէջ կը

կարդար : Իր վերադարձին օրը ինչո՞ւ համար թափած էր այն ար-
ցունքները որոնք զարմանքէ յառաջ եկած չէին կրնար ըլլալ :

Աին մը կրնայ իր սիրականի վերադարձին վրայ , շփոթիլ , յու-
զուիլ , այլ անսպառ լաց մը բնական բան չէ :

Ստեֆան թիւր տեսակ ենթադրութիւններով կը տանջուէր և ոչ
մէկը կրնար զինքը հանդստացընել : Հետլիճի խօսքերը անդադար միտ-
քը կու գային : Ինչո՞ւ ներա աչերու նկատմամբ այն ակնարկութիւնը
ըրեր էր նէ : Աիները զիրար կը ճանչեն , կնոջ մը նայուածքը ու-
րիշ կնոջ մը մինչև ներսը կը թափանցէ :

Իր հոմանոցն բացակայութենէ ետքը Լօպօկովից կոմսուհին Մօն-
մօրանսիի հովտին մէջ հաստատուած էր ուր Օպօնի մօտ , դալարի-
ներու ներքե պահուած , ամարանոց մը գտեր էր : Մեծ ծառե-
րով լի տեղ մ'էր այն : Հոն մարդ կրնար կարծել թէ աշխարհիս
ծայրը կը գտնուի :

Ստեֆան ամեն օր կ'երթար , բայց հոն չէր զգար նա այն հա-
ճութիւնը որ 'ի Քօրլի և Սէն-ճէյմս կ'զգար : Իրեն այնպէս կը
թուէր թէ իրեն և կոմսուհոյն մէջ տեղ բան մը կար :

Իր այցելութիւնները ստէպ ձիով կ'ընէր նա , վասն զի տեղա-
փոխութեան հեշտ միջոց մ'էր այն որ ամեն ժամ իր ձեռքին տակ
պատրաստ ունէր :

ԺԳ

Սակայն օր մը որ բոլորովին իր մտածումներու մէջ ընկզմած
հետիոտն կը շարունակէր իր ճամբան , տեսաւ որ ձիաւոր մը դէպ
իրեն կու գար արտօնելով* , այնպէս որ միկ վայրկենի մէջ իրեն մօ-
տեցաւ :

Ձիաւորը Ռիսբուլիօ մարքիզն էր :

*Trotter բառը որ յետոյ որեւէ մը Կալուածքին նշանանունն (ono-

Երկու երիտասարդները իրարու ձեռքը թոթուեցին : Մարքիզը
իր շիգոցին* վրայ թարմաբաղ վարդ մ'ունէր :

— Լօպօկովից կոմսուհոյն առնէր կ'երթաք , հարցուց Իտալացին :
— Այո՛ :

— Եւ ես հոնկէ կու գամ : Ներա տունը րոյն մ'է , կարծես թէ
ճամբորդող կիւսի մը գիւղարնակութեան համար շինուած է այն
արքայազն իշխանէ մը . . . : Մարդ ուր նայի ծաղիկ և շուք կը
տեսնէ . . . :

— Նոյն վայրը լաւ կը ճանչէք :
— Ո՛հ , անոր ամեն անկիւնները տեսած եմ :

Ստեֆան ու Իտալացին բաժնուեցան , մին պարզ քալուածքով
և միւսը իր ձիուն ընթացքը տրոտէ քառարշաւի դարձընելով :

Այս հոմանոցի մարքիզը խիստ գեղատեսիլ էր , նշանական
զլուխ , սքանչելի աչեր , հեշտին ձեւեր ունէր և առողջ էր գեռա-
բոյս ծառի մը նման որու ոստերը օդին մէջ կը ծլին ու կ'աճին :

Իր շիգոցին վրայ կրած վարդին յիշատակը Ստեֆան կը հա-
լածէր : Ինչո՞ւ այնքան յայտնի կերպով իր դէմքը գոհութեան և
երանութեան հօվը ունէր :

Մինչ այս մինչ այն , Ստեֆան կոմսուհոյն սուներ մտաւ : Նէ
շուքի մէջ կը շրջէր մէջքը վարդ մը դրած , աչերը կապուտակի
անոյշ և փառ փառ գոյն մ'ունէին : Պահ մը խօսակցեցան , նէ
երազուտ դէմքով մը բառերը մի առ մի կը հանէր շուրթերէ ծան-
րութեամբ և կարծես զանոնք գտնելու համար դժուարութիւն քա-
շելով . . . մերթ ընդ մերթ , յոյ և թոյլ շնորհքով լի շարժ-
մամբ մը՝ մէջքի վարդը կ'առնէր կը հոտուտար , կը զգուէր :

matopée) է , իր հայերէնը ունեցած զէ մեր մարտնչիներու մէջ , և
այն բառերու կարգէն է որոնցմէ մեր լեզուան իր հարստութեան հակա-
ռակ՝ զորքի մնացած է , զայն հայազնէլ գործած է ուսմէն անքա՛մ մեր
առնէն մէջ հայաբերաններէ մին չ . Ա . Բագրատունին իր Հայկ գիւյցազնին
մէջ : Գ . Ս .

*Boutonniere շիգոցի կամ շիգոց , շիգու բառն , որ կը նշանակէ
bouton , այնինքն շիգոց : Գ . Մ .

Այս վարդը մէկէն Վիսթրիօ մարքիզին շիղոյի վարդը յիշեցուց Ստեֆանին :

— Ինձի տուր այդ վարդը, ըսաւ յանկարծ :
Իսկոյն վարդենիի մը բռնէն նոր մը քաղցեց նէ ու անոր ներկա-
յացուց :

— Ոչ, այդ չեմ ուզեր, վրայ բերաւ Ստեֆան, այլ միւսը,
ձեռքինդ :

Կոմսուհին թեթեւեցաւ .

— Չայն չե՞ս ուզեր ինձի տալ :

— Որովհետեւ ուրիշը զայն ինձ ատաճ է :

— Ատոր համար պահել կ'ուզես զայն :

Կոմսուհին լուեց և ծաղիկը շուրթերուն տարաւ ակամայ :

Ստեֆան անոր ձեռքը բռնեց ուժգին :

— Այս վարդը Վիսթրիօ մարքիզը տուաւ քեզի և դու զան կը
սիրես, գոչեց նա :

Խօսիլ ուղեց նէ, շիկնեցաւ, դեղնեցաւ ու սկսաւ հեծկլտալ :

— Ա՛հ, հիմակ կ'իմանամ, կրկնեց Ստեֆան, այս օրեայ ար-
ցունքդ, անցեալ օրուան լացդ կը բացաարէ ինձ : Ուրեմն այն ա-
տեն արդէն զինքը կը սիրէիր :

Կոմսուհին ա՛լ պատասխանելու կարողութիւնը չունէր :

— Ա՛հ, վատասիրտ, շարունակեց մաճաօր, միայն երեք ամիս
կը բաժնուիմ քեան և այն մշտապէս տեսիլք սէրէն բան մը չմնար :

Կոմսուհին որու շունչը կ'ըսպառէր, ձեռքերը միացուց :

— Ա՛հ, իրաւունք ունիս, ըսաւ նէ ճղով, անիծէ զիս, ու
մտքէդ մերժէ հասնէ : Ինչ որ ըսես տեղն է, և չես կարող ըսել
բան մը որ արդէն հարիւր անգամ ես ինձի ըսած չըլլամ, այլ
չզիտես թէ քանիցս թշուա՞ն եմ : Ամեն զիշեր արցունք կը թա-
փեմ, ամեն օր կ'ուզեմ խոյս տալ հեռանալ . . . Ա՛հ, եթէ զիտ-
նայի, ինչպէս պիտի ըսէի քեզի թէ զիս հետդ տանիս . . . կ'ու-
զէի մեռնիլ . . .

Նէ զլուխը ձեռքերուն մէջ պահեց ու բազմուռի մը վրայ ըն-
կաւ ողեսպառ : Ստեֆան յատարեկ կերպով բայց զրկթէ սիրաբը
շարժած անոր կը նայէր :

Այս վիշտն ու կոծը կեղծ չէին : Կարելի է մուրեակ չ'սակայն ան-
կեղծ հոգիէ մը կը բխէին և կարծես թէ հեծիւնները այս փա-
փուկ կուրծքը պիտի խորտակէին : Նա ակամայ իր ձեռքը կոմսու-
հայն գլխին վրայ դրաւ : Այս ձեռքը յանկարծ յափշտակեց նէ,

— Ինչ կ'ուզես որ ընեմ, կրկնեց : Ինչ կը հրամայես, կը հնա-
զանդիմ քեզի : Չզային տեսդ մ'իւր այն ու կ'անցնի : Ա՛խ, խեղճ
բարեկամդ իմ, ինչ չարիք և դէշութիւն ըրի քեզի : Հաւատա որ
յանցանքն իմն չէ . քանի անգամ աղօթք ըրի որ քեանէ ուրիշը չսի-
րեմ . . . դեռ մօտերս ինչ բարօրեայ ու երջանիկ էի միայն մէկ
մտածում, միակ տեսնչ մ'ունէի, միշտ դուն էիր այն :

Ատոր վրայ արցունքներու նոր հեղեղ մը թափեց, յետոյ իր շուր-
թերը Ստեֆանի ձեռքին կպցընելով,

— Դէն, հաւատի եմ որ, ըսաւ, զքեզ պիտի սիրեմ կրկին
եթէ այս տունէ մեկնինք :

— Կը կարծես, ըսաւ մէկէն Ստեֆան, և եթէ՝ ա՛ղէ եկու ը-
սեմ քեզի, ինձ կը հետեւն :

— Նոյն հետան . . . :

— Բաջ է, պիտի տեսնես թէ զքեզ կը սիրեմ թէ ոչ, մէկ-
անդ անբեռոյթ պիտի ըլլանք և մեր շուրջը զանուղներէ և ոչ
մէկը մէկ մ'ալ զմեզ պիտի տեսնէ . . .

Կոմսուհին անոր թեւերու մէջ նետուեցաւ :

— Եւ դու պիտի ներես ինձ ու յառաջուան պէս պիտի ըլլանք,
գոչեց նէ :

ԺԴ

Ստեֆան Օպոնի ամբարնոցէ մեկնելու ատեն՝ վրան տեսակ մը
խենթութիւն կը տիրէր : Ամենէ այլանդակ զիտաւորութիւնները
մտքին մէջ կը ծփային որոնցմէ և ոչ մէկը զործագրելի կ'երևար :
Մարդս, կը գտնուի երբեմն այնպիսի բարոյական կացութեանց
ՀԵՏՎԻՃԻ ԵՐԿՈՒՄԸ

մէջ՝ որ ալ բանի մը վրայ չզարմանար, դիւրին կը կարծէ այնպիսի երազներ, որոնց վրայ նախընթաց օրը չէր մտածեր անդամ, կը կարծէ թէ քարենդոստերու վրայ թռչելու համար թռչելու ունի, բան մ'արդեւ չըլլար իրեն, ոչ ոճիրը և ոչ անպատահութիւնը: Քիչ մ'առաջ ողջամիտ ու բարի էր, չար կը դառնայ: Այսպէս իր բուն կրկն շունչէն, Ստեֆան մտցեր էր թէ իր հայրը՝ որու համար ուրիշ ասեն իր անկախութիւնը զոհեր էր, և թէ իր կինը զոր կը յարդէր:

Սոյն կէտին՝ միայն մէկ բան կար որ կարևոր կը թուէր իրեն, այն էր զկոմսուհին ազատել այն ազդեցութենէն որ իր ձեռքէն կը յափշտակէր զնէ: Անկէ անդին բան մը չկար:

Ուստի Բարիդ վերադարձաւ նա. ճամբորդութեան մը անհրաժեշտ եղող պատրաստութիւնները ձեռք առնելու համար. այլ դժբաղդաբար անցած են ան ժամանակները որ թեւաւոր ձիերով և հողաթիւ վիշապներով լծեալ կառքեր՝ ասպետութեան զիւցադուներու օգնութեան կու պային: Ամենէ փոքր առեւանդի մը համար բիւր աստակ մանր պէտքեր կան, ամեն ինչ նախատեսելու է, և այս սրբապայիտ մէջ ձեռք առնուելիք միջոցներու յատկութիւնն է միտքը ստիպել այնպիսի խորհրդածութիւններ ընելու որոնք առաջին եռանդը կը մարեն:

Հատ բաներ, որոնց Ստեֆան նախ ուշադրութիւն չըրած էր, միտքն եկան:

Ճամբորդութիւն ընելու ատեն՝ կոմսուհին զերմանիայի ծանր, խորունկ և վսեմ երաժշտութեան սիրահարուած էր և իր վերադարձին Իտալական եռանդոս, փայլուն և զգայական երաժշտութեան սիրահար դատեր էր զնէ: Ժամանակաւ իր դուռով և խունկով ներս ամենէ աւելի հաճելի եղողը ծաղիկ մանիշակն էր, որմէ միշտ քանի մը հատ վրան կ'ունենար. հիմակ միայն վարդը կը սիրէր:

Միթէ այս արտաքին փոփոխութիւնները ներքին ու արմատական փոփոխութիւն մը չէին յայտնէր: Ինչո՞ւ զանոնք յառաջէն չնշմարեց էր նա: Արգեօք կամ միջոց մը որով եղածն աւրուէր: Այս երթը կրնար իրօք դարման մը ըլլալ, անով կոմսուհին իր կըլլար անձնովին, այլ միթէ ներս սէրը նորէն պիտի ձեռք ձգէր: Չայն մը — Ոչ, կը պատասխանէր իրեն:

Եւ եթէ զինքն ալ չէր սիրեր նէ, ինչ պիտի ըլլար իրենց կեանքը օտար երկրի մը վրայ երբ իրարու կապուած պիտի ըլլային զայնքան իր կապով մ'որ ընկերութեան դուներ պիտի դուրսէր իրենց: Ստեֆան արքայութեան մէջ ապրելէ ետքը այնուչեռէ դժոխային կեանքի մը մէջ պիտի տառապէր աներկոյս:

Իրաւ այս ճամբորդութիւնը ընելու առաջարկութիւնը կոմսուհին ըրած էր, բայց ինչ եղանակաւ առաջարկած էր: Աարելի է նէ զոհողութեան խանդն ունէր, սակայն չէ՞ մի որ դարձեալ զոհողութիւն մ'էր ըրածը:

Ստեֆան ինքզինքը ստուած կ'ըզգար: Քանի որ ինք իր ներսը կ'իջնէր իր կայութիւնը զննելով, իր յետին յոյսերը աշնան անձրևներէ ձեծուած ծառի մը չոր ու դեղին տերևներուն պէս կը ցրուէին հողմավար:

Ուստի Օպոնի ճամբան բունց դարձեալ տխուր զգաստութեամբ մը և ակամայ հնազանդելով ներքին զօրութեան մը՝ որ զինքը կը մղէր: Հոն հասած ատեն զիշէր էր:

Երկար ու անձայն ստուերներ դաշտը կը ծածկէին: Հովը անդամ կը լուէր: Անշարժ ծառերը աստղերու անոյշ լուսին կը նիրհէին զողջես:

Ստեֆան համր քայլերով պարտէզը մտաւ: Սաստիկ լոյս մը կ'երևար զեանայարկին սենեակներու մէկէն ուր կոմսուհին սայլիտի մը մէջ նստած էր զլուխը ձեռքերուն մէջ առած: Իր մազերը տակուկը պէն և կէսօրէ ետքը հազած հաղուստովն էր: Արածես թէ այն ժամէ ՚ի վեր տեղէն չչարժեր էր:

Ծառերու պուրակի մը մէջ պահուրտած՝ Ստեֆան զիտեց զնէ: Նոյն իսկ յուսահատութեան և վհատութեան պատկերը դարձեր էր, երբ զլուխը վերցոյց՝ դէմքը արցունքով թրջուած էր բոլորովին: Վարդ մը ձեռքին տակ դանուեցաւ, զայն առաւ նէ և բերանը տաբաւ թափով (vivement): Ստեֆան այս տեսարանին վրայ խոյս տուաւ հեռացաւ անկէ, վասն զի եթէ ներսը մտնէր զնէ պիտի սպաննէր անվրէպ:

Իր միօրեայ երազը մարեր էր, սիրտը կ'արիւնէր, բայց խիղճը կը վերակենդանանար: Անազորոյն ետութիւն մը պէտք էր ունենալ նա

զնէ ստիպելու որ զինքը ժամանակաւ սիրելուն համար իրեն հետեւի : Ա՛խ , Հետվիճի վրէժը լիովին լուծուած էր :

Ստեֆան ամբողջ զիշերը ոտքի վրայ անցուց և ժամանակաւ Լօսօկովից կոմսուհւոյն իրեն զրամ բոլոր նամակները բացաւ այն պէտքէ մղուած՝ որ մարդ կ'զգայ իր վիշտն ու մորմոքը ևս աւելի արծարծելու համար : Իր կարգացած մէն մի սողը սլաքի մը պէս սրտին մէջ կը մտնէր և վէրք մը կը թողուր հոն : Կէ ինչպէս կը սիրէր զինքը անառնն և ինքը ինչ հաւատարմութիւն ունէր նէրա վրայ :

ԺԵ

Անցելոյն այս սրտակեղ յիշատակներով զբաղած էր Ստեֆան երբ առաւօտը վրայ հասաւ : Վերջին նամակը կարդալէ ետքը նա իր որոշումն ըրած էր :

Քիչ մ'ետքը կոմսուհւոյն տունը կը մտնէր : Ջինքը թեթև ժպիտով մը ընդունեցաւ նէ ու իր ուղեորութեան հաղուստը ցուցնելով :

— Կը տեսնես , բարեկամդ իմ , ըսաւ անոր , ահա պատրաստ եմ :

Ան ատեն Ստեֆան զնէ նստեցնելով ,

— Բոլոր քաջութիւնդ ժողվել պէտք ես , պատասխանեց :

Կոմսուհւին զլիսովին սարսափած անոր երեսը նայեցաւ :

— Թէ որ հիմակ քեզի լուր բերէին թէ Բիսբոլի մարքիզը մեներտութեամբ կ'ուռեցաւ . . . աւելցուց նա :

— Քեզի՞ հետ :

— Ինձի հետ . . . Ջքեզ կը սիրէր նա . . . զինքն սպաննեցի :

— Աստուած :

Չայնը իր որկորին մէջ սպառեցաւ : Ստեֆան պահ մը զնէ խեղդեւ ուզեց , այլ իր զայրոյթը զսպելով :

— Միամիտ եղիր , ըսաւ , զքեզ փորձելու համար ըսի . . . Մարքիզը ողջ առողջ է , բան մը չունի : Գուն մէկ աղաղակի մէջ զով սիրելի ճանչցուցիր ինձի :

Կոմսուհւին բոլորովին դեղնած մնաց իր առջև : Երբ մեկնելու համար դուրս ելաւ նա ,

— Ինչպէս զիս չարդիւնեց , ըսաւ իւրովի , զլուխը կէս մ'ետին դարձնելով՝ իբր թէ տեսնելու համար որ իր ետեւ պիտի չգար նէ :

Հպարտութիւնը արիւթիւն տուաւ իրեն իր ուղին շարունակելու , բայց ճամբուն առաջին անկիւնը երբ ալ ամաբանոցէ զինքը տեսնելը անկարելի էր , յանկարծ իր սիրան ելաւ ու քարի մը վրայ ընկաւ :

Քանի մը ժամուան մէջ իր ամեն ունեցածը կորսնցնողը ինչ զղայութեան որ ենթակայ կըլլայ , նոյնը զգաց նա երկրորդ օրը տենդոտ քունով մը տառապեալ զիշեր մ'անցընելէ ետք , Սէնթ-Օնօրէ արուարձանին այն ապարանին մէջ՝ ուր իբրև օտարական մը երևցեր էր մինչև այն ատեն : Բարոյական տեսողութեան (optique morale) մի եզակիան ներդործութեամբ , կարծեց թէ ներկայ ժամը նախընթաց օրէն տարիներով ու ամիսներով կը բաժնուէր : Իր ետին նորատի ու բարեբաստիկ Ստեֆան մը տեսաւ որ աչքերը աստղերուն վրայ սնկած կը քալէր , և յետոյ անոր տեղ ուրիշ Ստեֆան մը կ'երևար իրեն , տխուր , աչնադէմ ու յոգնաբեկ :

Օր մը բաւական եղեր էր այս փոփոխութեան համար : Մերթ ընդ մերթ նաև Օպօն վաղելով կոմսուհւին տեսնելու յետին փորձ մը փորձելու խորհուրդն ալ միտքը կու գար , բայց ինչ օգուտ : Միթէ դարձեալ նոյն իրականութեան դէմ պիտի չչարնուէր :

Յետոյ նոյն իսկ իր տկարութենէ կը զայրանար , կը բարկանար այն տեսակ մը ընկճումի դէմ՝ որու ենթակայ եղած էր իր բոլոր կութիւնը :

Հուսկ ուրեմն , ինչի՞ վրայ էր խնդիրը — Ջինքը ալ չէր սիրեր կին մը՝ որմէ սիրուած էր ժամանակաւ : Միթէ նորայնու պատմութիւն մ'էր այս : Միթէ ասոր նման շատ դէպքեր՝ զորս տեսած էր նա , պէտք չէին զինքը այս ելքին պատրաստած ըլլալ :

Բայց, եկու տես որ փրկիսովայութեան խրատներն և փորձառութեան դասերը հեղեղի մը սաստիկութեան դէմ իբր թուժք գրուած չոր տերեւներու կը նմանին, երբ խնդիրը մեր սրտին կը վերաբերի: Կնք իրեն շատ մը յորդորական քարոզներ տալէ ետքը՝ Ստեփան միայն մէկ բան կը տեսներ, այսինքն թէ կոմսուհին ձեռքէն կորսնցուցած էր և ասով իր հաստատամտութիւնը հիմն ՚ի վեր կը կործանէր:

Օրերը դանդաղ և ծանր կ'անցնէին: Իրիկուն մը Օսթոնի ամառանոցին առջև դանդաղեցաւ նա: Մարը մանեւ լու մօտ եղող արևու շառաւիղները, ծառերու գաղաթները կը լուսաւորէին, նոյն ծաղիկները կ'օրօրուէին գարձեալ իրենց բուններու վրայ, այլ վանդակապատ դրան վրայէ ծանուցադիր մը կախուած էր:

Պարտիզպանը որ ճանչեր էր զինքը բարեկեց և մօտենալով,

— Գիտէք անշուշտ, պարոն, ըսաւ, որ կոմսուհի տիկինը, արդէն երեք շաբաթ է մեկնեցաւ:

— Այո, դիտեմ, պատասխանեց Ստեփան խորունկ ձայնով մը: Նէ մեկնած էր: Անոր համար էր ուրեմն որ Ստեփան և ոչ տեղ մը չհանդպեր էր Բիսթօլիօ մարքիզին:

Այս հարուածը թէև մեծ ու սաստիկ էր, բայց Ստեփան երկար ատեն չանսաց իր ցաւոյ վատ խրատներուն: Սաստիկ ճգնաժամերու յաջորդող այն առաջին տկարութեան դէմ՝ շուտով կուռեցաւ: Իր հօրը դիտաւորութեանց և գաղափարներու աւելի և ս յարեցաւ, ճամբորդութեան ելաւ, Անկիլիա, Ալմանիա, Իտալիա պտըտեցաւ և յարատե ջանքերով միտքն իր ընդածին կորովին մէջ պահեց:

Երբեմն Բարիլը կը վերադառնար, ժամանակ մը հօն կը մնար, ընկերութեան մէջ կը մանէր և ընթերցումը մէջ կը վնասէր նոյն սնունդը որ գործի մէջ կը դանէր:

Բնութիւնը անհասնում՝ ապաւէններ ունի արի սրտերու համար որ կեանքի վորձերը կ'ընդունին և անոնցմէ չեն ընկճիր ամենեկին:

Ստեփան քանի կը կուռէր, այնքան կ'արիանար: Լօպօկովից կոմսուհւոյն պատկերը՝ որ արդէն իր մտքէն կէս մը ջնջուեր էր իր զանազան զբաղմունքներով, իր սրտին մէջ նուազ տեղ մը բռնել կ'սկսէր:

Սակաւ առ սակաւ, ինքզինքը աւելի ազատ ու անձնիշխան կ'ըզգար և իր սիրոյն պաղած ըլլալուն ապացոյց մ'էր իրեն համար՝ զնէ նուազ ասելը: Երբեմն կը ժպտէր իսկ յիշելով այն երգումները որ փոխանակեր՝ ու տառապանքները որ կրած էին ասե՛նօք իրարու համար:

Մարդու սրտին ամենէ մեծ թշուառութիւններէ մէկը, վերստին իր կորսնցուցած զգացումներու մէջ չկրնալ մտնելն ու կրկին անգամ անոնց սաստիկութիւնն ու խորութիւնը չկրնալ իմանալն է: Այլ գայ ժամ մը որ կը զարմանայ անի թէ այն յեղյեղուկ արարածն, իր քոյրերէ ինչ գերադոյն բան ունէր, որ անոր ստուերին համար՝ նախ այնքան աւին և խանդ զգաց ու յետոյ այնչափ արցունք թափեց, ալ անոր գծադրութիւնը շնչմարեր նա այն ներքին հայելւոյն մէջ՝ որ ժամանակաւ անոր դեղն ու հրապոյրը այնքան յստակորէն կը ցոլացընէր և եթէ ապագային մէջ՝ անոր պատահի անգամ՝ տեսակ մը զարմանքով կը նայի անոր:

Ահաւաստիկ է այն բերանը որու ամենէ թեթեւ խնդումը կամ ժպիտը լուսի մը նման օրը կը լուսաւորէր, աւասիկ են ներա աչերը, գարձեալ նոյն երանդն ու զոյնը ունին և նոյն երկայն արտաւանտներն են որ զանոնք կը հովանաւորեն, և սակայն զանոնք կենդանացընողը նոյն շարիլը չէ, երբեմն եզակիան կը թուէին անոնք իրեն, հիմակ անոնց նման, շատ ու կարելի է նաև աւելի զեղեցիկ աչեր կը ճանչէ, ուստի գրեթէ հեղինական հառաչով մը կ'ողջունէ զանոնք յիշելով որ օրին մէկը անոնց համար սիրով կը մեռնէր:

— Իրմէ բաժնուած օրս քիչ մնաց որ զինքը պլտի սպաննէի, կ'ըսէր իւրովի Ստեփան, և եթէ այսօր յանկարծ իմ առջիս երևայ, չգիտեմ՝ բայց կարելի է ձեռքս երկնցընեմ իրեն:

ԺԶ

Օր մը անուղղակի ճամբով մը իմացաւ որ Լօսօկովից կոմսուհին Քիսբօլիօ մարքիզին հետ Սկովաիա ճամբորդութիւն կ'ընէր, և միայն յաւ զգաց :

— Խեղճ Մարի, մրմնաց, ս'վ դիտէ տարիէ մը, կարելի է վեց ամէն, նէ որ ու հետ և ուր պիտի ըլլայ :

Հետվիճ այս միջոցին, ընկերութեան համակրութիւնը լիօրէն կը վայելէր և իր կատարեալ զեղեցիութեանը մէջ կը գտնուէր : Հաւառակ' այն համեմատական առանձնութեան՝ ուր իր ամուսինը թողած էր զինքը, նէ տիեզերական համարում մը վաստկած էր : Բան մը արատ չէր բերած իր բարի համբաւին՝ որ պլօրեայ թափանցիկութիւն և գիմացկանութիւն մ'ունէր : Ծերունի Քլօսքան կը պաշտէր զնէ և կը զարմանար թէ ինչպէս իր տղան իրեն ալ պէս չէր պաշտեր :

Երբ նոր հանգամանքներով ու այնպիսի մտքի ազատութեամբ մը զոր երբէք ունեցած չէր, ամուսնական յարկին տակ մտաւ նորէն, Ստեֆան իր կինը գիտեց ու քննեց : Ներք բնութեան հաւասարութիւնը, արագամտութիւնը, շնորհալիւ ու ապահով յարաբերութիւնները, ու ամենափոքր բաներու մէջ ունեցած ճիշդ գատողութիւնը իր տունը Բարիզի ամենէ հաճելի տուներէ մին գարձուցեր էին :

Հետվիճ այնպիսի յատկութիւններ ունէր որոնք՝ շատ պահանջմունքներ կրնային արդարացընել, բայց ներս միակ պահանջմունքը կամ փափաքը իր բարեկամներու հաճելի և ամենօրեայ պղտի առիթներու մէջ անոնց օյնող ու օգտակար ըլլալն էր :

— Անձնութիւնը պէտք է որ մանր մասերով բաժնուի, կ'ըսէր նէ, ինչպէս որ ոսկի դրամ մը կը փոխեն անոր թասուն (monnaie) ողորմութիւն տալու համար :

Բոլոր իրեն մօտեցողները իր այս հաճելի արամադրութենէ օգուտ կը քաղէին և իր վրայ միայն դորովալիւր ու յարգալի կերպով կը խօսէին :

Այս գովասանական համերգը (concert) Ստեֆանի ուշը դրանց, դիտեց նա զՀետվիճ. մտիկ ըրաւ, զննեց և իմացաւ որ ներս համար ըսածնին չէ թէ չափազանցութիւն մը այլ միայն արժանաւոր հասուցում մ'էր : Յանդէտս իրեն՝ մտքին մէջ համեմատական հաշիւ մը տեղի ունեցաւ որով յաղթական ելնողը աւելորդ է ըսել որ Լօսօկովից կոմսուհին չէր : Տեսաւ նա որ Հետվիճ ալ նոյն հրապուրիչ յատկութիւններն ունէր եռանդէ ևս զուրկ չէր, բայց աւելի լրջին ու խորիմաց էր և դամ քան զգամ անզգալի կերպով սկսաւ կենակցիլ ներս հետ :

Իրիկուն մը մէկտեղ նստած էին : Հետվիճ որ իր կեանքի սովորական եղող առարկաներով բոլորովին շրջապատուած, նորատիպ գրքի մը թղթերը կը պատուէր, Ստեֆանի գառնալով ըսաւ :

— Զէ մի որ աւելի աղէկ կ'երթաս :

— Այդ հարցումով ինչ ըսել :

— Հարցուցածս շատ պարզ բան մ'է : Ենթադրէ որ կինդ չեմ և պատասխան տուր . . . : Կոմսուհին ինչ լուր :

— Ճամբորդութիւն կ'ընէ, պատասխանեց Ստեֆան :

— Մտքէս կ'անցնէր, վասն զի պարտիզին գուռը միշտ գոց կը մնայ : Այս այսպէս պիտի ըլլար և ահա եղելով թիւնը իրաւունք կը տայ իմ այն նկատումներու՝ որոնց վրայ օր մը կը խօսէի քեզի : Սակայն բարէ, կարծեմ թէ, եթէ ես մեծ խնդրութիւններու ճամբան բռնէի երբէք, այնքան հաստատ պիտի մնայի նոյն ճամբուն մէջ, որ գոնէ հաստատութեանս համար խենթութիւններս ներելի պիտի ըլլային, վասն զի տեականութիւնն ալ տեսակ մը նուիրագործութիւն (consécration) է : Քու ալ զպացումը այնպէս չէ :

Ստեֆան զլուրը ծռեց լուրեայն :

— Երգեր կան, շարունակեց նէ, որոնք շատ մը տուներ (complet ունին և ամենքն ալ նոյն եղանակին վրայ կ'երգուին : Ես ճգնաժամը սկսած վայրիկանը քաջ տեսայ : Վրադ կը ցաւէի, բայց ձեռքէս ինչ կու դար : Միթէ շատ տառապեցար, Ստեֆան :

— Հաստ :
— Եւ հիմայ :
— Ներեցի ներս :

— Ա՛՛՛, ըրաւ Հետվիճ՝ որու աչերը վառեցան յեղակարծ . յե-
տոյ զուարթ ձայնով մը յարեց, — դու ինէ լաւագոյն սիրտ ու-
նիս աներկբայ :

Իւր գրքին թերթերը կտրելը լմնցուցեր էր նէ, այն ատեն զայն
սեղանին վրայ դնելով յաւելցուց :

— Եթէ ես իրեն տեղը ըլլայի, ինձ ներելուդ պիտի բարկանայի :

— Այդ զարմանալի է :

— Ջարմանալի չէ, այլ կանացի զգացում մը : Չեմ կրնար ըմ-
բռնել որ կին մը մէկու մը սէր ներշնչելէ ետքը, միայն անտար-
բերութիւն ներշնչէ : Ատէ զիս եթէ ալ չես սիրեր, բայց մոռա-
ցնուող մի նուաստացըներ զիս :

— Ատիկա հպարտութենէ կը ծագի միայն և այդ զգացմանդ
համար կը մոխթարուիմ, վասն զի վրադ պակասութիւն մը տեսած
չըլլալովս, ինքզինքս նուաստացած կ'զգայի :

— Ո՛՛՛, ինչ պէտք կայ որ դու ինձ փաղաքշանք և դրուատ հիւ-
սես : Գիտես որ ամեն կեղծաւորութենէ ազատ թողուցի զքեզ :

— Բայց միթէ ատոր հակառակ սուտ ըսելը վրաս պարտք դրիր :

— Այդ մէկըի թողունք : Թամանակը փորձով պիտի ցուցընէ
քեզ թէ վրաս հպարտութեան հոյն անգամ չկայ . . . : Ի Հուն-
դարիա ճամբորդութիւն ըրած միջոցիդ առիթ ունեցեր էի կոմսու-
հին տեսնելու, նէ կը լուէր :

— Կը վախէր, գոչեց Ստեփան :

— Այո՛, ինչո՛ւ :

— Ոչինչ, շարունակէ :

— Նաև շատ լաւ կը պարէր : Առջևէս անցած ատեն զինքը կը
դիտէի : Նէ յայտնատէս ամենէ հիանալի կիներէ մէկն էր զորնոր պար
մը հանդիսականներու զարմացումին կրնայ ընծայել . բայց ինչ ըսեմ,
մէկ նայուածքով համոզուեցայ թէ նէ ստեղծուած չէր զգալու հա-
մար այն յաւիտենական զգացումները որոնց վրայ դու ապահով ըլ-
լալ կը կարծէիր :

— Բարէ, ամեն ինչ անցաւոր է :

— Ամեն ինչ, բայց ՚ի այն բանէ որ շանցնիր, պատասխանեց
Հետվիճ սիգալով :

Թէյը բերին :

— Եւ հիմակ, կրկնեց նէ զՍտեփան մեծարեւէ (servir) ետքը,
նորէն պիտի սխմն :

— Ո՛՛՛, ո՛չ :

Հետվիճ սկսաւ ծիծաղիլ :

— Ահա աղաղակ մը որու անկեղծութեանը վրայ մարդ չկրնար
տարակուսիլ, բայց փոթորիկն ու ալեկոծութիւնը ամենէ շատ անի-
ծող նաւաստիները, ծովափէ տաղտուկ կ'զգան ու վերստին ծովե-
րը կը շրջին :

— Սրդեօք, նորէն շարունակելով կը յորդորեն զիս :

— Ա՛՛՛, ես անձնապէս շահ մը չունիմ սոյն ինդրին մէջ . . .
պարզ խօսակցութիւն մը կ'ընենք . . . մնացածը քու դիտարկը
բանն է :

Այս խօսակցութիւնը Ստեփանի մտքին վրայ բաւական ազդու-
տպաւորութիւն մ'ըրաւ ու զինքը քիչ մը զօրացուց : Հետվիճը այս
աստիճանի իրմէ պաղած չէր կարծեր նա : Բայց ներա կերպարանի
վերայ շինովի բան մը չկար, — այլ միայն քիչ բարեկամ Խոզ
անձի մը մտերմական ու բնական խօսուածքը : Երբ նա այս մակե-
րևոյթը ծակել ուզեր էր, օգն ու սատար գտնելու տեղ՝ ներա
կողմէ յանկարծական պաղութիւններով խառն անտարբեր հովեր
տեսեր էր որոնք զինքը ետ կը մղէին :

Թամանակը իր ազդեցութիւնը ըրած էր և այն վե՛հ Հետվիճը
օր չէր կրնար ըմբռնել թէ մարդ կրնայ փոխուիլ, ինքն ալ փո-
խուեր՝ և իր երբեմն ունեցած զգացումներու և ոչ մէկ մնացորդը
կը կրէր վրան :

ԺԷ

Երբ մարդ՝ երկար ատեն ապրած է առանձին (exclusif) կիրքի
մը ազդեցութեան տակ՝ որու միայն մոխիրները մնացած են, այն-

պիսի երևոյթ մը անդի կ'ունենայ որու հանդամանքները դժուարաւ կ'իմանայ անիկա : Նախ խորին անհանդստութիւն մը կ'զգայ , կը կարծէ թէ նոյն իսկ իր դոյութեան սկզբունքը կաղնոզ բոլոր տարեքը յանկարծ լուծուած են , ասոր հետ կը խառնուի սաստիկ վճատութեան զգացում մը : Յետոյ ապշութիւնը կ'սկսի և մարդկային զբաղմունքներու մեծ մասը հասարակ և դձուձ կ'երևին իրեն : Ար զարմանայ անիկա թէ ինչպէս անոնց կապուած են մարդիկ , իր ջերմութիւնն ու լոյսը կը պահպանի : Լուսաւոր գօտիներէն կ'ենէ , պաղ ու մթին գօտիներու մէջ մննելու համար :

Ասն մը , վանքերը ապաւեն էին վշտարեկ հողիներու՝ որոնք ծայրագոյն յուզմունքէ ետքը , ծայրագոյն խաղաղութիւնը հոն կու գային փնտուելու : Այսօր Պ. տը Ռանսէի՝ ընթացքը չենք կրնար բացատրել : Կան մարդիկ՝ որ իրենց կուքերուն խորտակումէ ետքը մէկ մ'ալ չեն վերադառնար և այնպիսի աշխատութիւններու կը պարապին որոնց մէջ հաստատուն կամեցողութեամբ , կրնան ամեն ինչ մոռնալ , մինչդեռ ուրիշներ աւելի դորովալիբ (tendre) և հաղորդուն բնութեան տէր ըլլալուն , երկար ատեն չեն կարող հեռանալ իրենց ապրած միջոցըտէն , նման եղնիկի մը որ կը վերագառնայ իր որջը ուրիշ շուները զինքը հալածեր էին , դարձեալ սիրոյ մէջ կը խնդրեն սիրային վէճքի մը բոյժն ու զարմանք :

Նախ մասնութեան ժամուն՝ բոլոր իրական սեռը զըրանք կը պատճառէ իրենց , բայց կամաց կամաց այն մթին ամբողջութենէ կին մը կը զատուի և կը մեծնայ հորիզոնի եղբքը փայլող պայծառ աստղի մը պէս , զիրենք իր լուսովը կը պատէ , իր շնորհալի հրապոյրներով կ'ողողէ և ներա քով իրենց սիրտը վերածնութիւն մը փնտուելու կը փութայ :

Տագնապալի այս ժամն հնչեր էր Ստեֆանի համար , բայց նա

* Պ. տը Ռանսէ 1626ին քնաս , կարգինալ Ռիշլիէօի Լեոան էր և սեբահարութե էր արիկն Մժնդարձի , անոր մահուան վրայ սաստիկ ցաւելով Թորաբիստներու վանքը խաղաղացաւ , ետքը նոյն վանքին վանահայրն եղաւ և ապա խարսկան վանաններուն մէջ այնպիսի փոքրիկութիւններ ըրաւ որ և ոչ մէկ ստիպի մէջ կային : 1663ին մեռաւ յարգելի ու մահի վրայ :

զէնովիճ ուշի ուշով քննելու ատեն կը հետեւէր այն մարտիկներու (homme d'épée) օրինակին՝ որ կուոյ ասպարէզի մը մէջ իրենց արիւնը թափելէ ետք , պատերազմը վնցածին պէս՝ իրենց գործունութիւնը զրական ասպարիզին մէջ կը փոխադրեն ու ձեռք կ'առնուն զրիչը՝ զոր իրենցմէ շատերը վարպետներու պէս գործ ածած են : Իր մտքի միտումը զինքը բնականօրէն կը մղէր իր անսած տեսարանները պատմելու :

Այս դիտաւորութիւնը շուտով Հոնֆորթի ապստամբութեան պատճառով գրեւոր փոխուեցաւ : Իր յիշատակներէն զատ հօրը օրնութիւնն ալ ունէր նա , ասկէ զատ Յովհաննէս Զէլէսքի կոմսն ալ շատ թուղթեր և յիշատակարաններ թողուցեր էր որոնք թանկագին նիւթերով լի էին և կը նմանէին հանքի մը ուրիշ լիարուռն կերպով կրնար քաղել :

Այսպէսով իր երեկոյթները զրականութեան պարսպելով կ'անցընէր : Հետովիճ ալ իր դիտաւորութեան հաղորդ ըլլալով կ'աջակցէր իրեն և ստեպ անոր քով ատենադպրի պաշտօնը կը վարէր :

Նէ իր հօրը թղթակցութիւնը՝ որ բարեպաշտական խնամով մը պահած էր , կը քննէր (collationner) , 1849ի՝ դէպքերու հետ յարաբերութիւն ունեցող մասերը կը քաղէր անկէ , թուացիկ (volante) թերթերու վրայ կ'ընդօրինակէր զանոնք ու Ստեֆանի կը հաղորդէր :

Այս՝ տեսակ մը խմբադրութիւն էր՝ որմէ Ստեֆանի երկասիրութիւնը մեծապէս շահեցաւ : Ներա ներկայութեամբ ու գործակցութեամբ իր աշխատութիւնը թեթեցաւ ու հրապուրիչ եղաւ : Սոյն աջակցութենէ աւելի սերտ մտերմութիւն մը յառաջ եկաւ : Հետովիճ Ստեֆանի դահլիճը կը մտնէր առանց անորմէ կանչուած ըլլու և եթէ չգար , անիկա շուտ մը կ'զգար որ բան մը պակաս էր իրմէ :

Մէկտեղ թատրոնը կ'երթային , ձի կը հեծնէին ու ընկերութեան մէջ ալ մէկտեղ կ'երևէին :

Պուլճնեի անտառին անմարդի ծառուղիներու մէջ՝ ուր երբեմն

* Մահաւաններու մէջ ապստամբութեան Լեոանի անունը :

Աստուծոյն կոմսուհոյն հետ հիւ կու դար, Ստեփան դտնուած ատեն չէր կրնար իր ժպիտը բռնել:

Անոր ամեն ծառերն ու շրջանները գիտէր նա: Կը յիշէր որ նե սա տեղ սոսկումի աղաղակ մը ձգած էր տեսնելով իժ մը՝ որու հետքը ճամբուն մէջտեղէն կ'անցնէր շեղակի: Քիչ մ'անդին իր արշաւակի սրացող նժոյզը զայրացեր կատղեր էր: Ատրին նե կայ առեր էր, դժնիկի ճիւղ մը կտրելու համար զոր իր գլխարկին խօթեր էր:

Վարը՝ այն հովանաւոր արահետին մէջ, հետիոտն ճեմեր էին ծանրաբայլ, արեւ մարը մանելու ատենը:

Երբ իր յիշատակներու ամբոխը զինքը չափազանց կը նեղէր, կը ծանրանար նա ու տխրութեան հով մը իր դէմքին վրայ կը տարածուէր: Սէն-ճէյմսէ չէր ուզեր անցնիլ:

Հետվիճի աչերը այս անցաւոր հովերը կը նշմարէին և նե՝ անոնց նշանակութիւնը և շարժառիթը կ'իմանար, բայց անոնց վրայ ոչ աւելի մտախոհ և ոչ նուազ բարեհամբոյր կը դառնար: Եթէ նա տխուր էր, զայն իր տխրութեան մէջ կը թողուր, իսկ եթէ զուարթ՝ ինքն ալ խնդակից կ'ըլլար անոր:

Երբեմն յանկարծ կը հարցափորձեր զանի: Ինչպէս որ առաւօտ մը իր ձին քաշելով,

— Աղէկ միտքս եկաւ, ըսաւ, ինչո՞ւ անցեալները «Կը վալէր» ըսելով ձայն մը ձգեցիր «Նե մեռաւ» ըսելու սէս: Վալսմը պարելու մէջ ինչ զարմանալի բան կայ:

— Պատճառն ան է որ, ինձ արուած խոստում մը կար:

— Մէյ մ'ալ չվալսելո՞ւ:

— Ճիշդ:

— Այդ շատ ծանր միանդամայն խիստ տղայական խոստում մ'է այնպիսի կնոջ մը համար՝ որու երկիրը ամենքն ծնելու ատեն անգամ իկը պարեն:

* Ինչպէս որ ընթերցողը քիտած է անշուշտ, այս Գերմանական քառու ընդհանրելով զայն հայացուցած են: Եւրոպական լեզուներու հերթելով որ նայնը բրած են առանց արմատին փոփոխութեան: Գ. Մ.

Պահ մը լուութիւն տիրեց:

Հետվիճի ձեռքը իր երիվարին նրբաթել բաշը կը զդուէր:

— Եթէ քեզի աղաչեմ որ այսուհետեւ չվալսես, շարուակեց Ստեփան, կը խոստանան չվալսելու:

— Չե՛ անշուշտ:

— Ինչո՞ւ:

— Վասն զի ինե այս պահանջումը ընելու և ոչ մէկ իշխանութիւն ունիս դու, և եթէ ընես յեղյեղուկ հաճոյքի մ'արդիւնք է այն անվրէպ:

— Սակայն եթէ այդ յեղյեղուկ հաճոյքը կատակ մը չըլլար իմ կողմէ:

— Գարձեալ չէի կատարեր զայն:

Հետվիճ շարունակեց իր ձին վայփայելը որ շնորհալի խոնարհութիւններ կ'ընէր, և ծիծաղուն դէմքով Ստեփանի դառնալով,

— Բարեկամդ իմ, ըսաւ, պէտք չես այս պիշ պիշ աչերով ինձ նայիլ: Այս այսպէս է վասն զի ուրիշ կերպ չկրնար ըլլալ: Քեզի հետ կը խոստովանիմ մտադուր թէ՛ հոն ուր մարդու սիրտը կը արոփէ սիրովաւ, նաև ամենե տղայական բաները իրենց արժէքն ունին: Գնդանդի հարուած մը սիրահարութեան մէջ՝ դաշունի հարուածի մը չարիքը կրնայ հասցընել: Բայց ինչ աղղեցութիւն կրնան ունենալ այս չնչին բաները երբ սիրան իր հրաժարականը ստուած է:

Այս ըսելով նե զգուանքէ յանդիմանութեան անցաւ և մտրակի հարուածով մը պատմեց իր հեծանելին որ սայթաքած էր (faire un faux pas) և միշտ Ստեփանին նայելով,

— Քու հարցումը, վրայ բերաւ, զիս կը մղէ քեզ ուրիշմը ուղղելու, կը կարծես ուրեմն թէ իմ ընելիք խոստումս, ուրիշ կնոջ մը քեզի սուած խոստումէ աւելի աւականութիւն և ստուգութիւն պիտի ունենայ:

— Կարելի է:

— Շնորհակալ եմ վրաս ունեցած բարի համարումիդ համար. . . : Ատոր արժանի կ'ըզգամ ինք զինքս, և անոր համար չեմ համարձակիր քեզի տալ այնպիսի խոստում զոր պահելուս վրայ ապահով չեմ:

Այս ըսելով նէ իր ձիուն սանձն ազատ ձգեց ու մկնեցաւ ար-
շաւակի :

Նոյն իսկ այն իրիկուն՝ Հետվիճ Ստեփանի յանձնեց յիշատակա-
կարաններու ծրար մը որոնց համար իր հօրը հին բարեկամներու
յիսունէ աւելի նամակներ գրած էր :

— Նշանակէ որ , ըսաւ խնդալով , զանոնք քեզի տալու խոստա-
յած չէի ամենևին :

ԺԸ

Ասկէ քիչ մը ժամանակ ետքը Հետվիճ պարի մը մէջ գտնուե-
ցաւ ուր քմածին ծպխտ մը հագած (costume de fantaisie) և
հիանալի կերպով զարդարուած էր : Զարմացական մրմունջ մը ա-
մեն սեղ իրեն կը հետևէր :

Ստեփանի նայուածքն ալ կը հետևէր իրեն : Ասիկա իր ներսը
կ'զգար վրդովի մը ծնին ու ամիլը որու բոլոր նշանները կը ճան-
չէր և զոր խղզելու չէր ջանար :

Նախանձու և բարկութեան զգացում մը սիրաբը խածաւ սակայն
երբ տեսաւ որ իր կինը ուրիշի մը թեք մտած , վալսի մը յորձան-
քին մէջ՝ իր առջևէն կ'անցնէր :

Ալ չէր կրնար տարակուսիլ նէ , սիրահարուած էր նորէն և այս
անգամ սիրածը նոյն իսկ իր կինն էր :

Այս սէրը յանկարծական պայթիւն մը չեղաւ այն զգացումին պէս
որ Լօպօկովից կոմսուհոյն համար ունեցեր էր , այլ կը նմանէր
երկար ատեն ծածկուած հրգեհի մը՝ որ յանկարծ իր բոցերովը ա-
մեն բան կը ծածկէ :

Սոյն պարը անվերջ թուեցաւ իրեն : Հետվիճ բոլոր հանդիսա-
կաններէ շրջապատուած էր ու իր յաղթանակներու հակառակ միւս
կիները իր հրատարանաց մագնիսութենէ ու իր բարութենէ յա-
փշտակուած իրեն համակիր էին :

Վերջապէս ինքզինքը նէրա քով առանձին գտաւ կառքին մէջ
ուր բիր զգուշութիւններով և խնամով զնէ մուշտակներով ծած-
կեց : Սետաքսի կնկուղին տակ և ստուերին մէջ կ'ընդնմարէր նէ-
րա զեղանի դէմքը որ զոհութեան հովով մը կենդանացած էր ու
նէրա հագուստներու տակէ իր մարմնոյն անոյշ տաքութիւնը կ'ըզ-
ղար :

Քիչ մը ետքը կառքը , ասպարանին բակը մտաւ , Հետվիճ ար-
տաքին դրան սանդղին վրայ ցատկեց թեթևակի ու իր սենեակը
զնաց Ստեփանի առաջնորդութեամբ :

Սենեակը պայծառ կերպով լուսաւորուած էր ու կրակարանին
մէջ ճարձատուն կրակ մը կը վարէր :

Ստեփան նստաւ հոն ու Հետվիճի երեսը նայեցաւ :

Իր մաշկեակը (pelisse) հանած ատեն՝ նէ գարձեալ իր բերիի՝
զարդարանքին բոլոր զուարթ շքեղութեանը մէջ երեցաւ անոր :
Պարին իր վրայ ըրած ջիզազրդիւ ազգութիւնը տակաւին շարու-
նակելով կ'երթար կու գար նէ անգուլ՝ և ամեն անգամ որ իր
շնորհալի ու նազելի քայլով անոր առջևէ կ'անցնէր , մտերու լոյ-
սը վառ 'ի վառ կը փայլեցնէր իր վարդաղոյն ուսերու ձինափայլ
ճերմկութիւնը՝ և զիստերուն վրայ ըյնելով իր հասակը գծազրոյ
անդուսին շողջողուն ծալքերը :

Նէրա բոլորտիքը տարածուող ու սենեկին օդը լորտը լեցնող
օդուն հոտերը Ստեփանի զգայութիւնները կը գինովեցնէին : Վայ-
րիկ մը այլ յայլմէ՝ և շրջազգեստին մէկ մասը իրեն քսուած ատեն՝
նէրա ձեռքէն բռնեց նա ու դէպ' իրեն քաշելով ,

— Հետվիճ , սիրականս Հետվիճ , մաւրաց :

— Ինձ խօսելիք բան մ'ունիս , ըսաւ նէ քիչ մը յուզուած :
Ստեփան աւելի մօտ քաշեց զնէ , բայց սոյն միջոցին հոն հոս
շրջող լաճուհի (femme de chambre) մը ներս մտած էր :

Հետվիճ նէրա կողմը դարձաւ :

— Ի մօտոյ ես կը կանչեմ՝ զքեզ , ըսաւ :

Այս բառը ըստ ոմանց Հայերէն և բարիէն կամ համբարուի ազա-
տաւան ըլլալով զայն իբրև fee էր բարձ անելու :

Եւ ետքը աղջիկը գուրս ելածին պէս, Ստեֆանի ուղղելով
հարցուց :

— Ի՞նչ կայ :

— Չե՛ս տեսներ ուրե՛մն, որ կը սիրեմ՝ զքեզ ու քու մօտը հալ
և մաշ կը մեռնիմ, գոչեց Ստեֆան :

Հետվիճ՝ դեղնեցաւ :

— Ջիս կը սիրե՛ս, ըսաւ :

— Մո՛լեզին, յիմա՛րաբար . . . կը պաշտեմ զքեզ . . .

Հետվիճ՝ ահար շարժում մ'ըրաւ իր ձեռքերը ազատելու համար
զանոնք կապող ճնշումէն ու պատասխանեց :

— Ա՛հ, զիս կը սիրես հիմակ, ահա բառ մը՝ որու 'ի տրիտուր
բոլոր արիւնս կու տայի ժամանակաւ : Չես գիտեր թէ ես անատեն
որքան կը սիրէի զքեզ, բայց հիմակ ա՛լ կարի ուշ է :

— Այդ խօսքը մի ըներ, մուցիք անցեալը զոր ես կ'ատեմ : Գո-
րովոյս զօրութեամբը ես քու սիրտը պիտի տաքցընեմ՝ դարձեալ,
Հետվիճ՝ երեսս նայէ և պիտի իմանաս որ մէկ խօսքով զիս աշխար-
հիս ամենէ երջանիկ մարդը կրնաս ընել դու :

Հետվիճ՝ ետ քաշուեցաւ :

— Եւ դու այդ խօսքին արժանի ըլլալու համար ինչ ըրիր :
Ես արիւն արցունք թափեցի, տառապեցայ, օրերով աղօթք ըրի,
օրերով յուսահատեցայ և դու բանէ մը չշարժեցար, անտարբեր
ու անզոյս մնացիր և մէկ մ'ալ գիշեր մը յանկարծ՝ կը դառնաս
ու . . . կը սիրեմ զքեզ — կ'ըսես ինձ և կը կարծես թէ այդքանը
բաւական և հերիք է ամեն բան մոռցընելու, ամեն բան սրբելու
համար : Ի՞նչ սիրտ կը կարծես որ ունենամ ուրե՛մն :

— Բան մը չեմ կարծեր, այլ կը սիրեմ զքեզ գոչեց Ստեֆան :
Իրաւունք ունիս, այո՛, չճանչցայ զքեզ, ապերախտ ու կարծր հո-
գի մ'ունեցայ, այլ կը զՂՂամ ու ես ինքզինքս կ'անիծեմ, բոլոր
գոյութեանս մէջ չկայ նեարդ (fibre) մը որ քուկդ չըլլայ . . . :

Ստեֆան այս խօսքերն արտաբերելու ատեն՝ զնէ գգուանքով ու
հրակէզ համբոյրներով կը ծածկէր ու իր սրտին վրայ կը ճնշէր
գողգոջուն :

Սակայն յուսահատական ճգով մը Հետվիճ՝ ինքզինքն ազատեց և

յանկարծ կարասիի մը վրայ ծփացող տանթելեայ* շղարշով մը
պլլուելով՝ անոր առջև կանգնեցաւ հոլանի թևերը կուրծքին վրայ
դրած :

— Ա՛հ, անգո՛ւթ ես դու, սիրտս կը խորատկես, գոչեց : Ի՞նչ
կ'ուզես ինէ, ի՞նչ կ'ոպասես : Մինչև հիմա թափած արցունքներս
քիչ եկան, չբաւեցին ուրե՛մն . . . : Իմ սենեակս կը գտնուիս և
գիտեմ որ կ'ինդ եմ . . . : Գիտեմ նաև որ ես ուղեցի կ'ինդ ըլ-
լալ և դու իմ վրայ ամեն տեսակ իրաւունքներ ունիս : Բայց թէ
որ այս շուրթերու վրայ համբոյրներ կը փնտռես, միայն զզուանք
պիտի դանես հոն :

Ստեֆան բոլորովին սարսափած՝ մինչև սենեկին խորը քաշուե-
ցաւ : Սեմին վրայ կայ առաւ վայրիկ մը, բայց տեսաւ որ Հետ-
վիճ՝ իր շղարշերու մէջ անշարժ՝ հրեզէն նայուածքով մը իրեն կը
հետեւէր : Ասոր վրայ դուռը հրեց ու մեկնեցաւ նա :

ԺԹ

Երկրորդ օրը Հետվիճ՝ նոր ապաքինեալ ու իր առաջին ոյժերը
փորձող անձէ մ'աւելի դեղնած և յոգնաբեկ գէմքով մ'ելաւ Ստե-
ֆանի դիմացը :

Նէ՛ ձեռքն անոր երկնցուց և ըսաւ :
— Երկուքնիս ալ իրարու ներելու շատ բաներ ունինք, Ստե-
ֆան, սակայն դոնէ, ապագային մէջ ինձ և քեզի՝ երէկուանին պէս
ցաւեր չտալու չափ կը սիրես զիս :

— Եւ դու ըսէ ինձ, Հետվիճ՝, միթէ այն աստիճանի կը գար-
շի ս ինէ որ նոյն իսկ իմ ներկայութիւնը ատելի ըլլայ քեզի :

* Այս բարձր արդէն հայացողացած է արքայ Պ. Ռուսսինեան, մենտ ալ
կը Գործածէնդ լայն Ռոյ Պլատի Լարքմանին որոսած բացարդութեանը
Ընդունելով լիբերն : Գ. Մ.

— Ա՛րեւնում որ չէ, բայց բան մը կայ որ զիս աւելի խիստ ու չար՝ քան կեղծաւոր ըլլալու կը մղէ: Ներսոս ոխեր կան որ կը խօսին և ամենէ սղտի ցնցում, մը կը զարթնուն: Միթէ դու ինէ կ'ըս- պասեն այն սովորական ու պատիր դորովը որ այր ու կին սովորա- պէս կը փոխանակեն մէջերնին:

— Ա՛՛՛, անշուշտ ոչ, պողաց Ստեփան:

— Գիտէի այդպէս ըլլալը: Իմ այսպէս ընելովս թէ և խստու- թիւն ըրած պիտի ըլլամ, բայց անով երկուքնիս ալ հաւասարա- պէս մեր դառն անկեղծութեան օրերն ունեցած պիտի ըլլանք . . . այն բոլոր տառապանքը որ դու հիմա կը քաշես ես արդէն քաշե- ցի: Մէջերնիս խորհրդաւոր կապ մ'է այս:

Եւ առանց անոր երեսը նայելու աւելի տկար ձայնով մը յարեց:

— Այլուր, քեզի դէմ ունեցած այս ոխերս կը հաստատեն թէ սիրտս դեռ մեռած չէ ու կ'զգայ . . . Սպասենք նայինք:

Այս բացատրութեան համեմատական մեղմութիւն մը յաջորդեց որու ներքե ւատ տառապանքներ կը պահուէին,

Հետվիճ՝ և Ստեփան զիբար կը դիտէին: Արերի է նէ կը վախ- նար որ զինքն յուզող ու վրդովող փոթորիկը չվերադառնայ, իսկ Ստեփան իր կնոջ դէմքին վրայ յուսատու կամ բօթարեր նշան- ներ կը փնտուէր:

Ար խորհէր թէ, նէ ինչ ըսել ուզած էր արդեօք «Սպասենք» ըսելով: Ճշմարիտ զգացման մը արտայայտութիւնն էր այն, կա- նային զգացում մ'որ կորուսեալ կիրքերու վրայ կը սղայ և անոնց վերադարձը կը փափաքի, կամ թէ արդահատական լեզու մը, նման այն սուտ խոստումներու՝ որոնցմով հիւանդ մը օրօրեւով կը խա- բեն:

Նախ ջան 'ի գործ դրաւ զնէ ապահովելու, սկսաւ շատ յաճախ ներա մօտը չզտնուիլ և միայն ներա զինքն ուզած ատեն սենեակը մանել:

Շատ չանցաւ Հետվիճ՝ իր առջի բարեհամբոյր և զուարթուն ընութիւնը գտաւ վերստին, բայց տեսակ մը հայցերու (question) բողբոլիքը այնքան յամառութեամբ կը դառնար որ դիւրաւ կը դու- շակուէր թէ իր միայրը անոնցմով զբաղած էր յարածամ:

Դարձեալ Ստեփան իր դահլիճը քաշուեր ու յարատեւութեամբ կ'աշխատէր:

Սակայն քանի մը շարաթ ետքը վրան մեծ վհատութիւն մ'եկաւ տեսնելով որ Հետվիճի սրտին մէջ յառաջադիմութիւն մ'ըրած չէր:

Իրօք նէ իրեն համար քրոջ մը հողն ու խնամը, ժպիտներն ու սիրալիբ ընդունելութիւնը կը ցուցնէր, բայց երբեմն ձանձրացեալ քրոջ մը:

Մինչ այս մինչ այն, օր մը Ասպօր Էքքըլի փոթորիկ պէս իր բարեկամին սենեակը մտաւ:

— Ձիս մտիկ ըրէ, ըսաւ, ոչ ոք գիտէ թէ ինչ ունիս, ես կարելի է կը զուշակեմ, բայց դադարէն հանուած մեռել դար- ձեր ես: Հասարկութիւնը կը զարմանայ և կը փսրտայ, անվայել բան է: Պէտք ինքզինքդ թոթուել հեղ մը, ինծի պէս ըրէ:

— Դու ինչ կ'ընես:

— Ար մեկնիմ: Իտալիայի մէջ ազատութեան համար կը կուտին: Ա՛րթեմ միանալու սրտոտ ընկերներու որոնք լեռներու կողմերը կը մարտնչին մինչև Թիրօլ խաղալու գիտաւորութեամբ: Վառօղի հո- տը մարդուս միշտ օգտակար է: Հետս եկու և ութ օրէն սրի հա- բուածներ տալու հաճութիւնը կ'ունենանք . . . : Արո՞ղը տանի զիս, եթէ ան ատեն ալ ուրիշ բանի վրայ մտածես:

— Քաջ է, համամիտ եմ . . . կ'ընկերանամ քեզի:

— Պատրաստ եղիբ ուրեմն, ժամը վեցին ճամբայ պիտի ելնենք: Ասպօր մեկնածին պէս՝ Ստեփան ախոռն իջաւ ու պատերազմի յարմար երկու ձի ընտրեց: 'Օրը զինուորը՝ որ իրեն իբր սպասա-ւոր կը ծառայէր, պատերազմի երթալու համար ճամբայ ելնելնին իմանալով ծափ զարկաւ խնդութենէն և երգում ըրաւ որ ժամը վեցին շողկաւքը մտնելու կազմ ու պատրաստ պիտի ըլլային:

Ամսուհին այս ուղեորութիւնը լսած ատեն՝ զՍտեփան շնոր- հաւորեց իր ըրած որոշման համար:

— Առնական գործ մ'է այդ ըրածդ, ըսաւ անոր, քանի մը ա- տենէ 'ի վեր այնչափ փոխուած էիր որ կը կարծէի թէ ալ նոյն արիասիրտ ֆլուրան չէիր գու:

Ստեֆան կարմրեցաւ թեթևակի, բայց գլուխը վերցընելով,
 — Թէ կենդանի՛ թէ մեռած միշտ ֆլօսքա եմ ու պիտի մնամ,
 ըսաւ իր տոհմական առածին ակնարկութիւն ընելով:
 Հրածեշտի վայրկենին՝ Հետովի՛ճ անոր ձեռքը սեղմեց ուժգին:
 — Երբէք պիտի չներեմ՝ քեզի, ըսաւ, եթէ գլուխդ դժբաղդու-
 թիւն մը գայ ու ինձ իմաց չտաս:

Ի

Ստեֆան լեռներու գաղաթը, անտառներու մէջ տեղ, կռիւներով
 ու արկածներով լի կեանք կեանք մը կ'անցընէր, բացօդեայ տեղեր
 կը ննջէր, երբեմն առտու հրազէններու գոռումէն կը զարթնուր,
 անընդհատ արշաւանքներէ կը յոգնէր ու յանկարծական յուսահա-
 տու թիւններու մէջ կ'ըյնէր որոնք զինքը իր ընկերներէ աւելի յա-
 ուաջ կը մղէին:

Բուռ մը մարդերով այնպիսի երկրի մը մէջ կտրուած էր որ ընդ-
 հանուր բանակատեղոյն հետ անմիջական և ապահով հաղորդակ-
 ցութիւն չունենալուն՝ շատ քիչ անգամ իր վրայգը լուրեր կրնար
 հաղորդել իր կնոջը և ինքն ալ դիպուածով միայն լուր կ'առնուր:

Հեղ մը, տաք կուխէ մ'ետքը՝ որ Աարէզի կողմը տեղի ու-
 նեցեր էր, խօսք ելաւ որ ծանր վիրաւորուած էր նա: Ատոր վրայ
 օր մը ապստամբներու բանակետողը կին մը եկաւ: Ստեֆանի սպա-
 սաւորը որ ձիերը կը դարմանէր ճանչցաւ զնէ:

— Տիկին կոմսուհին, գոչեց:

— Տէրդ ո՞ր է, ըսաւ նէ աշխուժիւ:

— Հոն, պատասխանեց զինականը տերեւաշէն խղիկ մը ցուցընե-
 լով ուր Ստեֆան գիշերն անցուցեր էր:

Հետովի՛ճ հոն վաղեց: Նոյն միջոցին ձիաթամբի* (boute-selle)

*Boute-selle շեռնոյթ Բուռ՝ որ իւր նշանակէ նետել զթամբը յետ-
 վրայ: Գ. Մ.

թմբուկը դարկին և Մաճառը իր տաղաւարին սեմին վրայ երեցաւ:

— Ա՛հ, կենդանի ես տակաւին, գոչեց նէ խնդաղին:

— Միթէ՛ զիս մեռած կարծեր էիր:

— Օրագիրներու մէջ, անունդ վիրաւորներու ցանկին մէջ կար-
 դացի . . . :

— Եւ անոր համար եկա՛ր — ըսաւ Ստեֆան թեւերը դէպ անոր
 երկնցընելով, բայց խօսքը չկրցաւ լմնցընել, սիրտխաղը իր շունչը
 կը կտրեր:

Բայց նէ իսկոյն իր եղանակը փոխեց:

— Փառք Աստուծոյ, կանդուն և քաջաուողջ կը գտնեմ զքեզ,
 ըսաւ, ու կը մեկնիմ նորէն:

— Ներք գոնէ որ քեզի ընկերանամ, ըսաւ Ստեֆան աւելի
 պաղու թեամբ:

Հետովի՛ճ ձիով եկած էր զարտուղի ճամբաներէ և կարասպետի մը
 առաջնորդութեամբ:

— Գիտես որ յանկարծ գնտակ մը ականջնուս քովէն կրնայ սլել,
 ըսաւ Ստեֆան:

— Ահ, միթէ կը կարծես ուրեմն թէ այդ բանին աշակերտու-
 թիւն ըրած չեմ ասկէ տասը տարի յառաջ Հուսկարիայի մէջ:

Այս խօսքը անցեալը յիշեցուց Ստեֆանի:

Մտովի տեսաւ նա տղամուս ու սև ճամբան, ամպամած երկինք,
 դետինները թրջող բարակ անձրեք, խաւարչտին հորիզոնը ուր հրդե-
 հին լոյսերը կը վառէին, աղետալի և որդեկորոյս մօր՝ որնոր ճամ-
 բուն վրայ ցատկելով՝ Վապօրի կօշիկին փարեր էր, աղեկէզ ձայնը
 իր ականջին հնչեց: Նոյն օրուան պէս՝ Հետովի՛ճ դարձեալ իր քովն էր
 սէզ ու խաղաղիկ՝ կրկին նոյն վտանգներու մէկ մասը կը պատէր
 զնէ: Սակայն այն հեռաւոր օրերէ ՚ի վեր ինչեր և ինչէր անցեր
 էին:

— Այս ըրած ճամբանիս քեզ բան մը չյիշեցընէր, ըսաւ նա
 իր կնոջը:

— Ա՛հ, կը յիշե՛ս, ես շատ պզտիկ էի ան ատեն:

Հետովի՛ճ իր խօսքն աւելի յառաջ չտարաւ ու Ստեֆան ալ լռեց:
 Այս խօսքերէ ինչ պէտք էր իմանալ: Նէ իր տարիքը կ'ակնար-

կէր որ այն ատեն դարնան թարմութիւնն ունէր, թէ՛ իր առաջին գորովական զգացումները՝ զորս ժամանակը խանգարեր ու թառամեցուցեր էր : Ստեփան այս բաները չկրցաւ հարցափորձել :

Այն ճամբան յանկարծ՝ բլրի մ'եռակի կողմէն հրազենի սուսկալի ձայներ լսեցին : Մտքէ աւելի արագ շարժումով մը՝ Ստեփան ու իր գունգը սարակէ մ'անցան և տեսան որ ձորի մը մէջ ազատականներու վաշտ մը անակնկալ կերպով թուով իրմէ դերազանց թշնամիէ բռնուած՝ տեղի տալու կ'ստիպուէր :

Օգնութիւն մը զիրենք կրնար ազատել : Ստեփանի աչերը Հետվիճի կողմը դարձան :

- Իմ տեղն անոնց մէջ է, ըսաւ :
- Գիտեմ, պատասխանեց Հետվիճ ճգով մը :
- Բայց դուն ինչ սլիտի ընես :

— Ամեն կուսակցութիւն՝ անոր ու անօգնական կին մը կը յարդէ . . . Ես կրնամ մինակս սա մօտի գիւղն երթալ . . . դուքուկիններուդ քով վազէ :

Նէ այսպէս խօսելու ատեն՝ մեռելի պէս դեղներ էր, բայց իր ձայնը չէր զողար :

Ստեփան ձեռքը բռնեց և թափով իր շուրթերուն մօտեցուց զայն :

— Եթէ չվերադառնամ, զքեզ Ասաուծոյ պահպանութեանը կը յանձնեմ, զոչեց ու իր ձիաւորներու գլուխն անցած՝ բլրակին զանիթափէն վար խոյացաւ արշաւակի :

Երեք րոպէ ետքը, ամենքն ալ մուխին մէջ աներևոյթ եղած էին : Իրիկուան դէմ՝ և մինչդեռ Հետվիճ յուզուած, ջրմուտ և աչերը դէպ 'ի ձորին այն կողմը սևեռած՝ ուր Ստեփան սլացեր թուեր էր՝ կ'սպասէր, զօրասեաններու խումբ մը ելաւ մութին մէջէն՝ որ կ'սկսէր տարածուիլ, ու մօտեցաւ :

Հետվիճ անոնց առջևը վազեց :

Մէջերէն չորս հոգի պատգարակ մը կը բերէին որու վրայ վերաուրեալ մը երկնցած էր :

Ստեփան եղնել ուղեց, բայց իր բոլոր անդամներու վրայէ դող մ'անցաւ և նուաղեցաւ նա :

Սթափած ատեն՝ զՀետվիճ իր անկողնոյն վերևը տեսաւ : Զնէ

դէպ 'ի իրեն քաշելու համար ճիգ մ'ըրաւ ու շուրթերը ներս ձեռքին դրած՝ ընկաւ :

Բաւական ժամանակէ ետքը միայն, առաջին անգամ՝ զինքը պաշտող վերաբոյժը անոր աղատուով իր վրայ տուաւ :

Այս յարձակումին վերջը՝ ուր իր եռանդովը նետուած էր նա՝ ճնորուն գնտակ մը եկեր իր սրալին մէջ միուեր էր :

Անակնկալ դէպքեր որ հետզհետէ վրայ կը հասնէին անոր ապաքինութիւնը 'ի վտանգի կը դնէին : Նոյն ինքն ալ իր հիւանդութեան դէմ չէր դներ ամենեկին :

Գարծնս թէ իր բարոյական զսպանակներ խորտակուած էին, և աակայն չկայ հիւանդութիւն մը որու մէջ հիւանդին կամիր մահու դէմ յենակ մը չըլլայ :

Հետվիճ շափազանց կը վախնար այս բանէն, ոչ գիշեր և ոչ ցորեկ կը բաժնուէր անորմէ, բոլորովին երջանիկ կը դառնար երբ անոր շնչառութիւնը աւելի ազատ ու կանոնաւոր կ'ըլլար ու սրտաթոնտ կը գողար երբ հազ մը անոր կուրծքը յուզելով՝ կարմրուակ փրփուր մը կը բերէր անոր շուրթերուն վրայ :

Իրիկուն մը, քիչ մնաց որ սաստիկ տաղնապ մը հիւանդը մեացնէ, դուրսը մերկիւր կը դուար ուժգին ու Ստեփանի շունչը կ'արգիլուէր, իր վտիտ ու չորաբեկ թևերը ծածկոցէն դուրս ելած կը շարժէին, հազիւ թէ կը լսէր ու կը տեսնէր :

Հեղ մը իր ձեռքերէ մէկը Հետվիճի ձեռքին պատահեցաւ, երեսը նայեցաւ և սենեկին թափանցիկ մթութեան մէջ ճանչեց և զնէ մէկգի հրելով,

- Որբեւորի ու աղատ սլիտի ըլլատ, ըսաւ :
- Հետվիճ ծուռիկ վրայ եկաւ ու ձեռքերը միացուցած,
- Իմ սիրական Ստեփանս, պատասխանեց անոր, կ'աղաչեմ զքեզ ապրէ ինձի համար, ապրէ Հետվիճի սիրուն . . . :

Իրօք ապրեցաւ նա և Հետվիճ կրցաւ այն ողորմելի սենեկէն՝ ուր մահը իր որսը կը գիտէր ակնապիշ, դուրս և կանդուն տեսնել զայն, բայց զինքը խնամող բժիշկը յայտնապէս ըսաւ որ ամենէ մեծ ու յարատև զուշութիւնները պէտք էին 'ի գործ գրուիլ ապագային մէջ :

— Գերեզմանէ՛ յարութիւն առնող մարդու նման բան մ'է նա , ըսաւ , որ Աստուած քեզի կը յանձնէ անոր կեանքը կը նմանի այն մարմնուն (vacillant) բոցերուն՝ որ խանձող փայտերու ծայրը պըլ-պըլալով կը կախուին . . . = Սաստիկ յուզմունք մը , մէկ վայր-կենի մէջ անոր աներեւոյթ ըլլալուն կրնայ առիթ տալ . . . Անոր վրայ հսկեցէք :

Հետվիճ ու Ստեֆան միջին Իտալիոյ համար մեկնեցան կամաց կամաց ճամբայ հորդելով , Գլորանսի մէջ աւելի պայծառ արև մը զիրենք կ'սպասէր : Ստեֆան անոր լուսին մէջ կ'ընկղմէր ինչպէս որ լուրորդները լողարանի (bain) մը մէջ կ'ընկղմին , և ասով կը վերածնէր նա :

Քաղաքէ քաղաք պտըտելով կ'երթային և կայ կ'առնուին ուր որ յիշատակարաններ կամ հռչակաւոր բնավայրեր իրենց ուշը կը դրաւէին , միշտ միատեղ և քովէ քով , ուստի բոլոր այս ուղևորութիւնը կախարդական բան մը եղաւ :

Ախշաբ բիւր ձևեր ունի և այնպիսի նորոգումներով կը շարունակուի որ զայն չեն սպառեր , բայց երջանկութիւնը միօրինակ է և մէկ յատկանիշ ունի , այն է զմարդ յափշտակել :

Երջանիկ ժողովուրդներու համար ըսուած է թէ պատմութիւն չունին ամենեին , երջանիկ մարդերն ալ ժողովուրդներու կր նմանին , եթէ ամեն իրիկուն Ստեֆանի հարցընէիր թէ նոյն օրը ինչպէս անցուցած էր , առանց փոփոխութեան պիտի պատասխանէր նա թէ Հետվիճի հետ էր :

Իր պատասխանը միայն այս էր , բայց այսքանը հերիք էր :

Այսպէսով Նաքօլի հասան ու մնութեան անկուշտ փափաքով Սօրէնթի մէջ առանձնացան ու շուտ մ'անոր բոլոր ճամբաները ժուռ գալով ճանչցան :

Միշտ միատեղ կը պտըտէին երկուքնին և կը փնտռէին թագստոցներ (retraite) ուրիշ նարնջենիներու զովախառն շուքին տակէն բաժակի մը նման բոլորը ծովածոցը կ'երևար : Միատեղ կը կարգային , կը խօսակցէին , կը լռէին , և նոյն խորին ու անոյշ զգայութիւններու լիութիւնը կ'զգային հաւասարապէս :

Հետվիճ , Ստեֆանի նուազ դեղնած դէմքին վրայ՝ առողջութեան

վթափն ու կենդանութեան վերադարձը կը դիտէր , ամեն օր նոր յառաջադիմութիւն մը կը նշանակէր : Անոր ոյժը տեղը կու գար , թորբերը աւելի աղատօրէն կը շարժէին իր վերաանդացած կուրծքին մէջ , և իր նայուածքը կորուսեր էր այն սաստիկ փայլունութիւնը որ ջերմէ յառաջ կու գայ՝ ու այտերն այն մահացու գալուկը՝ կամ հրատապ կարմրութիւնը որ զինքը ահուգողի մէջ կը ձգէր :

Իրիկուն մը , այն ժամուն՝ ուր արևը մարը կը մտնէ , Հետվիճ և Ստեֆան պարտէզի մը մէջ նստած՝ զօր դալարեայ ալիքներ ծովուն կապուտ ալիքներէ կը բաժնէին , բոցավառ հորիզոնը կը գիտէին :

Ճամբու վրայ հնչող սոնաձայն մը իրենց հիացումէ արթնցոց զիրենք , դուրսնին դարձուցին ու երկու ձիաւոր տեսան որ արշաւակի կը յառաջանային շոճիներու և նարնջենիներու ստուերներու տակէ , և Քիսթօլիօ մարքիդին հետ Լօպօկուվից կոմսուհին ճանչցան :

Կոմսուհոյն շղարշը հովին կը ծածանէր և նէ իր ձիուն պարանոցին վրայ ծուած՝ իր դէմքին ընդհարող զով օդը ծծելով , ժպտուն բերնով և փալիւուն աչերով անցաւ առանց զիրենք տեսնելու :

Ստեֆան Հետվիճի ձեռքը բռնեց և իր շուրթերն անոր փակցուց լուրեայն : Այն ատեն տեսաւ նա որ ներքա արտեանունքներու ծայրը արցունքի կայլակներ կը թրթուային :

— Ինչո՞ւ կու լաս :

— Թո՛ղ , պատասխանեց Հետվիճ , թո՛ղ , վասն զի առաջին արցունքներն են ասոնք որ երջանկութենէս կը թափեմ : Կոմսուհին տեսած ատեղ , չգողացիր : Եթէ զքեզ արդէն սիրած չըլլայի , այսօր սիրտս քուկդ պիտի ըլլար :

Այս ըսելով նէ անոր մօտեցաւ ու կարմրելով շարունակեց մեղմիկ ,

— Գիտցած եղիր որ օր մը չգագրեցայ զքեզ սիրելէ : Այս օր քաջ կ'իզամ որ միշտ իմ բոլոր մտածումներու և յոյսերու նպատակն էիր դու , բայց հաւատարմութիւն չունէի , ըրած այնքան անարդիւն ջանքերէս ընկձած ըլլալով ինէ կը վախնայի , բայց մանաւանդ քու վրայ կը տարակուսէի : Հիմակ կը հաւատամ ու իմ սիրտը կը բացուի :

Վերահաս գիշերը զիրենք միատեղ գտաւ Էգեզի մը մէջ՝ ուր իրենց ճամբորդութեան վերջին օրերը պիտի անցընէին :

Կը գիտէին մօտակայ ու շողանշոյլ ծովը որ արծաթի կոհակներ կը գլորէր : Երկնքի երեսը լուսինը կը փայլէր կապոյտ յառակի մը վրայ : Շշուկ ու մրմունջ կը լսուէին ծովափէն ուր այլքը կ'երգէր , և խնկաւէտ հոտեր ներս կու գային «ալքան» ուր յասփիկի դիւրաթեք ոստերու մէջէ զովասուն քամին կը սողոսկէր մեղմասիւք :

Այս միջոցին Հետվիճի աչքին առջև եկաւ ուրիշ գիշեր մը , որ առանձին և սրտաթունտ կ'սպասէր , այնպիսի յուզմունքով մ'առլի՝ որ սրտին բախիւնները կ'արդելէր : Ընդհնմարեց այն ստուերը որ պարտիղի մը լուծեան մէջ տեսեր էր երբեմն , յիշեց այն գժնդակ ժամը որու հետեւեր էին իր սիրալ առանձնութեան և սէրը մոռացօնի դատապարտող անադորոյն ժամեր : Հիմա իր քովը կար մէկը որ նոյն գորովով և յուսով վառ՝ կը դողար , ասոր վրայ անհատնում անուշութեամբ խառն յուզմունք մը զգաց ու անով յափշտակուեցաւ գլխովին :

Սարսուռ մ'անցաւ իր վրայէ , հառաչ մը իր կուրծքը վերուց : Ստեֆան որ մութին մէջէ ներա ճակտին պարկեշտ կարմրութիւնը կը աննէր՝ գրկեց զնէ . . . :

— Կը յիշես , ըսաւ , տարի մ'առաջ այսօրուան պէս քովդ կը գտնուէի , բայց այն ատեն զիս չէիր սիրեր դու :

Հետվիճի աչքը սքօղեցան և նէ ինքզինքն Ստեֆանի թևերու մէջ ձգելով ուժաթափ ,

— Ստեֆանս , ըսաւ , կը կարծես թէ այսօր կը սիրեմ գրեզ . . . :

Վ Ե Ր Զ

Վ Մ Ի Պ Ա Կ

Եջէս	Տող	Սիւլ	Ուշիչ
7	1	անձերէ	անձերու
17	8	փառ փառ	փար փառ
58	2	որմէ	որուն

1673

2013

